HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası

6. ULUSLARARASI TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

BİLDİRİ ÖZETLERİ ve PROGRAM

Türk Tarih Kurumu

TÜRKSOY
ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ TEŞKİLATI
INTERNATIONAL ORGANIZATION OF TURKIC CULTURE

Yunus Emre Enstitüsü

Hacettepe Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Beytepe Yerleşkesi / Ankara
Tel: + 90 312 297 67 71-72
Belgeç: + 90 312 297 71 71
E-posta: sovyeturk@gmail.com

ISBN: 978-975-491-452-8

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

100. YILINDA SOVYET İHTİLALİ VE TÜRK DÜNYASI

6. ULUSLARARASI TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

BİLDİRİ ÖZETLERİ ve PROGRAM

Yayına Hazırlayan
Mikail CENGİZ

ANKARA / 2017

"100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası" konulu 6. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu: T.C. Başbakanlık Tanıtma Fonu, TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı), T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu (TTK), TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı), Yunus Emre Enstitüsü, Altındağ Belediyesi, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmektedir.

Sempozyum Düzenleme Kurulu
Tufan GÜNDÜZ ● Yunus KOÇ ● Sema ASLAN DEMİR ● Mustafa DURMUŞ ●
Bülent GÜL ● Nihat ÜLNER ● Eugenia KERMELİ ÜNAL ● Meltem ÇELİKTAŞ EKTİ ●
Özhan KAPICI ● Mustafa TANRIVERDİ ● Mikail CENGİZ ● Tevfik Orçun ÖZGÜN ●
Meral KOÇAK ● Gülhan YAMAN KAHVECİ

ISBN: 978-975-491-452-8

Kapak Tasarımı
Jessica Mckie

Yayına Hazırlayan
Mikail CENGİZ

Grafik tasarım ve baskı
Hacettepe Üniversitesi Basımevi

Baskı adedi
200

Adres
Hacettepe Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Beytepe, 06532 Ankara - Türkiye
Tel: +90 312 297 67 71, Belgeç: +90 312 297 71 71
E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİ ÖZETLERİ

Türklerin Tanıklığında Rusya'da Devrim Süreci
Abdullah GÜNDOĞDU / TÜRKİYE 9

Impact of the Russian Revolution on the Uyghur Society
Ablet KAMALOV / KAZAKİSTAN 9

"Muslim National Communism" Reconsidered
Adeeb KHALID / ABD 9

Devam Ettirme ve Uyarlama Düzleminde Sovyet Rusya'dan Türk Edebiyatına Toplumcu Gerçekçilik: Türk Toplumcu Gerçekçiliğinin Felsefî Temelleri
Ahmet DEMİR / TÜRKİYE 10

Ислам у Ногайцев в 20 Столетии: Роль Революции, Советские и Постсоветские Изменения
Akhmet YARLYKAPOV / RUSYA 10

Sovyet Döneminde Altay Dilbilimin ve Altay Milli Okulun Oluşumu ve Gelişimi Üzerinde
Aleksei CHUMAKAEV / RUSYA 11

Bolşevik Devrimi, Kızıl Ordu ve Rusya'daki Türk Esirlerinin Kaderi
Ali ASKER / TÜRKİYE 11

İhtilal Arifesinde Mustafa Suphi
Ali BİRİNCİ / TÜRKİYE 12

İhtilal-Edebiyat İlişkisi ve Romantik Tavır (Azerbaycan Edebiyatı)
Ali EROL / TÜRKİYE 12

Zeki Velidi Togan'ın Millî Kütüphane'deki Şahsi Not Defterine Göre Türkistan, Basmacılar ve Enver Paşa
Ali Merthan DÜNDAR / TÜRKİYE 12

Sovyet Devrimi Egemenlik ve Egemenin Hukuku Hakkında Ne Söyler?
Ali Murat ÖZDEMİR / TÜRKİYE 13

Sovyet İhtilalinin Kurbanı: Buryatlar
Ankhbayar DANUU / MOĞOLİSTAN 13

XX. Yüzyılın 20.-30. Yıllarında Kazak Edebiyatında Sansür
Ayabek BAINIYAZOV / TÜRKİYE 14

Kızıl Şark Dergisi: Moskova'dan Türkiye'ye Komünizm Eğitimi ve Propagandası
Aytül TAMER TORUN / TÜRKİYE 14

Sovyet İhtilalinin Moğolistan'a Etkisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme
Batkhishig BADAMDORJ / MOĞOLİSTAN 15

Alman Dışişleri Bakanlığı Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Sovyetler Coğrafyasında Ukrayna Kafkasya ve Türkistan'a Yönelik Pantürkizm ve Panislamizm Hareketleri ve Türkiye
Bayram BAYRAKDAR / TÜRKİYE 15

Sovyetler Birliği'nde II. Dünya Savaşına Kadarki Dönem Çuvaş Folklor Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme
Bülent BAYRAM / TÜRKİYE 16

Sovyetler Birliği'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin Sanayileşmesindeki Katkıları
Celalettin Sencer İMER / TÜRKİYE 16

Russian Revolution of the 1917 and Azerbaijan
Cemil HASANLI / AZERBAYCAN 17

Kazak Sovyet Edebiyatında Kimlik
Cemile KINACI / TÜRKİYE 17

Cultural Identity of the Kyrgyz in the Context of the Soviet Period of Development
Cıldız URMANBETOVA / KIRGIZİSTAN 18

The Soviet Policy of "Nationalization" and "Deprivation" in Uzbekistan
Dono ZİAYEVA / ÖZBEKİSTAN 18

1981 Sonrası Sovyetler Birliği ve Türk Cumhuriyetleri: Gözlemler ve Değerlendirmeler
Dursun YILDIRIM / TÜRKİYE 19

Sovyet İktidarının Kırgız Bozkır Ekonomisine Komünizm Çerçevesinde Yaklaşımı
Ebubekir GÜNGÖR / TÜRKİYE 19

Türkiye - Sovyet Rusyası Kültürel İlişkileri Bağlamında
Evgeni Lansere'nin ''Ankara'da Bir Yaz 1922'' Adlı Çalışması
Emine İNANIR / TÜRKİYE 19

Mehmet Ali Aybar'ın Penceresinden Sovyet Sosyalizmine Bakış
Ercan GEÇGİN / TÜRKİYE 20

"Şərq Qadını" Dergisinde Türk Adı
Erkan HİRİK / TÜRKİYE 20

Bolşevik İhtilalinin Çin'e Etkisi: Dönüşümler ve Çıkarlar
Erkin EKREM / TÜRKİYE 21

Ekim Devrimi'nden Günümüze Orta Asya'da Rus Azınlığı ve Rusça:
Kazakistan ve Tacikistan Örnekleri
Fahri TÜRK / TÜRKİYE 22

Sabık Özbekistan SSC'i İçin Yazılmış Millî Marş ve Ekim İhtilali Sonrası Özbekistan'da Şiir
Fatma AÇIK / TÜRKİYE 22

Uyguristik Çalışmalar Bağlamında Sovyetler Dönemi
Ferruh AĞCA / TÜRKİYE 23

Sovyet Dönemi Teşfik Olunanla Yasaklanan Kaçak (Eşkiya) Hikâyeleri
Fuzuli BAYAT / AZERBAYCAN 23

Ermenistan'ın Sovyetleşmesinden Önce ve Sonra Burada Yaşayan Türk-Müslüman Ahalinin Akıbeti
Gafar ÇAKMAKLİ MEHDİYEV / AZERBAYCAN 24

1917 Sovyet İhtilali ve B. E. Ağaoğlu'nun Hatıralarında Solovki Menfasında Türkistan Mücahitleri
Genç Osman GEÇER / TÜRKİYE 25

Sultan Galiyev ve Müslüman Komünist Partisi
Gökhan EŞEL / TÜRKİYE 26

Ekim Devrimi ve Türkistan'ın Nüfus Yapısındaki Değişimler
Gulim SHADİYEVA / KAZAKİSTAN 26

Gürcistan'daki Borçalı Türklerinin 1917–1921 Yılları Okullaşma Faaliyetleri
Gülnara GOCAEVA / TÜRKİYE 27

Sovyet Döneminde Azerbaycan Heykelciliği
Günel SEYİDƏHMƏDLİ / AZERBAYCAN 27

Sovyet İhtilali'ne Müslümanların Sempatisi: Self Determinasyon ve Milli Sınırların Belirlenmesi
Hasan Ali KARASAR / TÜRKİYE 28

Bolşevik İhtilalinin Osmanlı Basınına Yansıması: Sabah Gazetesi Örneği
Hidayet KARA / TÜRKİYE 28

Batı Moğolistan'da Rus Türkoloji Geleneği:
Tuvaca Ders Kitapları Temelinde Yapılan Bir Değerlendirme
İbrahim Ahmet AYDEMİR / TÜRKİYE 28

Kırgız Aydını Kasım Tınıstanov'un Sovyet İhtilalinin İlk Yıllarındaki Dil ve Alfabe Çalışmaları
İbrahim ATABEY / TÜRKİYE 29

Bolşevik Dönemde Millî Komünizm: Alimcan İbrahimov
İbrahim MARAŞ / TÜRKİYE 29

Çarlık'tan Sovyetlere Geçiş Sürecinde Türkistanlı Bir Aydın ve Hareket Adamı: Turar Rıskulov
İkbal VURUCU & Mikail CENGİZ / TÜRKİYE & TÜRKİYE 30

Rusya Müslümanları: Rus İslamı Kavramı ve Devrimden Günümüze İslam
İlyas TOPSAKAL / TÜRKİYE 30
Sovyet İşgali Döneminde Azerbaycan'ın Kaybettiği Tarihî Arazileri
İsmail HACIYEV / AZERBAYCAN 31
Sovyet Güvenlik Tehdidi ve Erken Dönem Türk Soğuk Savaşı 1945-1957
Kaan Kutlu ATAÇ / TÜRKİYE 32
Sovyet Edebiyatı Sosyo-Politik ve Edebi-Estetik Özellikler
Kamil Veli NERİMANOĞLU / TÜRKİYE 32
Bolşevik Rejimi (İşgali) Öncesinde Kafkas Cumhuriyetlerinin Durumu
Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN / TÜRKİYE 32
Sovyet Hükümeti ve Alaş Aydınlarının Dilbilimle İlgili Mirası
Kuralay MUKHAMADİ / KAZAKİSTAN 34
Ekim Devrimi ve Sovyet Sosyalist Deneyiminin Türkiye'de Algılanması Üzerine Bazı Düşünceler
Kurtuluş KAYALI / TÜRKİYE 34
Karaçay-Malkarlılarının Dil ve Kültürlerinin Gelişmesinde Devrim Kazanımlarının Rolü
Makhti ULAKOV & Aysurat ULBASHEVA / RUSYA & RUSYA 35
Doğu Türkistan'da Sovyet İhtilali Öncesi ve Sonrası Ceditçilik ve Komünizm
Marcel ERDAL / İSRAİL 35
Bolşeviklik ve Amerikancılık: 20. Yüzyılda İki Kavramın İnsani Maliyeti
Mehmet Derviş KILINÇKAYA / TÜRKİYE 36
Sovyet Döneminde Türk Halklarında Latin Yazısının Kullanımı ve Tuvaca Örneği
Mehmet ÖLMEZ / TÜRKİYE 37
Rusya'da Devrimci Hareketler ve Türk Efkâr-ı Umumiyesi
Mehmet ÖZDEN / TÜRKİYE 37
Siyasal Antropoloji Açısından Kırgız Yazılı ve Sözlü Edebiyatına Sovyet İdeolojisinin Yansıması
Mehmet YILMAZ / TÜRKİYE 37
Romanya'daki Kırım Tatarlarında İkinci Dünya Savaşı Sırasında Sovyet Karşıtı Faaliyetler
Metin ÖMER / ROMANYA 38
Kazakistan'da Latin Alfabesine Geçiş Çalışmaları: Toplumdilbilimsel Bir Değerlendirme
Mevlüt ERDEM & Anar MUSTAFAYEVA / TÜRKİYE & KAZAKİSTAN 38
Reshaping Regional and World Order:
The Bolshevik Revolution and the Ottoman-Russian Borderlands
Michael A. REYNOLDS / ABD 39
Stalin Dönemi Sovyet Yazışmalarında İslamiyet ve Türklük Sorunları
Mihály DOBROVITS / MACARİSTAN 39
Turkish East in the Russian Political View, 1917: An Social-Liberal Aspect
Modest KOLEROV / RUSYA 40
Sovyet İhtilalinde Yahudi Pogromları ve Rusyalı Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Çabaları
Muhittin ELİAÇIK / TÜRKİYE 40
Sovyet Dönemi Azerbaycan Matbuatından Komünist Gazetesinin Dili
Mustafa KARATAŞ / TÜRKİYE 40
Rusya'da İhtilal Hareketleri ve Başbakan Stolıpin'in Politikaları (1906-1911)
Mustafa TANRIVERDİ / TÜRKİYE 41
Sovyet Sistemine Uygun Bir Karakter: "Kızıl Şaman"
Muvaffak DURANLI / TÜRKİYE 42
Ekim Devrimi Sonrası Sovyet Doğu Stratejisinin Değişim Sürecinde Uygurlar
Nabijan TURSUN / ABD 42
Sovyet Döneminde Gagavuz Yazı Dilinin Oluşmasında ve Gelişmesinde Yaşanan Sorunlar
Nadejda ÖZAKDAĞ / TÜRKİYE 44

Sovyetler Döneminde Müzik Folkloru ve Müzik Folklorşünaslığın Yeni Devri
Naile RAHİMBEYLİ / AZERBAYCAN 44

Sovyet İhtilalinin Kırım Karay Türklerinin Dili ve Kültürüne Etkisi ve Sonuçları
Natalia KROPOTOVA / KIRIM 45

Orta Asya'da Yürütülen Rus Dil Politikası Fikrinin Amaçları ve
Türk Cumhuriyetlerinin Mücadele Siyaseti
Nergis BİRAY & Ezgi ERDEM / TÜRKİYE & TÜRKİYE 45

Sovyet Rejimi ve Eski Mirası Yeniden Değerlendirme
Nesib NESİBLİ / TÜRKİYE 46

Bolşevik İdeolojisinin ve Edebiyatının Aracı ve Kaynağı Olarak Folklor Ürünleri
Nezir TEMUR / TÜRKİYE 46

Sovyet İhtilali ve Refah Devletinden Küresel Refah Devletine
Nilgün KÜÇÜKKARACA / TÜRKİYE 46

Sovyet İdeolojisinin Kişi Adları
Oğuzhan DURMUŞ / TÜRKİYE 47

İngiliz Belgelerinde Türk-Bolşevik Rusya İlişkilerine Kesitsel Bir Bakış (1917-1921)
Orhan TURAN / TÜRKİYE 47

Sovyet Devrimi'nin 100. Yılında Türk-Rus Kültürel İlişkilerine Genel Bir Bakış
Osman HORATA / TÜRKİYE 48

Tek Parti Döneminde Sol Hareketlerin Tespiti ve Mücadele Yöntemine Dair
Ömer ÖZCAN / TÜRKİYE 48

Mütareke Dönemında İstanbul'da Beyaz Ruslar ve Yemek Kültürüne Olan Etkileri
Özge SAMANCI - Marie Helene SAUNER-LEROY / TÜRKİYE & TÜRKİYE 49

Siyasî Firarilerden İhtilâl Ajanlarına: Rusya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Gelen
Anarşistler, Nihilistler, Sosyalistler Üzerine Bazı Tespitler
Özhan KAPICI / TÜRKİYE 50

Sovyet İdeolojisi ve Halkbilimi Uygulamaları
Özkul ÇOBANOĞLU / TÜRKİYE 50

Alimcan İbrahimov ve Sovyet İdeolojisi
Ramilya YARULLİNA YILDIRIM / TÜRKİYE 51

Sovyet Döneminin Politikası ve Kırım Tatar Türk Aydınlarının Faciası (1917-1938)
Ranetta GAFAROVA / TÜRKİYE 51

Muhaceretin İlk Yıllarında Zeki Velidi Togan'ın Sosyalist Kimliği:
Erk Partisi, Yeni Türkistan Dergisi Ve Eleştiri
Ryosuke ONO / JAPONYA 52

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesinin Zirai Politikalarında Sovyet Etkisi:
Mehmet Sabri Toprak Dönemi
Serhat KÜÇÜK / TÜRKİYE 53

Sovyet İhtilali Karşısında Türkistan Ulemasının Tutumu
Seyfettin ERŞAHİN / TÜRKİYE 53

Sovyet İhtilalinin Buhara'daki Siyasi Süreçlere Etkisi: İslahat mı ya da İnkılap mı?
Sharifa TOSHOVA / ÖZBEKİSTAN 54

Sovyet İdeolojisinin Çuvaş Halk Kültürüne Etkisine Bir Örnek: Propaganda İçerikli Çuvaş Atasözleri
Sinan GÜZEL / TÜRKİYE 54

Ekim Devrimi'nin İran'a Etkileri
Seriyye TAMER / TÜRKİYE 55

Sovyet Yönetimi Yıllarındaki Kazakistan'daki Dil Siyaseti
Şınar KURMANBAYEVA / KAZAKİSTAN 55

Bolşevik İhtilalinin Milli Azınlıklara Etkisi Ekseninde Gürcistan'daki Borçalı Türkleri
Şureddin MEMMEDLİ / TÜRKİYE 56

Sovyet İhtilalinin Türk Dünyası Sözlükçülüğüne Yansıyan Boyutu
Şükrü Halûk AKALIN / TÜRKİYE 56

Sovyet İhtilali Üzerine Çalışmalar: Garaş Han Oğlu Yomutskiy Örneği
Tahir AŞİROV / TÜRKMENİSTAN 57

Sovyet İhtilali ve Sonrasında Azerbaycan'da Sosyal Refah Hizmetleri
Tarık TUNCAY & Vedat IŞIKHAN / TÜRKİYE & TÜRKİYE 57

Bir Düşünce Dergisi Olan Kadro'da Sovyet Devrimi
Temuçin Faik ERTAN / TÜRKİYE 58

Hane-i Dayi Yusuf: Bir İran Devrimcisinin Gözüyle Sovyetler Birliği
Tufan GÜNDÜZ / TÜRKİYE 58

Sinemadan Sovyet İşgalindeki Türk Dünyası'na Bir Tarih Değerlendirmesi
Turan AKKOYUN / TÜRKİYE 59

Türkistan Milli-Siyasi Hareket Tarihi'nde İlk Adım: Türkistan (Hokand) Muhtariyeti (1917-1918)
Tülay KÖSEOĞLU / TÜRKİYE 59

Расколотое Закавказье, или Грузино-Азербайджанские Отношения В 1917-1920 Гг.
Vadim MUKHANOV / RUSYA 60

Semashko Sağlık Modelinin Türk Dünyasına Etkisi
Vedat IŞIKHAN & Tarık TUNCAY / TÜRKİYE & TÜRKİYE 60

Bulgaristan'da Yerli Ulusal Türk Azınlığı Üzerindeki "Sovyet (Rus)" Etkisi
Vildane DİNÇ / TÜRKİYE 61

Çocuk Dergileri Işığında Azerbaycan'da Komünist Propogandası
Vüsale MUSALI / TÜRKİYE 61

Osmanlı İmparatorluğu - Azerbaycan Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde
Ortaya Çıkan Sorunlara Dair Bir Değerlendirme
Yalçın MURGUL / TÜRKİYE 62

Ekim Devrimi ve Fergana Ovası'nın Kimlik ve Coğrafi Olarak Bölünmesi
Yaşar SARI / TÜRKİYE 62

Mehmet Emin Resulzade'nin Yeni Kafkasya Dergisi Çerçevesinde
Azerbaycan Komünist Partisine Eleştirileri
Yılmaz ÖZKAYA / TÜRKİYE 63

Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Dil ve Edebiyat Tecrübesi
Yusuf AZMUN / ABD 63

XX. Yüzyılın Başında Rusçanın Moğolcaya Tesiri
Zayabaatar DALAI / MOĞOLİSTAN 64

"İslam Gürcistan" Gazetesi Redaktörü Memed Abaşidze ve Batum Acara Özerklik Sorunu
Zaza TSURTSUMİA / GÜRCİSTAN 64

PROGRAM 65

TÜRKLERİN TANIKLIĞINDA RUSYA'DA DEVRİM SÜRECİ

Abdullah GÜNDOĞDU

Bolşevik Devrimi, uzun asırlara yayılan Türkiye - Rusya ilişkilerinde istisnai bir dönemi başlatmıştır. Rusya'da devrim, uzun ve yıpratıcı savaşlarla geçen ve kendine özgü bir mahiyete sahip olan bir ilişki sürecinin ardından, Büyük harbin ağır şartları altında patlak vermiş, iki ülkenin imparatorluk geçmişini tarihe süpürerek, yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Şüphesiz Rus Devrimi, Türk Devrimini de derinden etkilemiştir. 1917 Şubatı'nda başlayan devrim kolay gerçekleşmemiş, dört yılı aşan kanlı bir iç savaş bunu takip etmiştir. Kızıl Ordu'nun Beyazları yendiği 1920 yılı esas olmakla birlikte iç savaşın sona erdiği 1922 yılına kadar geçen süre buna dâhildir. Türk Milli mücadelesi ve İstiklal Harbinin başarısına bağlı olarak gelişen Türk Devrimi, Bolşevik Devrimi'nin yarattığı büyük küresel dalgada biçimlenmiştir. İki ülke ilişkilerinde bilhassa Atatürk'ün ölümü ve Stalinizmin Sovyet rejimine hâkim olması ile eski hasım eğilimlerin yeniden güçlendiğini görüyoruz.

İki ülke tarihinde olduğu kadar dünya tarihi için de büyük öneme sahip olan bu istisnai ilişki sürecinin başlangıcı olan Bolşevik Devrim sürecinin nasıl gelişmiş olduğuna dair bilgilerimiz daha çok bu konuda büyük bir külliyat oluşturan yabancı gözlemler ve değerlendirmelerden beslenmektedir. Oysa bizi bu denli yakından ilgilendiren bu sürecin gerek Rusya Türklerinden gerekse Türkiye'den çoğu savaş esirlerinden yakın tanıkları olmuştur. Rusya Türklerinden Zeki Velidi Togan, Abdullah Battal Taymas, Cafer Seydamet Kırımer gibi ciddi tanıkları yanında Ziya Yergök, Şerif İlden gibi çoğu savaş esiri askerler, Şevket Süreyya Aydemir gibi Azerbaycan gönüllüleri ve Ali Fuat Cebesoy gibi resmi görevliler dönemin havasını bize farklı bir boyutta aksettirmektedirler.

Anahtar Sözcükler: Bolşevik Devrimi, Türk esirler, Abdullah Battal Taymas, Zeki Velidi Togan, Seydi Ahmet Kırımer

IMPACT OF THE RUSSIAN REVOLUTION ON THE UYGHUR SOCIETY

Ablet KAMALOV

The paper will discuss the impact of the Russian Revolution of 1917 on the Uyghur Turks of both Xinjiang and Central Asia. It will show positive and negative consequences of the Bolshevik revolution for the Uyghur society. While nation-building process that the revolution fostered in Central Asia was positive for consolidation of the Uyghurs, Soviet Union's policy towards the Uyghurs and their homeland - Easterrn Turkistan (Xinjiang), was quite oppressive and resulted in suppression of national-liberation movement and movement for establising independnet state. Cultural developement of the Uyghurs of Eastern Turkistan in the XX c.. was shaped by close ties with their ethnic brethren in Soviet Central Asian Republics.

Key Words: Revolution, Uyghur Turks, nation-building, Soviet power, oppression

"MUSLIM NATIONAL COMMUNISM" RECONSIDERED

Adeeb KHALID

In "Muslim National Communism in the Soviet Union: A Revolutionary Strategy for the Colonial World" (Chicago, 1979), the most incisive book he ever wrote, Alexander Bennigsen coined the term "Muslim National Communism" to describe the way Muslim communists combined Muslim identity, Turkic nationalism, and anticolonial revolution in the early years of the Bolshevik revolution. The opening up of the Soviet archives has given us the opportunity to investigate that phenomenon in detail.

This paper will consider the careers of three figures—Mirsayët Soltangaliyev (Tatarstan), Tŭrar Rïsqŭlov (Turkestan), and Nəriman Nərimanov (Azerbayjan) — to argue that the phenomenon is best understood in the context of the peculiar geopolitical conjuncture of the time. The phenomenon was also more "Communist" that Bennigsen might have made out. Muslim Communists were members of the Communist Party, subject to its discipline, and adept at using its political language. Their dreams of world revolution fizzled out, but their ideas were instrumental in the nationalization of Turkic spaces within the Soviet Union.

Key Words: national communism; anticolonial revolution; Ryskulov; Sultangaliev; Narimanov

DEVAM ETTİRME VE UYARLAMA DÜZLEMİNDE SOVYET RUSYA'DAN TÜRK EDEBİYATINA TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK: TÜRK TOPLUMCU GERÇEKÇİLİĞİNİN FELSEFÎ TEMELLERİ

Ahmet DEMİR

'Toplumcu gerçekçilik', gerçekçiliğin 20. yüzyılda kazandığı görünümlerden biridir. Felsefesini ve estetik dayanağını Marksizmden alan toplumcu gerçekçilik, Marksizmle olan bağından dolayı hem siyasal/ideolojik bir duruşun ifadesidir hem de bir sanat kuramıdır.

Toplumcu gerçekçiliğin ana vatanı Sovyet Rusya'dır. Ekim Devrimi'nin (1917) Rusya'da sosyal, siyasal, kültürel yaşama etkisi kadar edebiyata da etkisi büyük olur. Ekim Devrimi'nden sonra siyasal iktidarın, sosyalist dünya görüşünün, komünizmin sözcüsü ve savunucusu bir edebiyat için hız verilir ve bu edebiyatın temel ilkeleri kuramsal çerçevede ve edebî eserler üzerinden inşa edilir. 'Toplumcu gerçekçilik' adını alan bu edebiyatın temel ilkeleri 1934'te, Sovyet Yazarları Birinci Kongresi'nde resmî olarak kabul edilir.

Toplumcu gerçekçilik, 1920'lerin sonunda Sovyet Rusya'dakiyle eş zamanlı olarak Türk edebiyatında da etkisini gösterir ve 1980'lere kadar Türk edebiyatına yön veren edebî çizgilerden biri olur. Nazım Hikmet, Attila İlhan, Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Fakir Baykurt gibi isimler, bir taraftan toplumcu gerçekçiliği temel ilkeleriyle devam ettirirken diğer taraftan da Anadolu insanına özgü sosyal, siyasal, kültürel olgular bağlamında dönüştürür, Türk toplum yaşamının dinamikleriyle yeniden yorumlar.

Bu bağlamda, çalışmamızda Türk toplumcu gerçekçiliğinin, Sovyet Rusya'dan yansıyan şekliyle toplumcu gerçekçiliği devam ettirme ve Türk toplum yaşamının dinamiklerine uyarlama düzleminde gösterdiği felsefî temeller değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Sovyet Rusya, toplumcu gerçekçilik, Türk edebiyatı, felsefi temeller

ИСЛАМ У НОГАЙЦЕВ В 20 СТОЛЕТИИ: РОЛЬ РЕВОЛЮЦИИ, СОВЕТСКИЕ И ПОСТСОВЕТСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ

Akhmet YARLYKAPOV

Ногайцы - один из тюркоязычных мусульманских народов России. Революция 1917 г. привела к кардинальным переменам в их жизни: в 1930-е годы была осуществлена их принудительная седентаризация, сопровождавшаяся жесткой борьбой с исламом и служителями исламской религии. В годы советской власти исламская религия с одной стороны теряет всю свою инфраструктуру и становится скорее символом, частью этнической идентичности. Даже практически потеряв практику ислама, ногайцы продолжали ощущать себя мусульманами. Именно это позволило ногайцам после распада СССР довольно быстро включиться в процессы реисламизации. Восстановление традиций ханафитского мазхаба как традиционно присущего

ногайцам и отличающего их от соседних чеченцев и дагестанцев, бывших шафиитами, было частью национального возрождения ногайцев в первые постсоветские годы. Серьезным вызовом стали процессы радикализации и распространения экстремистских групп, которые были преодолены уже в 2000-е годы. Сегодня ислам у ногайцев стал не просто символом, но и непосредственной составной частью общественной жизни ногайцев, проникая в глубь их религиозной жизни.

Ключевые слова: ногайцы, революция, ислам

SOVYET DÖNEMİNDE ALTAY DİLBİLİMİN VE ALTAY MİLLİ OKULUN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ ÜZERİNDE

Aleksei CHUMAKAEV

Sovyet İhtilali ve onu takip eden olaylar birçok Türk halkının ve bütün Avrasya insanlarının geleneksel yaşam biçimlerinde önemli değişikler yaptı. Bu ihtilal Altay halkı için, kültür ve dil bakımından bir dönüm noktası olmuştur.

Bilindiği üzere, 1917 yılına kadar Altaylar arasında okuma-yazma durumu düşüktü. Sovyet İhtilalinden sonra yerel yönetimler okul sistemini dönüştürmeye başladı, ama bu süreci iç savaş askıya aldı. Altay milli okulun gelişimi 1922 Oirot Özerk Bölgesinin kurulmasından itibaren yoğunlaşmıştır.

1930 yılı sonunda Altay öğrencilerin okullulaşma oranı önemli ölçüde artmıştır. Büyük Vatan Savaşı sırasında, Altay öğrencilerin sayısı azalmıştır. Bu ülkedeki şartların zorlaşmasından kaynaklanmaktadır. Savaştan sonra, Altay millî okulun gelişmesi açısından birçok çalışma yapılmıştır. Altay halkının arasında okuma yazma bilenlerin sayısı artmıştır.

Altay milli okulların oluşumunun başlangıç döneminde Altay dil öğretimi için gerekli ders kitapları, sözlükler ve diğer edebiyat yayımlanmıştır. Aynı zamanda alfabesi, Altay dilinin ortografisi değiştirilmiştir. Bu bildiride Sovyet İhtilalinin Altay halkı üzerindeki eğitim etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Altayca, Ulusal Okul, Altaylar

BOLŞEVİK DEVRİMİ, KIZIL ORDU VE RUSYA'DAKİ TÜRK ESİRLERİNİN KADERİ

Ali ASKER

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da esirlikte bulunan Türk savaş esirleri, diğer esirler gibi Bolşevikler tarafından "devrim hareketi" içine çekilmeye çalışmış, özellikle onlar Müslüman ve Türklerin yaşadıkları bölgelerde kullanılmaya çalışılmıştır. Bolşevik propagandası esirleri "mazlum ve ezilen halkları burjuvazinin ve sömürgecilerin elinden kurtarmak" mücadelesinde yer almaya çağırıyordu. Oysa bu birlikler dağılmış Rusya İmparatorluğunu yeni ideolojik esaslar üzerinde inşa etmeye başlamış Bolşevik yönetimin elinde birer vasıta hâline gelmişlerdi.

Türk savaş esirlerinin Bolşevik örgütlenmeleri içinde yer alması gerçeğini tüm esirlere teşmil etmek elbette doğru olmayacaktır. 1917 Şubat devrimi sonrası müslüman Türk cemaatlerinin Türk esirlere yardım olanakları artmış ve kamplardan ayrılmaları gittikçe kolaylaşmıştır. Bundan faydalanarak esaretten kaçanların sayılarının artmış olması tahmin edilebilir. 1917 sonrası Türkistan'da millî harekât ve teşkilatlanma sürecinde Türk subaylar esir kamplarından ayrılarak Türkistan'a gelmiş, Taşkent, Buhara, Samarkand, Hokand ve Hivede bu subayların birçoğu yerli millî harekâtta aktif rol oynamışlardır. Türk subaylarından bazılarının 1918 - 1920 yıllarında o bölgelerde önemli görev almış eğitim, askeri ve örgütlenme sahasında gayet başarılı işler görmüşlerdir. Bu yüzden esirlerin örgütlenmeler içinde yer almasının nedenleri değişiktir. Esirlerin bir kısmı zor yaşam koşulları altında hayatlarını sürdürmenin çetinliği karşısında sivil hayata geçme fırsatı olarak görmüşlerdir. Birçok esir

ise bunu, bu sayede kamplardan kurtularak bir şekilde ülkesine kaçma fırsatı olarak görmüştür. Bir kısım savaş esirinin ise ideolojik gerekçelerle Bolşevik örgütlenmelerine katıldıkları gerçekliktir ve görmezden gelinemez.

Anahtar Sözcükler: Türk esirler, savaş esirleri, Rus Devrimi, Bolşevikler

İHTİLAL ARİFESİNDE MUSTAFA SUPHİ

Ali BİRİNCİ

Mustafa Suphi, Türkiye'de II. Meşrutiyet devrinin en dikkate değer aydınlarından biridir. İstanbul'da ve Paris'te tahsil gören ve II. Meşrutiyet'in ilânından sonra ilk sosyoloji kitabını, tercüme de olsa, Türkçeye kazandıran, Mahmut Şevket Paşa'nın katlini (11 Haziran 1913) takiben Sinop'a sürülen Mustafa Suphi, Bolşevik İhtilâline katılan Türklerin sembol bir ismi hâline geldi. Nihayet, pek de açık olmayan bir şekilde 28-29 Ocak 1921 gecesinde Sürmene açıklarında trajik bir şekilde öldürülmesi kendisini bundan sonra da Tarihin gündeminde tutacak gibi görünüyor. Bolşevik İhtilâline kadar olan hayat hikâyesinde de hâlen bilinenlerin ikmâle imkân veren yeni vesikalarla hayat hikâyesi yeniden yazılabilmektedir.

İHTİLAL-EDEBİYAT İLİŞKİSİ VE ROMANTİK TAVIR (AZERBAYCAN EDEBİYATI)

Ali EROL

Romantizm, Ernest Bernbaum'a göre önce duyguların ardından hayal gücünün edebiyatta yeniden dirilişi, Lucas'a göre ise bilinçdışının bir başkaldırışıdır. Romantizm edebiyatta kimine göre geçmişe dönüş, kimine göre ise geleceğe yöneliştir.

Bir edebiyat akımı olarak Romantizm, her şeyden önce öznel niteliği ile farklı zaman ve zeminlerde ya da farklı kültür ve medeniyetlerde farklı biçimleri ile tezahür edebilmiştir. Ancak öz itibarı ile idealist bir tavrı benimsemiş olması, mevcut düzene, ilke ve kurallara başkaldırısı onun değişmez niteliklerinden birini teşkil eder. Bu gerçek, önemli farklılıkları olsa da, edebî sahada Batı romantizmi ile Azerbaycan'da XX. yy.ın başlarında kendini gösteren romantik temayülleri kaynak açısından biri birine yaklaştırır.

Fransız İhtilali'nin romantizm üzerindeki etkilerine benzer bir şekilde, Azerbaycan'da da yaşanan ihtilal ve inkılaplar dış dünyada, Çin, Mısır, Türkiye ve İran'da yürütülen bağımsızlık mücadeleleri romantik akımının şekillendiği süreçte önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Bize göre bu kaynakların en önemlisi 1917 Oktyabr İnkılabı olarak bilinen ihtilaldir. Oktyabr İnkılabı, 1905 yılında başlayan mücadelenin sonu, ancak 1920'den sonra başlayacak olan yeni ve karanlık bir devrin başlangıcı olarak Azerbaycan romantik edebiyatının önemli kaynaklarından birini oluşturmuştur.

Bu bildiride 1917 Oktyabr İhtilali'nin Azerbaycan'da romantik edebiyat üzerindeki belirleyici rolü eser ve şahıs merkezli bir yöntemle incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan Edebiyatı, Romantizm, Oktyabr İnkılabı

ZEKİ VELİDİ TOGAN'IN MİLLÎ KÜTÜPHANE'DEKİ ŞAHSİ NOT DEFTERİNE GÖRE TÜRKİSTAN, BASMACILAR VE ENVER PAŞA

Ali Merthan DÜNDAR

Rusya Türklüğünün son dönemdeki önemli simalarından Ahmet Zeki Velidi Togan (1890-1970), siyasi ve askerî faaliyetlerinin yanı sıra ilmî hayatı ve çalışmaları ile de öne çıkmaktadır. Bilindiği üzere,

Rusya'daki Türk halklarının hak mücadelesinde 1913'ten itibaren yer almış olan Togan, daha sonra Başkurt Özerk hükümetinin kurulmasına öncülük etmiştir. 1917 Bolşevik İhtilali süresince Rusya'daki iç savaş döneminde değişen dengelere göre hareket ederek liderlik ettiği hareketin ayakta kalmasını sağlamaya çalışmış ancak Bolşeviklerin de Türk halklarına verdikleri sözleri tutmadıklarını görünce Türkistan'a çekilerek mücadelesini orada sürdürmüştür. 1921'de kurulan Türkistan Millî Birliği'nin başına getirilmiş ve Türkistan'da bulunduğu süre boyunca Basmacılar'la birlikte Ruslara karşı savaşmıştır.

Togan, Türkistan'daki faaliyetleri sırasında 1918'de Anadolu'dan ayrılan Enver Paşa (İsmail Enver 1880 - 1922) ile Buhara'da görüşmüş ve Bolşevik orduları karşısında tutunmaya çalışan Türk halklarının mücadelesi konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur. Yaptığı görüşme ile ilgili olarak hatıralarında ve diğer bazı çalışmalarında bilgiler vardır.

Bu makalede, genç Japon araştırmacı Ryosuke Ono'nun yaklaşık iki yıl önce Milli Kütüphane'de bularak bir kopyasını bize verdiği, Zeki Velidi Togan'a ait şahsi not defterinde yer alan ve Togan'ın kendi el yazısıyla kaydettiği Enver Paşa mülakatı ve Basmacı hareketi ile ilgili kısımlar incelenecek, yayımlanmış eserleriyle mukayese edilerek araştırmacıların dikkatine sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Zeki Velidi Togan, Zeki Veli Togan'ın Not Defteri, Enver Paşa, Basmacılar, Türkistan.

SOVYET DEVRİMİ EGEMENLİK VE EGEMENİN HUKUKU HAKKINDA NE SÖYLER?

Ali Murat ÖZDEMİR

Kapitalist olmayan bir bloğun oluşumuyla sonuçlanıp, sömürge sonrası dünyanın biçimlenmesine, ulus devlet formunun norm hâline dönüşmesine yol açan Sovyet devrimi dünyayı esaslı olarak dönüştürmüştür. Onun dünya üzerindeki etkisinin en belirgin hâle geldiği alanlardan birisi olan egemenlik meselesi, Sovyet Sisteminin dağılması ve küreselleşmenin baskısı altında yeni boyutlar edinerek sosyal bilimlerin en temel uğraş alanlarından birisi olmayı sürdürmektedir. Sunuş, egemenliğin, yerel, kıtasal, küresel belirleyenlerini Sovyet Devriminin etkileri ekseninde tarihsel olarak ele almayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Sovyet Devrimi, Egemenlik Hukuk, Egemenin Hukuku.

SOVYET İHTİLALİNİN KURBANI: BURYATLAR

Ankhbayar DANUU

Güney Sibirya'da yaşayan Buryatlar, XVII. yüzyılından itibaren Rusya Çarlığının hududu içinde sayılmışlar ve dönemin Mançuların yayılmacı politikasına karşı kalkan görevini üstlenmişlerdir. Fakat 1917 yılında gerçekleşen Sovyet İhtilalinde Buryatların çoğu Çarlık tarafını tutmuş ve neticesinde Bolşeviklerin intikamı harekâtına tabi tutulmuştur. Böylece, Sovyet İhtilalinin bir mağduru olan Buryatların bir kısmı son çareyi Moğolistan'a iltica etmekle bulmuştur. Böylece, 1918-1921 yıllar arasında Moğolistan'a iltica eden Buryatlar, kuzey Moğolistan'ın demografik yapısını büyük bir ölçüde etkilemekle beraber Moğolistan Halk Devriminde de önemli rol oynamışlardır. Moğolistan Halk Cumhuriyeti vatandaşlığı sayesinde yeniden derin bir nefes alan Buryatlar, Sovyet İhtilaline karşı olan tavrından dolayı 1934-1939 yıllar arasında Bolşevik baskısına bir kez daha uğramıştır. Bildirimizde, Buryatların 1918-1939 yıllara arasındaki Moğolistan'a göçleri ve Bolşevizm'e olan tutumu gibi sorunlar incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Sovyet İhtilali, Buryatlar, Moğolistan Halk Devrimi, Büyük kıyım, Pan Mongolizm

XX. YÜZYILIN 20.-30. YILLARINDA KAZAK EDEBİYATINDA SANSÜR

Ayabek BAINIYAZOV

Sovyet Dönemindeki edebiyat, genelde siyasi-ideolojik nedenlerden dolayı tek yönlü olarak araştırılmıştır. Zamanında Sovyet ideolojisi açıkça bir kesimin çıkarlarına hizmet etme uğruna, işçi sınıfının sosyal gücünü toplumun her sahasında pekiştirmek, işçi partisinin sınırsız üstünlüğünü kurabilmesi için edebi eserlere uyguladığı sansür, Kazak Edebiyatının temelini oluşturan bazı yazarların eserlerini ve o şahıslar hakkında bilgileri toplum hayatından, edebi ortamdan silmiş ve Kazak Edebiyatı araştırmalarının dışında bırakmıştır. Böylece sansür mekanizması, herhangi bir eseri ideoloji bakımdan yasaklamaya, denetlemeye olanak yaratmış ve yazarların düşünme, konuşma özgürlüklerini kısıtlamıştır.

Siyasileşmiş sansür, işçi ve köylü odaklı konular dışındaki edebiyatı yadırgamıştır. "Sovyet insanı" yaratılmak istenildiğinden edebiyatta sözlü ve milli edebiyatı işleyen konuları eskiciliğe ve milliyetçiliğe dayandırılarak var olan edebi geleneğin devam ettirilmesini engellemiştir. Edebiyattaki yazılması zorunlu konular belirlenmiştir.

Aydınlarımız hakkında, "Halk düşmanı, sınıf düşmanı, Burjuvacı-milliyetçi, Alaşorda alçakları, Pantürkçü, Alaşorda köpekleri ve enikleri" gibi siyasi suçlamalarda sık sık bulunulmuştur.

Kazak Edebiyatında karalama amaçlı yazılan edebi tenkitlerin çoğalması; gerçek eserlerin edebi ortama kazandırılması engellenip eserlerin sansüre uğramasına neden olmakla beraber, yazarlar arasında edebiyat ile siyaset karmaşıklığının yaşanmasına sebep olmuştur.

Bu çalışmada yazarları ideolojik yönden ayıplamanın Kazak Edebiyatına vermiş olduğu zararları ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kazak Edebiyatı, Edebi Tenkit, Sansür Uygulaması.

KIZIL ŞARK DERGİSİ: MOSKOVA'DAN TÜRKİYE'YE KOMÜNİZM EĞİTİMİ VE PROPAGANDASI

Aytül TAMER TORUN

"Bütün ülkelerin yoksulları birleşiniz!" sloganı ile Kasım 1922'de Moskova'da Ekim Devrimi'nin anısına yayınlanan Kızıl Şark, "yoksul Türkiye ve Müslüman Doğu halkları"na ulaşmayı hedeflediğini belirtir. 1922 tarihli 1. sayısına göre Kızıl Şark'ın amacı, göz ardı edilen veya dikkat alınmayan sorunları derinleştirilerek Marx, Engels, Lenin, Troçki, Karl Kautsky gibi devrimcilerin makalelerinden "bilimsel sosyalizm, milli-müstemleke, Marksizm ve komünizm ile ilgili başka meseleler" hakkında parçalar yayımlamaktır. Kızıl Şark'ın 1923 tarihli 2-3. sayılarında dergi "Osmanlı dilinde içtimai, iktisadi, siyasi ve edebi musavver Türkçe mecmua" olarak tanımlanır. Sosyal bilimler alanında hakkında herhangi bir araştırma/çalışma yapılmamış olan Kızıl Şark'ta Marksizm teorisi ve esasları, Marksizm'de işçiler, Türkiye'de, Kafkasya'da, Orta Asya'da, İran'da, Hindistan'da ve Mısır'da komünizm ve işçi hareketleri üzerine incelemeler yer alır. Kızıl Şark'ta kadın işçilere atıf yapılarak, özellikle doğu kadınlarının komünizm mücadelesindeki yeri örneklerle vurgulanır. Güncel siyasal mücadele ve işçi hareketleri hakkındaki yazılardan ziyade teorik yazıların yoğunluğu Kızıl Şark'ın didaktik tavrını ve amacını ortaya koyar. Devrim sonrasında Moskova'nın Türkiye'ye yönelik tutumunu irdelemek açısından Kızıl Şark'ın Türkiye'de mevcut bulunan 1. (1922) ve 2-3. (1923) sayıları döneme ait komünizm eğitimi, işçi hareketleri tarihi ve propaganda literatürü bağlamında değerlendirilecektir. Bu çalışmanın amacı dönemin siyasi koşulları bağlamında Kızıl Şark'ın yerel ve bölgesel öğretilerini ve önerilerini ortaya koyarak, Türkiye'deki komünist mücadele ve işçi hareketlerine yönelik propaganda faaliyetlerini incelemektir.

Anahtar Sözcükler: Kızıl Şark Dergisi, Komünizm Eğitimi, Propaganda, Türkiye işçileri, Osmanlıca Dergi

SOVYET İHTİLALİNİN MOĞOLİSTAN'A ETKİSİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Batkhishig BADAMDORJ

Rusya Çarlığında 1917 yılında meydana gelen ve başarıyla sonuçlanan Sovyet İhtilali, Moğolistan üzerinde de geniş bir yankı bulmuştur. Moğolistan Kağanlığı, ilk zamanlarda Rus Çarlığı tarafını tutsa da Sibirya'daki iç savaş seyri ve Bolşeviklerin Sibirya'da geçici olarak kurduğu Uzak Doğu Cumhuriyeti'nin Moğolistan politikası dolayısıyla yeni Bolşevik hükûmeti tanımaya zorlanmıştır. Ardından 1919-1921 yıllar arasında Beyaz Rusya olarak tanınan Çarlık taraftarı ordusunun Moğolistan'ı işgalinden sonra Moğolistan Halk Partisi de Bolşeviklere müracaat ederek işgalcilere karşı birlikte hareket etmiştir. Neticesinde, 1921 yılında Moğolistan halk devrimi gerçekleşmiş ve 1924 yılında Kağanlıktan Cumhuriyete rejim değişikliğine gidilmiştir. Böylece, 1921-1990 yılı arasında devam eden Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde eğitim, bilim, politik, kültür başta olmak üzere tüm alanlarda derin bir Bolşevik etkisi olmuştur. Bildirimizde, Sovyet İhtilalinin 1921-1990 yıllar arasındaki Moğolistan üzerinde olan etkisi tüm boyutu ile değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sovyet İhtilali, Moğolistan, Moğolistan Halk Partisi, Devrimciler, 1921, Sukhbaatar, Baron Ungern, Cumhuriyet rejimi

ALMAN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE SOVYETLER COĞRAFYASINDA UKRAYNA KAFKASYA VE TÜRKİSTAN'A YÖNELİK PANTÜRKİZM VE PANİSLAMİZM HAREKETLERİ VE TÜRKİYE

Bayram BAYRAKDAR

İkinci Dünya Savaşı'na doğru giden süreç, 1933 yılını izleyen dönemde özellikle belli başlı devletlerde ve genelde tüm dünyada hız kazandı. Milletler Cemiyeti (MC)'ne üye olan ülkeler teker teker ayrılmaya başladılar. Japonya 1931'de Mançurya'yı işgal etti. 1933'te Almanya ve Japonya MC'den çekildi. Japonya Mançurya işgali nedeniyle, Almanya ise Versay antlaşmasının getirdiği ağır yükümlülükten kurtulmak için ayrılışı bir fırsat gördü. 1935 yılında Versay antlaşmasının silahsızlandırmayla ilgili hükümlerini tanımayacağını ilân etti. Gelişmeler böyle olmakla birlikte, Almanya'nın henüz Türkiye'yi rahatsız edecek bir talebi bulunmamaktaydı. Türkiye'ye ilk tehdit İtalya'dan geldi.

Türkiye 1930'ların başında Mussoli'nin önderliğindeki İtalya'nın dış politikasını kaygıyla izliyordu. Mussolini 1934 Martı'nda 2. beşyıllık Faşist Kongresi'de yaptığı konuşmada, İtalya'nın tarihten gelen hedefinin Asya ve Afrika'da genişlemek olduğunu, bunun İtalyanlar için hem hak hem vazife görüldüğünü söylediğinde Türkiye, hemen Asya ve Afrika açıklamalarında kastedilenin ne olduğunu öğrenmek istedi. İtalya, Türkiye'nin hedef alınmadığını belirtmekle yetindi.

İkinci Dünya Savaşı arifesinde Türkiye, Lozan antlaşması ile dönemin hâkim anlayışı ile Türk Kurtuluş Savaşı'nın getirilerine yaslanarak dış dünyada saygınlık duyulan yeni bir devlet olarak inşa edilmişti. Lozan antlaşması, kurucuların ağzından Avrupa'nın ortasında girdiği bir imtihan olarak nitelendirilmişti. Türkiye'nin ulus-devleti kurup geliştirmek için zamana ihtiyacı vardı. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Mart 1924'te TBMM'ni açış konuşmasında; dünyada barışı tesis ve temin edecek örgüt olarak Cemiyet-i Akvam'ın önemine değindi. Cemiyet-i Akvam, milletler arasında ahenk ve muaveneti temin, ihtilâfâtı hak ve adalet dairesinde tetkik ve hâle medar olacak bir müessese hâlinde tecelli ve inkişaf etmesini temenni ediyoruz şeklinde yaptığı açıklama Türkiye'nin, bölgenin ve dünyanın barışa ihtiyacı olduğu yönündeydi.

Almanya'nın ve İtalya'nın dış politikalarında izledikleri revizyonist yöntem, başta İngiltere ve Sovyetler Birliği olmak üzere Avrupa'nın diğer devletlerinde rahatsızlıkları beraberinde getirdi. Türkiye, Almanya'nın önderliğindeki Mihver devletlerin saldırgan politikaları karşısında dış politikada değişikliğe giderek 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz, 23 Haziran 1939'da Türk Fransız ortak deklerasyonları açıklandı. Deklerasyonlar, Akdeniz'de olası bir savaş çıkarsa karşılıklı yardımlaşma ilkesine dayanıyordu. Bu ittifakların yayımlanması Sovyetler Birliğinde memnunluk yarattı. İzvestiya gazetesinde anlaşmaları öven yazılar yayımlandı.

Böyle bir süreçte gelişen Sovyetlere yönelik Alman işgal ve istila sürecinde izlenen Pantürkist ve Panislamist politikalar Akten zur Deutchen Auswaertigen Politik (ADAP)/Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi belgeleri ışığında kapsamlı olarak tartışılıp değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: İkinci Dünya Savaşı, Almanya, Sovyetler Birliği, Pantürkizm, Panislamizm, Kırım, Kafkasya, Türkistan, emperyalizm

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE II. DÜNYA SAVAŞINA KADARKİ DÖNEM ÇUVAŞ FOLKLOR ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Bülent BAYRAM

Rusların Orta İdil bölgesine gelişlerine kadar kadar günümüzdeki etnik adlandırmaları olan Çuvaş adı ile kaynaklarda zikredilmeyen Çuvaşların folkloru hakkındaki kayıtlar da açık bir şekilde eski tarihlere kadar gitmez. Rusya'nın bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmeye başlamasıyla birlikte Çuvaş folkloruna ait bilgiler farklı metinlerde karşımıza çıkmaya başlar. Bunlar arasında tarihi kaynaklar, günlükler, seyahatnâmeler, misyoner kaynakları ön plana çıkmaktadır. Çarlık Rusyasının ardında Sovyet İhtilaliyle birlikte Çuvaş folkloru üzerine yapılan çalışmalar daha kurumsal bir yapıya kavuşmaya başlar. Çuvaş folkloru farklı alanlar üzerine yapılan çalışmaların malzemesi olması ötesinde araştırmanın temel konusu olarak bilim sahasına girmeye başlar. Çuvaş Sovyet Özerk Cumhuriyetinin kurulması ile çalışmalar ivme kazanmış ve daha sistemli hâle gelmiştir. İkinci Dünya Savaşına kadar derleme ve metin yayınları konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Bildiride araştırmacılar ve genel eğilimler bağlamında Sovyetler Birliğinin söz konusu döneminde Çuvaş folklor araştırmaları değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Çuvaş, Çuvaş folkloru, Çuvaş halk edebiyatı, Sovyet folklor araştırmaları, Çuvaş folkloru ve Sovyetler Birliği

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN SANAYİLEŞMESİNDEKİ KATKILARI

Celalettin Sencer İMER

Sovyetler Birliği, Türkiye'nin sanayileşmesinde gerek Atatürk döneminde gerekse soğuk savaş döneminde 2. Dünya Savaşı sonrası önemli sanayi kuruluşlarını Türkiye'ye kazandırmış ve böylece Türkiye'nin sanayileşmesine ve kalkınmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu sanayi kuruluşlarının Türkiye'nin sanayileşmesindeki rolü üzerinde durulacaktır. Daha sonra modernize edilerek geliştirilen Sovyetlerce kurulmuş olan sanayi kuruluşları bugünün Türkiye'sinin ekonomisinde de önemli bir rol oynamaktadır. Eski Sovyetler Birliği'nin yerini bugün Rusya Federasyonu almıştır. Rusya Federasyonu da eski Sovyet geleneğini devam ettirerek bugün Türkiye'ye Batı'nın vermekte tereddüt ettiği sivil ve askeri teknolojileri Türkiye'ye vermeye devam ediyor, görünüyor. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin sanayileşmesine katkılarının jeopolitik arka planı da ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sovyetler Birliği-Türkiye İlişkileri, Türkiye'nin Sanayileşmesi, Atatürk dönemi Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri, Soğuk Savaş dönemi Türkiye- Sovyetler Birliği İlişkileri, Rusya Federasyonu Türkiye İlişkileri ve teknoloji transferi, Türkiye'nin sanayileşmesinde Sovyetlerin teknoloji transferinde rolü, Kalkınma ve sanayileşme.

RUSSIAN REVOLUTION OF THE 1917 AND AZERBAIJAN

Cemil HASANLI

World War I brought Russia unforeseen disaster. Along with the overthrow of the tsarist monarchy in Russia, the revolution of February 1917 was a blow to the Russian empire, spawning national liberation movements in that "prison of nations." The overthrow of the monarchy sped up the political processes taking place in the South Caucasus. Azerbaijanis were expecting a lot from the February revolution, which had resulted in the overthrow of the monarchy. Intellectuals of the country, who had taken an active part in the national movement and its political activity since the turn of the century, welcomed the upheaval. According to Mammad Emin Rasulzade, "the revolution of 1917 would give freedom to condemned classes and independence to condemned nations."

When the revolution of October 1917 occurred, it raised the hopes of the nations that had been subjects of the Russian empire. A Declaration of the Rights of the Peoples of Russia were to provide a guarantee that the nations of the former empire would be free to secede and create independent republics. However, quite soon it became clear that these documents were merely propaganda. After the bolshevik revolution in Russia Azerbaijan was declared its independence on 28 May, 1918.

Key Words: World War I, Russian empire, South Caucasus, Azerbaijan

KAZAK SOVYET EDEBİYATINDA KİMLİK

Cemile KINACI

1934'te Sovyetler Birliği'ndeki edebî faaliyetlerin bütününü kontrol altına alan Sovyet Yazarlar Birliği'nin kurulması ve sosyalist realizmin Sovyet edebiyatının sanat metodu olarak kabul edilmesinden sonra, edebî faaliyetler tamamen devlet kontrolü altına alınmıştır. Böylece Sovyetlerde edebiyat, komünist/sosyalist bir toplum yaratmanın aracı hâline gelmiştir. Merkez ve çevre edebiyatlarında Sovyetler Birliği çatısı altındaki halkların millî özellikleri bir potada eritilerek, ortak bir üst kimlik olan "Sovyet insanı" kimliği yaratılmıştır. Ancak buna rağmen, "Sovyet insanı" üst kimliğinin karşısında konumlanan, millî kimliğin varlığı da dikkat çekmektedir.

Birden çok disiplinin kesişme noktasında konumlanan kimlik, edebiyat bilimi ile de yakından ilişkilidir. Kimlik, hem diğer insanlara benzerliği hem de diğer insanlardan farklılığı içinde barındıran bir kavramdır. Bu bakımdan kimlik kavramı içinde, bir benzerlik-farklılık paradoksu yer almaktadır. Ayrıca kimliğin sosyal ve kültürel boyutu birbirinden ayrılamaz ve iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir.

Bu bildiride, Kazak Sovyet devri romanları esas alınarak Sovyet ideolojisi tarafından inşa edilen "Sovyet üst kimliği" ortaya konulacaktır. Ayrıca sosyal kimlik kuramının ışığında, Kazak Sovyet devri romanlarındaki stereotipler ve önyargılar gibi konular değerlendirilecek, bununla birlikte kimliğin büyük ölçüde kültür aracılığıyla kurgulandığından hareketle, kimliğe kültürel kimlik perspektifinden bakılacaktır. Külltürel kimlik ortaya konulurken, Fredrik Barth ve Andreas Wimmer'in yaklaşımları esas alınarak Kazak Sovyet devri romanlarında yer alan etnisiteler arasındaki "etnik sınırlar"a da odaklanılacaktır. Anthony Smith'in belirttiği gibi bireylerin iradelerinden bağımsız olarak varlığını sürdüren hatta onlara birtakım mecburiyetler dayattığı görülen "kültürün nesnel yapıcıları"nı veya

ayırt edicilik vasfını tarif etmek için dil, din ve gelenek gibi kültürel unsurlar esas alınacak ve bildiride, bu sınırlar üzerinden şekillenen Kazak millî kimliği ortaya konulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kazak edebiyatı, Sovyet edebiyatı, kimlik, Sovyet ideolojisi, Sovyet insanı, Kazak kimliği.

CULTURAL IDENTITY OF THE KYRGYZ IN THE CONTEXT OF THE SOVIET PERIOD OF DEVELOPMENT

Cıldız URMANBETOVA

The Kyrgyz have undergone three important stages in the development of culture: nomadic, Soviet and modern (the era of independence). The Soviet period became fatal and contradictory simultaneously from the point of view of development of national and cultural self-awareness. The decisive criterion for development was Soviet ideology: the concept of "the Soviet people" included a single cultural development, the national culture was reduced to the preservation of the external parameters of ethnic identity.

The archetype of nomadic culture among the Kyrgyz in the mental section during the Soviet era was in a collapsed form, preserved at the subconscious level. The nomadic characteristics of mental culture were reoriented in the context of a settled way of life. The system of mental culture of the Kyrgyz in the Soviet Union was an alloy of some eastern and western elements of consciousness. The Turkic origins were not clearly expressed. The dominant ideology was expressed in preserving the language at the level of spoken language, traditions were reflected in certain customs and rituals.

The attainment of independence caused a surge of national self-consciousness, which manifested itself in the revival of the archetypal sources of culture. This was reflected in the research renaissance: a lot of work was devoted to the study of nomadic mental culture. One of the directions of cultural development was the actualization of the Turkic origins. At the same time, under the influence of globalization, a reference to the development of universal norms of culture arose, thereby revealing the process of Westernization. At present, the development of the cultural identity of Kyrgyz people is in the context of contradictory directions.

Key Words: Cultural identity, Kyrgyz nomad, national consciouness, Soviet ideology.

THE SOVIET POLICY OF "NATIONALIZATION" AND "DEPRIVATION" IN UZBEKISTAN

Dono ZİAYEVA

The economic policy of the Soviet power from the first days was directed to the monopolization of all national economy of the region - agricultural industry, a banking system, the industry and economic resources. It was carried out step by step - military communism, nationalization (nationalization), the New Economic Policy - NEP (temporary retreat), repressive " deprivation of the property rights of villagers",creation of collective farms and state farms, industrialization, cotton monopoly.

All essence of this policy was directed first of all, 1) to elimination of a private ownership and the capital. 2) on establishment of the state monopoly in all spheres of economy; 3) on transformation of the region in a raw materials source;

What such policy led to?

1) at the first stage - to hunger and an impoverishment of the people;

2) to deprivation of the people of a private ownership;

3) to sharp deterioration in a material condition of the people;

4) to transformation of the people into army of workers without property;

5) to establishment of economic domination of the Soviet center in the territory of all USSR;

6) to crisis of the Soviet economy.

7) to unemployment growth;

In the report valuable historic facts about policy of nationalization and its consequences across Uzbekistan will be read.

At the same time, will be submitted the short comparative analysis of economic structure of the region throughout the 100th anniversary - before the Soviet revolution, during the Soviet period and the modern period.

Key Words: nationalization, private ownership, private capital, state monopolization.

1981 SONRASI SOVYETLER BİRLİĞİ VE TÜRK CUMHURİYETLERİ: GÖZLEMLER VE DEĞERLENDİRMELER

Dursun YILDIRIM

1981 - 1994 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerine gerçekleştirilen ilmî araştırma gezileri çerçevesinde bölgedeki sosyal ve kültürel yaşama yönelik gözlem ve değerlendirmelerimiz bu bildiride tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: SSCB, Türk Cumhuriyetleri, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan.

SOVYET İKTİDARININ KIRGIZ BOZKIR EKONOMİSİNE KOMÜNİZM ÇERÇEVESİNDE YAKLAŞIMI

Ebubekir GÜNGÖR

Sovyet yönetimi diğer bölgelerde olduğu üzere, Kırgızistan'da siyasi gücünü pekiştirmek için çeşitli ekonomi politikaları uygulamıştır. Fiilî ekonomik uygulamaların halk nezdinde karşılık bulması için de komünist ekonomi modeli propagandanın kaynağını teşkil etmiştir. Komünizm doğası gereği, yerleşik toplum ekonomisi bağlamında ideoloji geliştirmiştir. Bu durum Türkistan'da yerleşik bölgeler için kolaylıkla kullanılabilirken, Bozkır toplum yapısı ve ekonomisine sahip Kırgızistan'da pek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla bozkır ekonomisinin komünizm çerçevesinde yorumlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum, bozkır yaşam ve ekonomisini yakından tanıyan yerel komünist akademi camiasını harekete geçirmiştir. Yerel teorisyenler, geleneksel bozkır ekonomisini şekillendiren akraba hukukunu görmezden gelerek, kapitalizm çerçevesinde değerlendirmişler. İktidarın bu temel üzerinden propaganda ve politika geliştirmesini sağlamışlardır.

Anahtar Sözcükler: Kırgızlar, Bozkır, Ekonomi, Sovyet, Komünizm

TÜRKİYE SOVYET RUSYA'SI KÜLTÜREL İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA EVGENİ LANSERE'NİN ''ANKARA'DA BİR YAZ 1922'' ADLI ÇALIŞMASI

Emine İNANIR

Dönemin Sovyet Rusya'sı Ankara Büyükelçisi N.D. Romanov ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Rusya Temsilcisi olarak görev yapan S.İ. Aralov'un daveti üzerine ressam E.E.Lansere (1875-1946) Türkiye'yi ziyaret eder. Yaptığı geziler esnasında günlük notlar tutma alışkanlığı olan Rus ressamın yazın yeteneği en belirgin bir biçimde Türkiye'ye yaptığı gezide ortaya çıkar. Gezi izlenimlerini kaleme

alan ressam, günlük notlarının yanı sıra dört küçük ile üç büyük resim defterine Türkiye'ye dair dikkatini çeken en ince ayrıntıları aktarır. 30 Mayıs 1922 tarihinde Tiflis'ten yola çıkan Lansere, Trabzon, Hoppa, Rize, Samsun limanlarına uğrayan vapurla İnebolu'ya doğru yol alır. Buradan hedef noktasına ulaşan ressam Ankara'da üç ay kalır. Tuttuğu notlar ve yaptığı resim çalışmalarından da anlaşıldığı üzere ilk aşamada antik ve Bizans dönemlerine, Selçuk tarihine ilgi duyan Lansere, zamanla ''Avrupai tarzını'' henüz benimsememiş olan, farklı bir mimariye sahip taşra evlerinden de oldukça etkilenir. Gezi notlarında panayır eğlencelerine yer verdiği gibi 13 Ağustos 1922 tarihinde Ankara'da Sefaret binasında çıkan yangını hem anlatır, hem de resimlerle tasvir eder. Usta ressam yerli halktan kişilerin portrelerinin yanı sıra, Türkiye'de Akşehir çevresinde yaşayan Rus keşişlerini, Halide Edip Adıvar'ı, eşi Meclis üyesi Adnan beyi ve Mustafa Kemal Paşa'yı da resmetmiştir.

Yaptığı bu gezi ve özenli bir çalışma olan ''Ankara'da Bir Yaz 1922'' adlı eseriyle Evgeni Lansere, Rusya'nın Türkiye'de ilk Sovyet kültür elçisi unvanını hak etmiştir.

Anahtar Sözcükler: kültür elçisi, Evgeni Lansere, gezi notları, resim, Ankara

MEHMET ALİ AYBAR'IN PENCERESİNDEN SOVYET SOSYALİZMİNE BAKIŞ

Ercan GEÇGİN

1917 Sovyet İhtilali'nin Türkiye'de sol ve sosyalist hareketlere etkisi kuşkusuzdur. Türkiye'deki bazı siyasal hareketler Sovyetlerin politikasını olduğu gibi kabul edip onu model almaya çalışırken bazıları da bağımsız bir duruş sergilemeyi tercih etmiştir. Mehmet Ali Aybar bağımsız ve yerli bir sosyalist hareket yaratma yolunda yürüyen isimlerden olmuş ve bunu Türkiye İşçi Partisi (TİP) önderliğinde pratiğe dökmeye çalışmıştır. Bağımsızlıkçı, yerli ve özgürlükçü bir sosyalizm anlayışını savunan Aybar'ın siyasal tutumu 'güler yüzlü sosyalizm' olarak tarif edilmiştir. Bu bildiride, Aybar'ın siyasal düşünceleri yanı sıra onun Sovyetlerin sosyalizm anlayışına yaklaşımı üzerinde durulacaktır.

Sovyet İhtilali ile birlikte ilk defa sosyalizmin inşası mümkün olmuşsa da Aybar'a göre ihtilalin devamında iki hastalık nüksetmiştir: Totaliterlik ve bürokrasi. Aybar'a göre, ikisi de sosyalizmin esasıyla bağdaşmayacak şekilde yeni tahakküm biçimleri oluşturmuştur. Leninist parti modelini de eleştiren Aybar, bunun sosyalist demokrasi ile bağdaşmayacağını savunmuştur. Kapitalizmin azgelişmişliği yeniden üretip Türkiye gibi ülkeleri kendisine bağımlı kılan politikasını eleştirdiği gibi Sovyetlerin sosyalizmi bölgesel yayılmacılık yolunda bunu araçsallaştırmasını ve kendi ülkesinde totaliterliği tesis etmesini de eleştirebilmiştir. Aybar'ın eleştirisi; Adorno'nun 'negatif diyalektik' kavramından hareketle ele alındığında, özgürlük ve eşitlik için benimsenen ideolojinin zamanla nasıl bir tahakküm biçimine dönüştürüldüğünü bize göstermesi bakımından değerlidir.

Anahtar Sözcükler: Sosyalizm, Sovyetler, Totaliterizm, Negatif Diyalektik, Yerlilik.

"ŞƏRQ QADINI" DERGİSİNDE TÜRK ADI

Erkan HİRİK

Azerbaycan'ın Sovyetleştirilme sürecinin ilk zamanlarında Azerbaycan Komunist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Kadın Şubesi ülkede kadınların etkinliğinin artırılması amacıyla 1923 yılının Temmuz ayında Komitenin kâtibi Əliheydər Qarayev, "*Kommunist*" gazetesinin redaktörü Həbib Cəviyev ve Komitenin Kadın şubesinin çalışanı Ayna Sultanova kadın dergisinin oluşturulması fikrini ortaya attılar. Bu fikirle birlikte 1923 yılının Temmuz ayında aylık yayın yapan "*Şərq Qadını*" dergisi ortaya çıkmış oldu. 1938 yılından itibaren de "*Azərbaycan Qadını*" adıyla yayımlanmaya devam etmektedir.

Sovyet İhtilali sonrasında Komünist Partinin yayın organlarından biri olan dergide, Stalin Dönemine kadar "Türk" adı, bugünkü "Azerbaycanlı" ifadesinin karşılığı olarak Azerbaycan'da yaşayan Türkler anlamında ve benzer şekilde kullanılan "Türk kadını" ifadesi de "Azerbaycanlı kadınlar" anlamındadır.

Stalin'in Türk dili üzerinde uyguladığı ayrıştırıcı politikalar, kullanılan kelimelerin de değişmesine yol açmıştır. Bu durum somut olarak 1930'lu yılların sonundan itibaren daha açık gözlemlenebilir hâle gelmiştir. Türk boy adlarının ön plana çıkarılarak ayrı birer millet bilincinin yaratılmak istenmesi, bu bağlamda da "Türk kadını" yerine artık "Azerbaycan kadını" denerek Türk adından çok "Azerbaycanlı" adının öne çıkarılması bahsedilen politikaların bir sonucudur. Keza bunu derginin adında bile görmek mümkündür. Önceleri "Müslüman dünyanın kadınlarını" ifade etmek için kullanılan "Şərq Qadını" ifadesi daha sonra "Azərbaycan Qadını" olarak değiştirilmiştir.

Bu çalışmada Şərq Qadını dergisinin 1928-1930 yıllarındaki sayılarında kullanılan "Türk" adının hangi kapsama sahip olduğu dergilerden alınan örneklerle incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Şərq Qadını Dergisi, Türk Adı, Azerbaycanlı, Sovyet İhtilâli.

BOLŞEVİK İHTİLALİNİN ÇİN'E ETKİSİ: DÖNÜŞÜMLER VE ÇIKARLAR

Erkin EKREM

Mançu İmparatorluğu (1644-1911), Britanya'ya mağlup olduğu Afyon Savaşları (1840-1842; 1856-1860) sonrasında Avrupa menşeli uluslararası sistemi kabul etmeye mecbur kalmıştı. 1861-1911 yıllarında dış baskı ve iç isyanlar karşısında ayakta kalabilmek için üç defa reform yapmak isteyip başaramayan Mançu İmparatorluğu, devrimcilerin ayaklanmasına karşı zayıf kalmıştı.

1861-1911 yılları arasındaki üç büyük reform hareketi esnasında Mançu İmparatorluğu'nda imparatorluk yanlısı loyalistler 保皇派, revizyonistler 改良派, reformcular 維新派, meşrutiyet yanlıları 立憲派 ve devrimciler 革命派 olmak üzere birçok siyasî akımlar ortaya çıkmıştı. Reformların başarısız kalması üzerine, zayıf ve uçta olan devrimciler bu süreçte giderek güç kazanarak seslerini yükseltmeye başlamıştı. Devrimciler arasında farklı fraksiyonlar olmasına rağmen, Sun Yat-sen'in (1866-1925) liderliğinde Tokyo'da kurulan Çin Devrimci Birliği 中国同盟会 (Chineese Revolutionary Alliance) başat konumdadır. Sun Yat-sen'in amacı Mançu İmparatorluğu'nu yıkıp yerine Çinlilerin ulus devletini kurmaktı. Başlangıçta ilham kaynağını Amerikan Devrimi (1775-1783), İngiliz Devrimi (Şanlı Devrim, 1688-1689) ve Fransız Devrimi'nden (1789-1799) alan Sun Yat-sen ve yoldaşları, Mart-Ekim 1917 tarihlerinde gerçekleşen Rus Devrimi'ni de benimsemeye başlamıştı. Bolşevik yönetimi de 400 milyonu aşan nüfusa sahip ülkede devrimin ideolojisini yaymak ve Çin'i Komünist Enternasyonal (Komintern) bünyesine almaya çalışmıştı. Bolşevik Hükümeti bir yanda Mançu İmparatoru Pu-yi'nin (1908-1912) tahttan feragat etmesiyle cumhuriyet ilan etmek üzere görevlendiren Başbakan Yuan Shi-kai'nin Pekin'de kurduğu Milliyetçi Çin Hükümeti 中華民國 (1912-1928) ile resmi ilişkileri korurken, diğer yandan da gayri resmi olarak Sun Yat-sen ve yoldaşlarının Nan-jing'de (sonra Guang-zhou) kurulan Milliyetçi Çin Hükümeti (1912-1949) ile ilişkilerini tesis etmekteydi. Bolşevikler, her iki hükümet ile çifte diplomasi ilişkilerini sürdürürken Haziran-Temmuz 1921'da Çin Komünist Partisi'nin kurulmasına maddi ve manevi yardım de etmekteydi. Bolşevik Sovyet Hükümeti, 1928 yılında Nan-jing Hükümet kuvvetleri Pekin Hükümetinin yerini alarak Çin'i bütünleştirmeye çalışırken, Çin Komünist Partisi'nin askerî kuvvetlerinin silahlı ayaklanmasını teşvik etmişti. Sovyetler, Chiang Kai-shek'in (1887-1975) başında bulunduğu Nan-jing Hükümeti ile resmi ilişkilerini sürdürmekle birlikte zaman zaman Çin Komünist Partisi ve bunun askerî kuvvetlerini yönlendirmekteydi. 1922 yılında Sovyet-Dış Moğolistan Dostluk Anlaşması imzalandığında Çin'in egemenliği altındaki Dış Moğolistan'ın bağımsızlığını tanımıştı. Çinli Komünistler bu bahiste Sovyetleri desteklerken, Pekin'deki Milliyetçi Çin Hükümeti ise son derece rahatsızdı. Bu olay 31 Mayıs 1924'te Sovyetler ile Pekin'deki Milliyetçi Çin Hükümeti arasında yapılan bir anlaşma ile yatışmıştı. Ancak Komünistler dışındaki Çinlilerin Sovyetlerin bir emperyalist ülke olduğu kanaati ülkede yerleşmişti. Çin'in Japonya işgaline karşı savaştığı dönemlerde

(1931-1945), Sovyetler Uzakdoğu'daki topraklarının güvenliğini korumak için faşizme karşı ittifak adı altında hem Mao Zedong'un (1893-1976) önderliğindeki kuvvetlere hem de Chiang Kai-shek'in Nanjing Hükümetine maddi destek vermişti.

Sovyetlerin Çin'deki siyasî grupların üzerindeki gizli ya da açık destek ve müdahaleleri, Çin'in siyasî tarihini değiştirdiği gibi komünizm ideolojisini Çin'e yaymak adına aslında kendi çıkarlarını sağlamıştı. Sovyetlerin Çin'deki farklı siyasî güçlere uyguladığı özel politikasının hedefi Çin'deki güçleri bölerek üzerinde etki sağlamaya çalışmaktı. Hatta bu amaçla Japonya'nın teslim olmasından sonra Çin'in iç savaşını (1945-1949) da etkileyecekti.

Anahtar Sözcükler: Bolşevik ihtilali, Çin-Sovyet İlişkileri, Mançu İmparatorluğu

EKİM DEVRİMİ'NDEN GÜNÜMÜZE ORTA ASYA'DA RUS AZINLIĞI VE RUSÇA: KAZAKİSTAN VE TACİKİSTAN ÖRNEKLERİ

Fahri TÜRK

18. yüzyıldan bu yana Rusların Orta Asya'yı ele geçirmelerine paralel olarak bölgedeki Rus nüfusu 1980'lere kadar sürekli olarak artmıştır. Bu dönemde Orta Asya ülkelerinin nüfusunun yüzde 20'si Ruslardan oluşuyordu. Böylece 1989 yılına gelindiğinde Kazakistan'da nüfusun takriben yüzde 40'ını oluşturmuşlardır. 2000'li yıllara gelindiğinde bu ülkedeki Rusların oranı yüzde 30'lara gerilemiş olsa da Ruslar bu ülkede hala ciddi bir yekûn oluşturuyorlardı. Orta Asya Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Ruslar tarihsel anavatanlarına göç etmeye başlamışlardır. Rusça da kamusal alanda dışlanmamış olsa da eski etkisini biraz kaybetmiştir. Böylece 1990'larda Orta Asya bölgesinde yaşayan toplam 25 milyon etnik Rus'un dokuz milyonu Rusya Federasyonuna göçmüştür.

Bu çalışmada Orta Asya'daki Rus azınlığının tarihsel süreçte değişimi ve Rusçaya yönelik dil politikaları Kazakistan ve Tacikistan'da örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak çözümlemeye tabi tutulacaktır. Bu bağlamda özellikle Ruslara ve Rusçaya yönelik izlenen politikalar arasındaki farklılıklar ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Orta Asya, Ruslar, Rusça, Dil Politikaları, Kazakistan, Tacikistan.

SABIK ÖZBEKİSTAN SSC'İ İÇİN YAZILMIŞ MİLLÎ MARŞ VE EKİM İHTİLALİ SONRASI ÖZBEKİSTAN'DA ŞİİR

Fatma AÇIK

Türk dünyasında 1800 yılların başlarından itibaren yenileşme hareketi ve buna bağlı olarak fikir akımlarının etkisi Birinci Dünya Savaşı ve akabinde 1917 Ekim İhtilali ile ciddi sekmelere uğramıştır. Özellikle Türkistan coğrafyasında yerli ve millî hareketlerin, fikir akımlarının yerini Rus ideologlarının önderliğinde bazı yerli aydınların da katılımıyla yeni bir dünya görüşü hâkim olmuştur. Söz konusu ideolojinin hâkimiyetinde eğitim ve sanat vasıta olarak kullanılmıştır.

Bu bildiride sanat dallarından biri olan edebiyatın ideolojinin emrinde nasıl bir işlev gördüğü ele alınacaktır. Edebiyat, insanların düşüncelerine etkisi ile ideolojilerin geniş halk kitlelerince anlaşılmasında önemli bir vasıtadır. Tarih boyunca edebiyatçılar ideolojilerini kitlelere ulaştırma konusunda sanatlarını etkin bir biçimde kullanmışlardır. Türk edebiyatında önemli ve köklü bir yere sahip olan şiirin dolayısıyla şairlerin konumu ve gücü yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerçeklikten yola çıkarak, "Sovyet ideologları halk arasında şiirler vasıtasıyla komünist ideolojiyi tanıtmak düşüncesini (Hayit, 1971, s. 9)" hayata geçirmişlerdir. Sovyetler döneminde şiiri ve şairleri genel olarak devrimci coşkuyu taşıyan toplumcu bir şiire yöneltmişlerdir. Saken Seyfullin, Hamza Hakimzade, Sadreddin

Ayni, Sıddıki Handeliki, Elbek, Osman Nasır vb. Hâkim ideoloji doğrultusunda eserler vermeyen şairler ise "halk düşmanı", "milliyetçi", burjuva taraftarı" gibi suçlamalarla öldürülmüşlerdir.

Ekim İhtilalinin akabinde Batı Türkistan'da beş Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş, bu cumhuriyetlere yeni diller ve yeni kimlikler kazandırılmaya çalışılmıştır. Millî marşlarda bu yeniliklerden biridir. Özbekistan SSC Ali Meclisi 1. Oturumunda millî marşın yazılması için karar alınmış ve bu doğrultuda yarışmaya 60'dan fazla şiir gönderilmiştir (1991, ss.1). Bu şiirlerden dördü halk oylamasına sunulmuştur. Bu çalışmada Elbek tarafından kaleme alınan "Özbekistan Cumhuriyetinin Devlet Fahriyesi" başlıklı şiirden yola çıkarak "şekilce milli içerikçe komünist" Özbek şiirinin başlangıç yılları ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ekim İhtilali, Özbek şiiri, millî marş

UYGURİSTİK ÇALIŞMALAR BAĞLAMINDA SOVYETLER DÖNEMİ

Ferruh AĞCA

20. yüzyılın başları, Türk dili ve edebiyatı bakımından keşif yılları olmuştur. 1900'lü yıllarda batılı araştırmacıların Tarım havzasında ilk önce ağaç kabuğu ve deri üzerine yazılmış metinlere tesadüf etmeleriyle başlayan süreç, 1900-1910 yılları arasında yoğunluk kazanmış, bu çerçevede Eski Uygurcaya ait birçok yazma dünyadaki çeşitli kütüphanelere taşınmaya başlanmıştır. Alman, İngiliz, Fransız ve Rus araştırmacıların başı çektiği araştırma gezileri, 2. Dünya Savaşı yıllarına kadar kesintisiz devam etmiştir. Bu çerçevede 1939 yılına kadar dünyada Eski Uygurca metinler bir taraftan Tarım havzasından çeşitli ülkelere taşınırken, diğer taraftan yayım faaliyetleri gerçekleşmiştir. 1945'ten sonra tekrar başlayan Eski Uygurca çalışmalar, günümüzde de devam etmektedir.

Ruslar, dünyadaki Uyguristik çalışmalara kayıtsız kalmamış ve alana 20. yüzyılın başlarından itibaren gerek metin yayımı ve gerekse gramer çalışmaları ile katkıda bulunmuşlardır. 1917 Sovyet ihtilalinden sonra birçok Uygurist, Avrupalı Uyguristlerle yarışırcasına metinler yayımlamışlardır.

Bu bildiride, 1917 Sovyet İhtilali sonrasına ait Uyguristik çalışmalar, zamanının diğer çalışmaları ile ele alınıp değerlendirilecek, Sovyet Uyguristlerin alana katkıları ifade edilecek, çalışmalardaki bakış açısı ve varılan sonuçlar sorgulanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Uygurca, Maniheist-Budist Uygur Metinleri, Sovyetler, Sovyet Türkolojisi, Sovyetler ve Uyguristik.

SOVYET DÖNEMİ TEŞFİK OLUNANLA YASAKLANAN KAÇAK (EŞKİYA) HİKÂYELERİ

Fuzuli BAYAT

Azerbaycan'ın üçte birinin Rus Emperyalizmi tarafından ilhak edilmesinden sonra (1828) başlayan kaçakçılık harekâtı rejimin değişmesinden sonra da 1940'lara kadar devam etti. Amacı, mücadele yöntemi benzer olsa da kaçak harekâtını iki devre ayırmak mümkündür:

1. Rus Emperyalizminin bölgesel yönetimine karşı çıkanlar

2. Sovyet rejimine karşı savaşanlar

Sovyet döneminde geniş yayılma sahası olan kaçak hikâyelerine çifte standart uygulandığı görülmektedir. Bolşevik ihtilaline kadarki sözlü kültürün kaçakçılık olayları Rus Emperyalizminin uygulamalarına, milli siyasetine karşı çevrildiğinden Sovyetleşmeden hemen sonra siyasi-ideolojik rejim bunların tebliğ ve teşvik olunması yolunu izleme politikası sürdürdü. Kaçak türküleri, efsaneleri, masalları ve nihayet kaçaklar hakkındaki kahramanlık destanları derlenerek araştırılmağa başlandı. Hem folklor hem tarih hem sosyoloji hem de ilmi komünizm kaçak hikâyelerini sınıf bağlamda

değerlendirerek yeni devrin yeni kahramanlarını oluşturdu. Başlangıçta ferdi intikamla devletten kaçak düşen bu insanlar zulme, sosyal adaletsizliğe karşı direnmeleri ile sosyal-ekonomik bağlamlı direnişin esasını koydular.

Bolşevik ihtilalinden derhal sonra başlayan ve başlıca mefkûresi sosyal-ekonomik olmaktan ziyade sosyal-siyasi olan ikinci kaçakçılık harekâtı sözlü tarih bakımından daha zengin malzeme verse de öğrenilmesi yasaklandı. Toprakları, mülkleri ellerinden alınan ve her türlü aşağılanmaya maruz kalan bu insanlar Sovyetlerin yürütmekte olduğu kollektifleşme siyasetine karşı savaş açtılar. Sovyet rejimi, ikinci kaçaklar adlandırdığımız bu insanları düşman ilan etmekle kaçaklara karşı ikili tutum sergilemiş oldu. Özetle, halk bilimi bir tarafta teşfik olunan, diğer tarafta yasaklanan kaçakçılık harekâtı ile tanış oldu.

Anahtar Sözcükler: Sovyet rejimi, ideolojik yaklaşım, kaçak hikâyeleri, teşfik, yasak

ERMENİSTAN'IN SOVYETLEŞMESİNDEN ÖNCE VE SONRA BURADA YAŞAYAN TÜRK-MÜSLÜMAN AHALİNİN AKIBETİ

Gafar ÇAKMAKLİ MEHDİYEV

1917 yılının Şubat ayında Rusya'da yaşanan ve Çarlık otokrasisinin yıkılıp Çarlık yönetimine son verilmesi ve siyasi egemenliğin Geçici Hükümet'e bırakılması neticesinde Ermeni Bolşevikler de hareketlendiler. "Ermeni meselesi" yeniden Taşnak hâkimiyetinin ve daha sonra Sovyetlerin de gündemine taşındı. Şubat 1917 de yönetime gelen Geçici Rus hükümeti henüz 9 Mayıs 1917'de "Geçici Hükümet'in Türk Ermenistan'ı Hakkındaki Düzenlemesi" adı ile beş kişilik Kafkasya Özel Komitesi kurmuştu.

1917 Ekim Devrimi neticesinde Rusya'da yeni kurulan Bolşevik hükümetinin Ermenilere yönelik takip ettiği siyaset önceki hâkimiyetten farklı olsa da, Ermeni iddiaları ve buna destek niteliği taşıyan faaliyetler değişmemişti. Lenin tarafından Ermeni kökenli Stepan Şaumyan'ın 1917 Aralık ayında Bakü'ye Olağanüstü Komiser olarak atanmasından sonra Kafkasya'da Ermeni Bolşeviklerin etkinliği daha da artmağa başladı.

1918-1920'de bu arazilerde yaşayan Azerbaycan Türklerinin katledilmesi veya zorla göç ettirilmesi Erivan'da gerçekleştirilen 1905-1906 katliamlarının devamı idi. Bu süre zarfında Ermeniler ciddi bir teşkilatlanma sürecine girmiş, silahlanmış ve propaganda faaliyetlerini genişletmişti. 1918'de Ermenistan (Ararat) Cumhuriyetinin kurulmasıyla Ermenilerde millî kimlik ve devlet anlayışı ivme kazandı. İki yıllık (Mayıs 1918-Kasım 1920) Taşnak iktidarı zamanı Azerbaycan Türklerinin % 60'ı öldürüldü. Ermenistan'ın hemen hemen her yerinde meskûnlaşmış ve tarih boyunca kendine özgü bir kültür mirası bırakmış bu toplumun mülteci durumuna düşmesi ve çeşitli bölgelere dağılması neticesinde bir kültür kaybı da yaşanmakta idi. Ermenistan kökenlilerin bir hissesinin Türkiye'de, bir hissesinin Azerbaycan'da, bir hissesinin ise diğer ülkelere yaşaması ve dağınık halde meskûnlaşma bu insanların asırlarca biriktirdiği gelenek, görenek ve kültürüne yaralar vurdu.

1918–1920 Taşnak iktidarı zamanı Ermenistan'da yaşayan 575.000 Azerbaycan Türkünün 565.000'i katledilmiş 1922'de 60.000 göçmen geri döndükten sonra Azerbaycan Türklerinin sayısı 72.596 kişi olmuştur". Birinci Dünya Savaşı öncesinde (1914) Erivan Vilayeti'nin Türk ve Ermeniler dâhil toplam nüfusu 1.014.255'tir. 1914-1919 yılları arasında Türkiye'den Erivan Vilayeti'ne 300 bin Ermeni gelmiştir. Ancak Sovyet Ermenistan'ının 1922'de yaptığı nüfus sayımında bütün Ermenistan'daki nüfus 772.052'dir. Aradaki fark 600 binden fazladır. Bu durum dikkate alındığında Türklerin ne kadar büyük bir soykırıma maruz kaldıkları ortaya çıkmaktadır. Ermenistan'da Sovyet hâkimiyetinin kurulması ve Türkiye ile yapılan Kars Antlaşması sonrasında, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin teşebbüsü ile daha önceden Ermeni Taşnak zulmünden İran ve Azerbaycan'a göçen Türklerden 60.000

kişi Ermenistan'daki ata topraklarına dönmüşlerdir. Bunların gelmesi ile Ermenistan'da 1922 yılındaki Türk nüfusu 72.596'ya ulaşmıştır. Bu sayı 1926'da 84.717'ye, 1939'da ise 130.800'e yükselmiştir.

Başka ülkelerde yaşayan Ermenilerin Ermenistan`da yaşamak istediklerini ama yerleştirilmek için toprakların yetersiz olduğunu Stalin`ne bildirmek gerekiyordu. Çözüm olarak da Türklerin Azerbaycan`ın kırsal bölgelerine göç ettirilmesi öneriliyordu. Yurtdışında yaşayan Ermenilerin Ermenistan`a göçürülmesi konusunu ortaya atmak için onlar ilk fırsatı 1943`te Tahran konferansı sırasında yakaladılar. Konferansta Ermeni diaspora temsilcileri SSCB Dışişleri Bakanı Molotov`la irtibata geçmiş, onların Ermenistan`a göçürülmesi için Sovyet yönetiminin onay vermesini rica etmiştiler. Molotov, Stalin`le konuştuktan sonra onların göçürülmesine onay verdiklerini bildirmişti. Ermenilerin amacı Türksüz bir Ermenistan kurmak idi. SSCB Kakanlar Kurulunun 23 Aralık 1947 tarih 4083 No'lu "Ermenistan SSCB'den köylülerin ve başka Azerbaycan ahalinin Azerbaycan SSCB'nin Kur ve Aras ovalığına göç ettirilmesi hakkında" ve 10 Mart 1948 tarihli 754 No'lu "Göç ettirmenin şartları hakkında" iki karar verdi. SSCB Bakanlar Kurulunun kararı gereğince Azerbaycan Türkleri üç aşamada- 1948'de 10 bin, 1949'da 40 bin, 1950'de ise 50 bin kişi göç ettirilmeli idi. Toplam 100 bin kişinin göç ettirilmesi planlanmıştı. Azerbaycan hükümeti 14 Nisan 1948 tarih ve 455 Nolu kararı ile SSCB Bakanlar Kurulunun kararlarını uygulamaya koydu. 1 Kasım 1948'e kadar Ermenistan'dan Azerbaycan'a 7747 kişi göç ettirildi. Aynı yıl 2384 kişiden oluşan 429 aile de kendi başına Ermenistan'ı terk ederek Azerbaycan'a geldiler. Aralık ayına kadar ise toplam 11007 kişi Azerbaycan'a göç etti. Göçmenleri Azerbaycan'da barındırmakta bazı sorunlarla karşılaşan hükümet SSCB Bakanlar Kuruluna müracaat ederek 1949'da yalnızca 12–15 bin kişinin göç ettirilmesini istedi. Ancak SSCB Bakanlar Kurulu Ermenistan ve Azerbaycan arasında varılmış anlaşmaya itiraz ederek 1949'da toplam 40 bin kişinin göç ettirilmesini talep etti ve konuyla ilgili Bakanlar Kuruluna rapor verilmesini istedi. Göçmenleri yerleştirmek için Azerbaycan'da hiçbir altyapı işleri tamamlanmamıştı. İnsanların barınacak yerleri ve yiyecekleri yoktu. 1988'e gelindiğinde Ermenistan'da Azerbaycan Türklerinin sayısı tahminen 250 bin kişi idi. Patlak veren Karabağ olaylarından dolayı 1988-1989 yılları arasında bütün Azerbaycan Türkleri kendi vatanlarını terk etmek zorunda kaldılar. Şimdi adına Ermenistan denilen eski Türk yurdunda bir kişi bile Azerbaycan türkü kalmamıştır. Ermenistan mono-etnik bir devlete dönüştürülmüştür. Ayrıca burada bulunan Türk kültür mirası tamamen yok edilmiştir. Bu çalışmada bunlardan da bahis edilecektir. Daha çok Ermenice kaynaklardan derlediğimiz belgelerle konuyu araştırmağa çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Ermenistan, Erivan Vilayeti, SSCB Bakanlar Kurulu, Azerbaycan hükümeti, Kafkasya Özel Komitesi, "Türksüz Ermenistan" düşüncesi, Ermeni Bolşevikler

1917 SOVYET İHTİLALİ VE B. E. AĞAOĞLU'NUN HATIRALARINDA SOLOVKİ MENFASINDA TÜRKİSTAN MÜCAHİTLERİ

Genç Osman GEÇER

1917 ihtilali Türkistan coğrafyasına bir kâbus gibi çöker. Bolşevikler Azerbaycan'da kadın, ihtiyar, çocuk ayırt etmez ve Bolşevik Rus ÇEKA'sı her tarafta ölüm saçar. Azerbaycan gençliği "Musavat" fırkası etrafında yeniden birleşerek gizlice teşkilatlanır. 1923'te "Musavat" teşkilatı açığa çıkar ve pek çok üyesi tutuklanır. Serbest bırakılan "Musavat" üyeleri bir ay kadar sonra "Musavat"ın yayın organı "İstiklal" gazetesi ve matbaası ortaya çıkarılınca öncekilerle beraber yeni isimler bir kez daha tutuklanır. 1925'te Nisanından Eylülüne kadar tutuklamalar sürer. Tutuklular 1927'de açlık grevi başlatırlar. Bu hadiseden bir sene sonra tutukluların bir kısmı Rusya hapishanelerine, büyük bir kısmı da Rusya'nın Kuzeyinde bulunan Solovki'ye sürülürler. Sürgünler ve işkenceler yüzünden darülfünun başta olmak üzere talebeler harekete geçmeye başlar. Azerbaycan geçliği millî ruhu ve istiklal aşkını uyanık tutmaya çalışır. Tutuklananlar arasında Solovki ölüm kampına gönderilen B. E. Ağaoğlu da vardır. B. E. Ağaoğlu kampta yaşadıklarını "Solovki'de Gördüklerim" başlığı altında Bildiriş'te seri hâlinde yayımlar.

Ağaoğlu'nun hatıralarından 1917 Sovyet ihtilalı sonrasında Azerbaycan başta olmak üzere Türkistan coğrafyasının farklı bölgelerinden Solovki kampına götürülen Türklerin acı hayat hikâyelerini öğrenmek mümkündür. Meşhur Rus yazarı Gorki'nin de ziyaret ettiği ve acı hatıralarla ayrıldığı Solovki, sembolleşmiş bir menfa yeri ve ölüm kampıdır. Dolayısıyla bu çalışma, Azerbaycan başta olmak üzere, 1917 Rus ihtilalının Türkistan coğrafyasının genelinde yarattığı yıkımı Solovki ölüm kampı hatıraları üzerinden anlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: B. E. Ağaoğlu, Bildiriş gazetesi, Solovki kampı, Azerbaycan, Türkistan.

SULTAN GALİYEV VE MÜSLÜMAN KOMÜNİST PARTİSİ

Gökhan EŞEL

Rusya'da Ekim 1917'de gerçekleşen devrim sonrasında kurulan ve Stalin'in başında bulunduğu "Milletler Halk Komiserliği – Narkomnatz" (Наркомнац)'a Bolşeviklerin, Türklerin yaşadığı coğrafyalardaki hâkimiyetini artırmak için, Ocak 1918'de Müslüman Komiserliği (Müskom) adı altında bir oluşuma gitti. Başına Vahidov'un getirildiği bu yeni örgütte Sultan Galiyev Vahidov ile birlikte çalışma fırsatı buldu. Vahidov ve Galiyev bu yeni örgüt sayesinde Türkistan coğrafyasında yaşayan bütün Türklere ulaşarak alternatif bir Türk örgütlenmesine gitmeye karar verdiler. Nitekim Stalin tarafından yakın takibe alınan ikilinin faaliyetleri, Sultan Galiyev önderliğinde 1918 Haziran ayında Kazan Merkez Müslüman Komiserliği tarafından düzenlenen "I. Müslüman Komünistler Konferansı'nda" kısa adı "RMPK"olan Rus Müslüman Komünist Partisi (Российская мусульманская коммунистическая партия) kurulması ile açığa çıktı. Bu yeni partinin federal bazda olduğu ve liderlerinin Vahidov, Galiyev ve Mansurov olduğu duyuruldu. Siyasi ömrü çok uzun olmasa da etkileri bakımından oldukça mühim olan bu parti kuruluşundan çok kısa bir süre sonra Kasım 1918'de Müslüman Komünistler Kongresi'nde alınan karar ile parti kimliğinden sıyrılarak "Müslüman Sosyalist Komitesi" adında bir oluşumla yoluna devam etti. Bu oluşumlar Rus Komünist Partisi liderleri tarafından sıcak karşılanmadı ancak iç savaş koşullarından Rusya Müslümanlarının bu birleşiminden fayda sağlayabilmek adına geçici olarak göz yumuldu.

Bu bildiride, Sultan Galiyev'in tutuklanmasına kadar giden süreçte önemli rol oynayan bu fikir akımı onun ete kemiğe bürünmüş hâli olan Müslüman Komünist Partisi'nin kuruluşu öncesi ve sonrasındaki gelişmeler, arşiv belgeleri ışığında tarihsel ile perspektif ile yorumlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sultan Galiyev, M. Vahidov, Müslüman Komünist Partisi, Narkomnatz, Sovyetler Birliği.

EKİM DEVRİMİ VE TÜRKİSTAN'IN NÜFUS YAPISINDAKİ DEĞİŞİMLER

Gulim SHADİYEVA

Ekim Devriminden kısa bir süre sonra Taşkent'te gerçekleşen silahlı ayaklanma sonucunda Yerli İşçiler Şurası, Türkistan Bölgesindeki yönetimin ellerine geçtiğini ilan ettiler. Böylece Sırderya, Fergana, Semerkand, Yedisu, Zakaspiy vilayetlerinden oluşan Türkistan Eyaletinde Sovyet Hükümetini kurma mücadelesi başladı. Türkistanlı aydınlardan bir kısmı bağımsız devlet kurma girişimlerine başlarken, bazı aydınlar Bolşeviklerin tarafını tuttular. Bolşeviklerin devrim sonrası ilan ettiği beyanname Çarlık Rusyasının hâkimiyeti altında ezilen halklar için bir umut ışığı olarak görüldü. Ama çok geçmeden Bolşeviklerin vadettiği hakların daha çok bölgedeki Rus göçmenler için öngörüldüğü anlaşıldı.

Çarlık Rusyasının baskıları altında yaşayan Türkistanlılar bu sefer Kızıl Ordu ve Bolşeviklerin zulmüyle karşı karşıya kaldı. Özellikle bölgede Kızıl Ordu saflarında yer alan Ermeni birliklerinin Müslüman ahaliye yönelik saldırıları, Müslüman kadınlara tecavüz ve yağmalama olayları had safhasına ulaştı.

Kızıl Ordunun bölge halkına yönelik gerçekleştirdiği saldırılar, anarşi, yağmalama olayları ve bunların sebep olduğu açlık yüzünden bölge halkı büyük kayıplar verdi. 1917'de bölgenin nüfusu 7.668.000 iken, 1920'de 5.221.963'e düşmüştür. Avrupa kökenli göçmen oranı yüzde 5,9 iken 1920'de yüzde 15,7'ye yükselmiştir.

Sonuç olarak, Bolşevikler Orta Asya'da Çarlık Rusyasının sömürgeci politikası zemininde beslenen ve Sovyet ulusu yaratma amacını güden bir politikayı izlediler. Bu durum, bölgede yerli ahali oranının azalmasına, Rus ve diğer Avrupa kökenli göçmenler oranının artmasına yol açarak, bölgenin demografisini değiştirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkistan, Bolşevikler, nüfus, demografi

GÜRCİSTAN'DAKİ BORÇALI TÜRKLERİNİN 1917–1921 YILLARI OKULLAŞMA FAALİYETLERİ

Gülnara GOCAEVA

Bildiride 1917 Bolşevik ihtilalinin etkisiyle Gürcistan'daki Azerbaycan Türklerinin eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında bilgiler sunulması amaçlanmaktadır. Buradan hareketle, çalışmada özellikle 1918–1921 yılları Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti döneminde Tiflis şehrinde, Türklerin yoğun ve toplu şekilde bulundukları Borçalı sancağının kasaba ve köylerinde açılan, eğitim dili Türkçe olan aşağı ve yüksek düzeyli okullarda eğitim-öğretim süreci konu edinmektedir. Ayrıca dönemin Türk muallimlerinin (öğretmenlerinin) okullaşma faaliyetlerine katkıları üzerinde daha çok odaklanılmaktadır.

Bildirinin ilkin kaynaklarını öncelikli olarak Gürcistan Milli Arşivi'ndeki döneme ait belgeler, dönemin gazete ve dergilerinin ilgili yazıları, zamanında dönemin kişilerinden derlediğimiz hatıralar vd. materyaller oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim-öğretim, Gürcistan Türkleri, okul, öğretmen, Türkçe

SOVYET DÖNEMİNDE AZERBAYCAN HEYKELCİLİĞİ

Günel SEYİDƏHMƏDLİ

Sovyet döneminde şekillenmeye başlayan akademik heykelcilikle ilgili konuşmadan önce belirtmek gerekir ki, Azerbaycan'da devrimden önce var olan heykelcilik farklı şekilli plastik hayvan figürlü taş yontmalardan, dekoratif oyma desenli veya barelyefleri anımsatan kabarık görüntülerden oluşmuştur.

1920 yılından başlayarak Azerbaycan'da kurulan Sovyet rejimi her alanda olduğu gibi kültür alanında da çeşitli reformlar gerçekleştirmeye başladı. Böylece, 1918 yılında Sovyet hükümeti tarafından düzenlenmiş "Anıtsal propaganda" planı, 1920 yılından itibaren Azerbaycan'da kurulmuş çeşitli konseylerin desteği ile uygulanmaya başladı. Dekret vatanımızda ilk kez sanat alanında uğraşan sanatçıların karşısında devrimci fikirleri yansıtan sanatsal eserlerin yaratılması gibi konuları koymuştur ki, bu da Sovyet anıtsal heykelciliğin esas prensibini tanımlamıştır.

1920-30 yıllarında Rusya'dan Bakü'ye gönderilmiş Y. Keylihis, Y. Tripolskaya, S. Erziya, B. Sinayski, P. Sabsay gibi profesyonel heykeltıraşlar Azerbaycan'da akademik heykelciliğin oluşumunda yer alarak ilk heykelcilik okullarının kurucuları olmuşlardır.

Artık 1930'ların sonlarından başlayarak şekillenen ilk Azerbaycanlı profesyonel heykeltıraşlardan Zeynal Alizade'nin ve Fuad Abdürrahmanov'un isimlerinin altını çizmek gerekir.

Azerbaycan Sovyet heykelciliğinin İkinci Dünya savaşından sonraki gelişimi (1945-50 yıllarından bağımsızlığa kadar) Sovyet ideolojisi ("Sosart") üzerinde kurulsa da, yaratıcılıklarında ulusal sanatsal değerleri yansıtan yeteri kadar ulusal heykeltıraş kadroların yetişmesi ile sonuçlandı.

Anahtar Sözcükler: Sovyet, devrim, heykelcilik, Azerbaycan, kültür.

SOVYET İHTİLALİ'NE MÜSLÜMANLARIN SEMPATİSİ: SELF DETERMİNASYON VE MİLLİ SINIRLARIN BELİRLENMESİ

Hasan Ali KARASAR

Sovyet İhtilali'nin Müslümanların gözünde cazip olan vaatlerinden biri de self determinasyon ve millî devletlerin kurulması sözü idi. Bu 1917-1924 yılları arasında ilerleyen millî sınırların belirlenmesi ve devletlerin kurulması süreci olacak kendini gösterdi. Bu süreç birçok eğitimli aydın için hayallerini kurdukları modern toplumsal yapıları gerçekleştirmek fırsatını sunduğu gibi, kendileri için de parlak kariyerler vaat eden bir süreçti.

Anahtar Sözcükler: Sovyet İhtilali'nde Müslümanlar, Türkistan, Müslüman Bolşevikler.

BOLŞEVİK İHTİLALİNİN OSMANLI BASININA YANSIMASI: SABAH GAZETESİ ÖRNEĞİ

Hidayet KARA

Bolşevik İhtilali dünya tarihi açısından yeni bir dönemin başlangıcını haber veren ve büyük bir coğrafyanın yeniden şekillenmesine neden olan önemli bir olay olarak tarihteki yerini almıştır. İhtilal dünya tarihi açısından olduğu kadar Türk tarihini de yakından ilgilendirmektedir. Her şeyden önce ihtilalin I. Dünya Savaşının devam ettiği bir dönemde meydana gelmiş olması, Osmanlı Devleti'nin ve I. Dünya Savaşından sonra meydana gelecek olan Türk İstiklal Harbinin geleceği açısından önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti açısından önemlidir; çünkü Devlet-i Âliye söz konusu ihtilal sayesinde doğu cephesinden kurtulmuş ve Rus işgali altındaki topraklarını geri alabilmiştir. Her ne kadar bu ihtilal Osmanlı Devleti açısından savaş sonucunu değiştirmese de devletin daha kötü bir akıbetle karşı karşıya kalmasını önlemiştir. İstiklal Harbi açısından ise doğu cephesinin kapanmış olmasını ve buradan gelecek tehditleri ortadan kalkmasını sağladığı gibi söz konusu harbin devam ettiği yıllarda Ankara hükümeti için müttefik kuvvetler bulmanın da yolunu açmıştır. Biz bu bildirimizde örnek olarak seçtiğimiz *Sabah Gazetesi'nin* 1917 yılı içerisinde yayımlanmış olan nüshalarını irdeleyerek, Osmanlı basınının, Bolşevik İhtilaline bakış açısını irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Sabah Gazetesi, İhtilal, Osmanlı, Basın, Rus, Bolşevik.

BATI MOĞOLİSTAN'DA RUS TÜRKOLOJİ GELENEĞİ: TUVACA DERS KİTAPLARI TEMELİNDE YAPILAN BİR DEĞERLENDİRME

İbrahim Ahmet AYDEMİR

1917 Ekim Devrimi'nden sonraki süreçte Türkoloji için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde modern Türk dilleri için alfabeler oluşturulması, modern dilbilim temelinde gramer ve sözlüklerin yazılması, dil öğretiminde yeni metot ve ilkelerin uygulanması gibi konularda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bunun sonucu olarak Türk dillerinin araştırılmasında olduğu kadar, bu dillerin anadili olarak öğretiminde de bir gelenek oluşmuştur.

Bu bildiride, Rus Türkoloji geleneğinin Batı Moğolistan'daki yansımaları konu edilmektedir. Bu çerçevede Moğolistan'ın Bayan Ölgiy ili, Tsengel ilçesindeki Tuva İlköğretim Okulunda kullanılan ders kitapları terminoloji, ders içerikleri ve kültürel arka plan açısından incelenecektir.

Tuva İlköğretim Okulundaki ders kitapları Rusya Federasyonu'na bağlı Tuva Özerk Cumhuriyeti'nden getirilmektedir. Tsengel Tuvalarının okuma-yazma becerileri kazanmalarına ve standart yazı dilini öğrenmelerine katkı sağlayan bu kitapların ve ders malzemelerinin Rusya'daki Türkoloji geleneğinin ve dil öğretim metotlarının izlerini taşıdığı muhakkaktır.

Ancak ders kitaplarının Moğolistan'da hazırlanmamış olması, beraberinde büyük zorluklar getirmektedir. En büyük sorun, kitaplardaki Rusça kavram ve terimlerdir. Örneğin ders kitaplarında okul için şkola kelimesi varken, Tsengel Tuvaları bunun için Moğolca surguul kelimesini kullanmaktadır. Aynı şekilde ders içerikleri de önemli bir problemdir, örneğin ders konularında sık sık Noel Baba'nın konu edilmesi Budist Tsengel Tuvaları için fazla bir anlam taşımamaktadır. Gerek terminolojideki bu farklar gerekse ders içeriklerinden kaynaklı sorunlar bu bildiride detaylıca ele alınacak ve bunların dil öğretimine etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Rus Türkolojisi, Moğolistan, Tsengel Tuvaları, Tuva İlköğretim Okulu

KIRGIZ AYDINI KASIM TINISTANOV'UN SOVYET İHTİLALİNİN İLK YILLARINDAKİ DİL VE ALFABE ÇALIŞMALARI

İbrahim ATABEY

Kasım Tınıstanov (1901-1938), Sovyet İhtilali'nin ilk yıllarını ve onun Türk dünyası üzerindeki etkisini bütün yönleriyle yaşamış bir Kırgız yazar, şair, bilim adamı, eğitimci ve düşünce adamıdır. Sovyet İhtilali ile birlikte Türk dünyasında özellikle dil, okuma-yazma eğitimi, alfabe konularında yapılan bilimsel tartışma, toplantı ve görüşmelerde dönemin tanınmış Türk ve Rus yazar, şair ve bilim adamlarıyla bir araya gelmiştir. Bu bakımdan onun özellikle Kırgız Türkçesi için Arap, Latin ve Kiril alfabelerinin uygulanabilirliği konusunda çalışmaları olmuş, bu konudaki tartışmaları dikkat çekmiştir.

Bu bildiride, Kasım Tınıstanov'un Kırgız Türkçesi için hazırlamış olduğu *Okuu Kitebi* (1924), *Çoŋdor Üçün Alippe* (1926), *Ene Tilibiz* (1927), *Kırgız Tilinin Morfologiyası* (1934), *Kırgız Tilinin Sintaksisi* (1936) gibi ders kitapları ve özellikle Kırgız Türkçesinin yazımında kullanılacak alfabeler hakkındaki görüş, çalışma ve tartışmaları hakkında bilgi verilecek; bunların değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kasım Tınıstanov, alfabe, Kırgız Türkçesi, Kırgız Türkçesi eğitimi.

BOLŞEVİK DÖNEMDE MİLLÎ KOMÜNİZM: ALİMCAN İBRAHİMOV

İbrahim MARAŞ

İdil Ural bölgesinde yaşayan Türk aydınlarından bazıları, içinde yaşadıkları Çarlık Rusyasının tarihsel süreçteki despotik idaresinin de bir sonucu olarak, 20. asır başlarından itibaren, özgürlükçü hareketlere katılmışlar ve bu çerçevede Rus sosyalist devrimcilerden etkilenmişlerdir. Söz konusu aydınlar, özellikle 1905 sonrasındaki kısmi fikri serbestlik döneminde, sosyalist yönde bazı faaliyette ve neşriyatta bulunmuşlardır. *Tañ Yuldızı* ve *Azat* gibi yayın organları bunların en iyi örnekleridir. Bu durum Bolşevik İhtilali sonrasında, biraz renk değiştirse de, artarak devam etmiştir. Ancak bu kez, aydınların bir kısmı adeta "mecburi komünist" olurken veya olmak durumundayken diğer bir kısmı millî komünizmi, dönemin dine yönelik baskılarından dolayı bir korunma saikiyle dinî referansları da kullanarak, ciddi anlamda özümsemeye de çalışmışlardır. Tebliğ, bu aydınlar içerisinde en dikkat çekenlerden birisi olup Bolşevik İhtilali sonrasında ve günümüzde, bölgede, yazılarıyla, düşünceleriyle yakından bilinen; edebiyatçı, münekkid, düşünür Alimcan İbrahimov (ö. 1938)'un, kısaca, temel

fikirlerini, Türk düşüncesindeki yerini, millî komünizme dair fikirlerini ve bu fikirlerin bölgedeki kökenlerini, etkisini irdeleyecektir. Konu, bilhassa Alimcan İbrahim'in "Tatar Medeniyeti Nindi Yol Bilen Baracak?" eseri temelinde ele alınacak, Bolşevik ihtilali öncesindeki fikirleriyle kıyaslamalar yapılarak düşüncelerinin gerçek mahiyeti ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Bolşevizm, millî komünizm, Alimcan İbrahimov.

ÇARLIK'TAN SOVYETLERE GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRKİSTANLI BİR AYDIN VE HAREKET ADAMI: TURAR RISKULOV

İkbal VURUCU & Mikail CENGİZ

20. yüzyılın başında Kazakistan, Çarlık Rusyanın sömürgesi idi. Sömürgecilik politikası güçlenen isyan hareketlerini de beraberinde getirdi. Kazak aydınları bu isyanı sistemleştirerek daha da geliştirdi. Halkta doğan bağımsızlık mücadelesi isteğinin gerçekleştirilmesinde önemli katkıları olan büyük siyasetçilerden birisi ve belki de en önemlisi Turar Rıskulov olmuştur.

T. Rıskulov yalnızca Kazaklar için değil aynı zamanda Türkistan coğrafyasındaki diğer Türk toplulukların tarihinde de özel rol alan siyasi düşünürdür. T. Rıskulov'un adı çevresine Parti düşünürlerinin önemli bir grubunu birleştirerek ve bununla birlikte başka bir grubun karşı mücadelesini doğurmuş bir düşünürdür. "Rıskulovculuk" olarak da adlandırılan akımın temelinde yatan özellik, Sovyet Hükümeti'nin son dönemlerinde birleşmiş Kazak ve bölgedeki diğer Türklerin kendi kaderlerini kendileri çizme yolundaki mücadele olmuştur. Onun "Türk Sovyet Cumhuriyeti"nin kurulması, "Türk Halklarının Komünist Partisi"ni kurulması hakkındaki fikirleri ile onu gerçekleştirmek için yürüttüğü siyasi mücadele "Rıskulovculuk" olarak adlandırılmıştır.

T. Rıskulov Kazak aydınları arasında "milliyetçi", "burjuvazi milliyetçisi", "tahrikçi", "Pantürkist", "faşizm casusu", "Sovyetlere karşı gelenlerin ideologu" ve "halk düşmanı", "Türkistan Bolşeviği", "Millî Komunizmin lideri", "halk düşmanı" gibi farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır.

Eldeki bildiride Turar Rıskulov'un siyasi hayatı, düşünceleri ve mücadeleleri bağlamında Kazak aydınlarını etkileme şekli ve bunun sonuçları üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Turar Rıskulov, Türkistan Komünist Partisi, Bolşevizm, Türkistan, Kazak aydınları

RUSYA MÜSLÜMANLARI: RUS İSLAMI KAVRAMI VE DEVRİMDEN GÜNÜMÜZE İSLAM

İlyas TOPSAKAL

İslam, Allah idraki, tek tanrı şuuru ve içerdiği muamelatla insanlık kadar kadim ve kıdemli bir dindir. İnanç ve yaşanan bir olgu olarak kendi tanımıyla ebedi ve son taşınan mesaj olarak bin dört yüz yılı geride bırakmış, kurum ve estetik değerleriyle insani temelli medeniyetin kaynağını teşkil etmiştir. Günümüzde İslam çıktığı memba Arap yarımadası ve etrafı Mezopotamya toprakları İran ve Anadolu devamında Hint Yarımadası ve Uzak doğunun adaları Endonezya ve Filipinler başta olmak üzere Doğu Avrupa'nın egemen gücü Rusya'da önemli bir inanç sistemi olarak varlığını sürdürmektedir. Yine Akdeniz'den başlayarak Orta ve Güney Afrika'da en önemli inancı İslam temsil eder. Yapılan son araştırmalara göre dünya üzerinde yaklaşık 1,6 milyar Müslüman yaşamaktadır; yine 2050 yıllarında bu rakamın 2,7 milyara çıkacağı tahminiyle Hristiyan nüfusu yakalayacağı öngörülmekledir. Son yıllarda özellikle Sovyetler tehdidinin kalkışıyla dünyada İslam algının değiştiğini de gözlemleyebiliyoruz; İslam artık terör ve savaşla anılmakta özellikle hızlı gelişim ve kabulün temelindeki şefkat ve sevginin yerine şiddet ve kin ikame edilmektedir. Bu çerçevede yapılan alan araştırmaları gün aşırı medya organlarından açıkça takip edilebilmektedir; son yapılan bir araştırmaya göre Avrupa ve Amerika ve hatta Uzak Doğu kıtasında İslam'a olumsuz bakış, yüzde ellilerle ifade

edilmektedir. Ancak kesin olan bir nokta vardır ki; bu ülkelerde İslam ve ona inana Müslümanlar ülke bütünlüğü ve tehdit algılamasında en önemli unsuru teşkil ederle ve güvenlik planlamalarında hassa noktayı temsil ederler.

Bu makalenin konusu Rusya Müslümanları ve özelde Rusya'da yaşanan İslam'ı içermekte ve defalarca Batılı âlimler tarafından kaleme alınan bu konuya farklı bir yaklaşım getirme amacını taşımaktadır. Belki de literatürde Rusya islamı kavramı bu çalışmayla ortaya atılacaktır. Özellikle Rus İslamı kavramını kullanmaktan kaçındığımı ifade etmeliyim; zira hem Avrupa'da hem de Rus coğrafyasında Müslüman olana Türk denmesi geleneksel bir tavırdır ve çok eski devirlerden beri Müslümana Türk demek öğrenilmiş bir davranıştır. Dolayısıyla Rusya'daki Müslümanlar da Rusların zihin derinliğinde Türk olarak kabul görür ve ona göre bu bütünlüğü bozmanın yegâne vasıtası farklıları kendi bünyesinde barındıran etnik kimlik ve dil alanıdır. Özellikle Rus Çarlığının Müslümanları muhatap bir tebaa olarak kabul ettiği II. Katerina döneminden itibaren Rus islamı kavramının kullanılabilir anlam taşıdığını söyleyebilirim. Bu kavramın sosyolojik bir karşılığı olduğu meselesi bir tarihçi olarak bu çalışmanın elbette konusu değil; daha çok politik anlam itibariyle bu tanımlamayı kullanıyorum. Zira Osmanlı Rusya çekişmesinde Rusya Müslümanları Ufa ve Orenburg dini idare merkeziyle karşılık vermişlerdir. Ekim Devriminde Rusya içinde hemen hemen bütün Türkistan Müslümanları vardır ve geleneksel yaşam biçimleriyle bu döngünün içinde yer alırlar. Milliyetler ve bağımsızlık sözlerinin yeni devrimde kullanılması Sultan Galiyev gibi Müslüman Türk aydınlarının ümmeti politik bir argüman yapmaya gayret etmeleri hep bu denklemin içinde yer almaktadır. Ayrı ayrı çalışmalar konu olacak bu girift sosyolojik ve politik yapı Rus islamı yönünü tartışmaya açılmıştır. Çalışmanın hedefi; politik anlamıyla Rus islamının günümüzde de Rusya Federasyonu tarafından zaman zaman Müslüman devletler içinde faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktır. Örneğin son Kırım istilası meselesinde Tataristan'ın arabulucu olması; geçmişte Kafkasya Müslümanları Çeçenistan ve Tataristan'ın kuruluş anlaşmalarının eş değer olması; İdil ve Kafkasya Müslümanlarının davranış farklılıklarını anlamaya yöneliktir.

Anahtar Sözcükler: Rusya Müslümanları, Rus İslamı, Ekim Devrimi.

SOVYET İŞGALİ DÖNEMİNDE AZERBAYCAN'IN KAYBETTİĞİ TARİHÎ ARAZİLERİ

İsmail HACIYEV

Sovyet ihtilalinin ilk yıllarından itibaren Ermeniler "büyük Ermenistan" oluşturmak için hayâller kurmuş, Rusya Bolşevik hâkimiyetinin açık desteği ile hiçbir gerekçe göstermeden Azerbaycan'a karşı arazi iddialarına başlamışlardır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde Azerbaycan'ın yüz ölçümü 113,9 bin km² olmuştur. Sovyet İhtilalinden yararlanan Ermeniler Azerbaycan'ın bir takım arazilerini Ermenistan'a ilhak etmek istiyorlardı. Onların esassız arazi iddiaları Şerur-Dereleyəz, Sürmeli, Nahçıvan kazası, Cebrayıl, Zengezur, Cavanşir, Göyçe, Kazah kazaları, Erivan kazası vb. araziler idi. Bu arazilerde yaşayan ahalinin yüzde 75`i Azerbaycan Türkleri idi. Sovyet Rusyası Azerbaycan toprakları hesabına Ermenistan'ı Sovyetleştirmek politikası yürütüyordu.

Sovyet Rusyası 10.08.1920 tarihinde Azerbaycan'ın Şerur-Dereləyez kazasını, 1.12.1920 tarihinde ise Zengezur kazasının batı kısmını (4505 km²) Ermenistan'a verdi. 1929 yılının Şubatında Nahçıvan'ın 10 köyü (657 km²), 1929-1931 yılarında Aldere, Lehvaz, Astazur, Nüvedi köyleri, 1929 yılında Kazah ilçesinden 50 km² arazi, 1946 yılında dahi 40 km² orman arazisi Ermenistan'a hibe edildi. 1984 yılında Kazah ilçesinin 5 bin km² arazisi yine Moskova tarafından zorunlu şekilde Ermenistan'a bırakıldı.

XX. yüzyılın 90`lı yıllarında 13082 km² arazi kaybedildi. Bunun 4372 km²'si Yukarı Karabağ'a, kalan kısmı ise çevre ilçelere aittir.

Böylece, Sovyetler döneminde 40681 km² Azerbaycan arazisi Ermenistan SSC tarafından işgal olunmuştur. Azerbaycan halkı Azerbaycan devletinin başkanlığında kaybedilmiş tarihî arazilerin iade edilmesi için bütün kuvvetini seferber etmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ermenistan iddiaları, kaybedilmiş araziler, Azerbaycan.

SOVYET GÜVENLİK TEHDİDİ VE ERKEN DÖNEM TÜRK SOĞUK SAVAŞI 1945-1957

Kaan Kutlu ATAÇ

Amaç: Çalışmada, 2. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet yayılmacı siyasetinin Türkiye üzerinde oluşturduğu güvenlik tehdidi incelenmiştir. Bu tehdit, Sovyet İhtilali'nin birçok alanda radikal değişikliklere yol açarken güvenlik siyasetinde Çarlık Rusyası'nın çıkarlarını koruduğunu göstermiştir. Bu haliyle "Erken dönem Türk Soğuk Savaşı"nda (1945-1957) Sovyetler'in Türkiye üzerinde oluşturduğu güvenlik baskısı adeta "Demokles'in Kılıcı"dır. Bu etki Stalin'in 2. Dünya Savaşı'na giden süreçte revizyonist politika arayışlarıyla başlamış ardından "Sovyet Talepleri" olarak stratejik hamlelere dönüşmüştür. Süreçte, Ankara'nın Moskova'nın girişimlerine karşı siyaseti iki temel sütuna oturmuştur. İlkin Sovyet talepleri kesin bir dille reddedilirken, Moskova'ya karşı kısmi bir uzlaşı siyaseti izlenmiştir. İkinci temel ise, Soğuk Savaş düzeninde Türkiye, Atlantik ötesinde toprak bütünlüğünü korumaya dönük güvenlik garantilerini aramıştır. Sovyet güvenlik tehdidi bu anlamıyla Türkiye'nin Batı'yla eklemlenmesine yönelik politikalarda hızlandırıcı etki yaratmıştır. Moskova-Ankara hattındaki ilişkiler Erken Dönem Türk Soğuk Savaşı'nda sürekli bir gerginliğin kaynağı olmuştur. Bu noktada çalışma, Sovyet güvenlik tehdidi kapsamında Ankara-Moskova-Washington'nun kendi iç dinamiklerine bağlı gelişmeler ışığında Türk Soğuk Savaşı'nın temellerini ortaya koymaktadır.

Yöntem: Çalışma post-revizyonist Soğuk Savaş tarih yazıcılığını esas almaktadır.

Bulgular: Ankara Batı Bloğu'yla ilişkilerinde, Sovyet güvenlik tehdidini kolaylaştırıcı etki olarak kullanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sovyet Tehdidi, Soğuk Savaş, Türkiye, SSCB.

SOVYET EDEBİYATI SOSYO- POLİTİK VE EDEBİ- ESTETİK ÖZELLİKLER

Kamil Veli NERİMANOĞLU

Sovyet Edebiyatı, Sovyetler zamanından önce başlayan ve Maksim Gorki'nin "Ana" romanıyla sembolleşen, partisel, halkçı; anlamca sosyalist, şekilce millî bir edebiyat olup sosyalist realizm yöntemine bağlı ve devrimsel romantizmi içerik olarak kabul eden bir rejim edebiyatı türüdür.

Sovyet Edebiyatının görevi ideolojiktir. Sovyet hayat prensiplerini tatbik etmek ve Sovyet insan tipini yetiştirmektir. Bütün eserleri olmasa da Maksim Gorki bu edebi anlayışın kurucusudur. V. Mayakovski şiirde Sovyet edebiyatının bayraktarıdır. Komünist partisinin edebiyat üzerine kararları ve Sovyet yazarlarının kurultayları bu edebiyatın ideolojik temeli sayılabilir.

Sovyet Edebiyatının içinde yetişen ve insani değerleri koruyan "Aykırı Düşünce Edebiyatı" (V. Belov, V. Şukşin, G. Rasputin ve metropol edebiyatının kendisi) ile Muhacir Sovyet Edebiyatı da bu anlayışın dışındadır.

Bu sürecin bütün olarak öğrenilmesi Sovyet Edebiyatının mahiyetini ortaya koymaktadır. Millî edebiyatların da bu politik- ideolojik, sosyal- psikolojik, edebi- estetik ilkeler içinde öğrenilmesi gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sovyetler, Sovyet İnsan Tipi, Edebiyat

BOLŞEVİK REJİMİ (İŞGALİ) ÖNCESİNDE KAFKAS CUMHURİYETLERİNİN DURUMU

Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN

Birinci Dünya Savaşı'nın sürpriz sonuçlarından biri sayılabilecek olan 1917 Bolşevik İhtilali, sadece Rusya Çarlığını yıkmakla ve Rusya'yı savaştan çekmekle kalmamış, 1990'lara kadar devam edecek

küresel ideolojik bir kutuplaşmanın soğuk ve sıcak çatışmalarıyla bütün milletleri etkilemiştir. Dünyada büyük yansımaları olan bu kutuplaşma özellikle Türk Dünyasını derinden etkilemiştir. Asırlarca süren Rus hâkimiyetinden çıkan Türk topluluklarının yakınlaşmasına ve iş birliğine sebep olacak gelişme yerine Kızıl Rejim tekrar Türk Dünyasının büyük kısmına Rus işgalini getirmiştir.

Batı Türklüğünün merkez ülkesi Türkiye ile Doğu Türklüğünün buluşma noktası olan Kafkasya coğrafyasında Azeriler, Gürcüler ve Ermeniler ihtilal sonrasında federasyon şeklinde birlikte hareket etmeyi denemiş, çatışan taleplerini uzlaştırmada başarısız olunca bağımsızlıklarını ilân etmişlerdi. Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin teslim olmasından sonra bölgenin önemini bilen Küresel Güç İngiltere'nin (Birleşik Krallık) askeri varlığını 1918-1920 arasında bölgeye yerleştirmesi ile Transkafkasya hakkında detaylı bilgi ve değerlendirmeler Londra'ya aktarılmıştır. Tiflis'te görevli İngiliz Askeri Temsilci Tuğgeneral W. H. Beach tarafından hazırlanmış tafsilatlı "Transkafkasya Raporu" ağırlıklı ama Erivan'daki Askeri Temsilci Yüzbaşı Gracey'nin raporlarıyla zenginleştirilmiş bir çalışma olarak planlanan bu bildiride üç Kafkas Cumhuriyetinin askeri, siyasi, mali durumları, birbirleri ile ilişkileri ve çatışma sebepleri, Bolşevizmin etkileri, siyasi partilerin programları, nüfus yapısı ve oranları, diğer ülke temsilcilerinin etkileri gibi konular ele alınacaktır. Özellikle bölgenin nüfus yapısı hakkında geçmiş yıllara ait Rus kayıtlarına dayalı veriler, günümüz Kafkasya Cumhuriyetleri arasındaki tartışmalı konulara ışık tutacak değerdedir.

Anahtar Sözcükler: Bolşevik İhtilali, Transkafkasya, İngiltere, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan.

THE SITUATION OF THE TRANSCAUCASIAN REPUBLICS BEFORE BOLSHEVIK OCCUPATION

The Bolshevik Revolution which can be considered as one of the surprise results of First World War had not only caused Russian Empire to collapse and withdraw from the Great War but also deeply affected all nations throughout the world till 1990s since it led a global political polarization resulting in cold and hot conflicts. This polarization, with a big reflection in the world, has deeply affected the Turkish World. After the centuries-long domination of the Russian Empire instead of rapprochement and cooperation of the Turkish World, occupation of the Red Regime has brought the Russian occupation of most of the Turkish World again.

The Caucasus which is the meeting point of the Eastern and Western Turks, is homeland to the Azeris, Georgians and Armenians who had tried to act together as a federation following the revolution. Yet, they had failed to reconcile the conflicting demands, so they declared their independence. When the Great War ended with the result of surrendering of the Ottoman Empire and Germany, The United Kingdom, knowing the strategic and economic value of the region, sent her military to the Caucasian capitals. The military and diplomatic representatives transferred detailed information and reviews to London about the region (1918-1920). A report on Transcaucasia prepared by the British Military Representative in Tbilisi Brigadier-General W. H. Beach will be main source in this study. Moreover, the reports of Captain G. Gracey, British Military Representative in Yerevan, will enrich the article which will focus on military, political, financial situations of three Caucasian Republics. The relationships with each other, causes of conflict, the effects of Bolshevism, the programs of political parties, population structure, the impact of other countries' representatives will also be discussed. Particularly, the Russian records of the past years about the population structure of the region are worth to shed light on the controversial issues between the republics of the present Caucasus.

Key Words: Bolshevik Revolution, Transcaucasia, the United Kingdom, Azerbaijan, Georgia, Armenia.

SOVYET HÜKÜMETİ VE ALAŞ AYDINLARININ DİLBİLİMLE İLGİLİ MİRASI

Kuralay MUKHAMADİ

Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak kurulduktan sonra Kazak halkının manevi gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 22 Kasım 1923 yılında dille ilgili bir kararname kabul edilmiştir. Bu kararnamede Kazak dili Rus diliyle birlikte resmî hakka sahip olmuştur. Devlet ve toplumsal yerlerde Kazak dilinde resmî işleri gerçekleştirme işleri ele alınmaya başladı. Kazak dilinin toplumsal ve sosyal işlevi arttı. Bununla ilgili olarak,

- Kazakça ders kitapları;
- Okullara Kazakça yazılmış ders kitapları, kırtasiyeleri temin etmek;
- Kazakça ders veren öğretmenler hazırlamak;
- Rus okullarında Kazak dilini zorunlu ders olarak okutmak gibi faaliyetler gerçekleşmeye başladı.

Kazak dilinin devlet statüsünü alması, Kazak halkının sosyal ve kültürel gelişmesi toplumdaki değişiklikler yeni ders kitapları ve net programların olmasını gerektiriyordu.

Alaş aydınları A. Baytursunoğlu, K. Kemengeroğlu, M. Dulatoğlu, M. Jumabayev, T. Şonanov, J. Aymauıtovların eserleri bu dönemlerde meydana geldi. Alaş aydınlarının düşünce ve yorumlarının sonraki âlimlerle ne derecede ilişkili olduklarını belirlemek ve onların değerli fikirleri ve eserlerinin, onların ismi temize çıkarıldıktan sonra yani yarım asrı bulması, bunun nedeni olarak da Sovyet totaliter rejimin Kazak diline karşı koyduğu engellerin bulunması idi. Araştırmamıza konu olan bu meseleler çalışmanın güncelliğini göstermektedir. İşbu söylenenleri tahlil ederek bildiride dilbilimdeki teorilerin gelişmesine bakılarak bu sürecin oluşma, gelişme, değişme, yenileşme süreci belirlenecek, dilbilimsel gelişme seviyesi ve bundaki çeşitli yönler açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sovyet dilbilimi, Kazak, Kazakça, Alaş aydınları, dilbilim mirasları, totaliter rejim

EKİM DEVRİMİ VE SOVYET SOSYALİST DENEYİMİNİN TÜRKİYE'DE ALGILANMASI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Kurtuluş KAYALI

Ekim devrimi ve Sovyet Sosyalist deneyiminin Türkiye'de özellikle 1945 sonrasında algılanma biçimi dar olmuştur. Antikomünist histeria sığ bir anlayışa yol açmıştır. Tevkifatlar nedeniyle 1950'li yıllarda dar bir gruba dayanan sosyalist sol da Stalinist bir anlayış içinde olmuştur. Bu anlayış uzun süre sürmüştür. Hatta 1980'li yılların sonlarına kadar bu durum devam etmiştir. Özellikle de Amerika'da üretilen düşüncelerin yedeğinde seyretmiştir. Bunda muhtemelen net bir CİA parmağı da vardır. Doktor Jivago Vak'ası net bir örnektir. 1980'li yıllarda çevrilip yayınlanan broşürler de böyledir. Türkiye'de düzeyli antikomünist metinler de vardır. Falih Rıfkı Atay, Burhan Felek ve özellikle Aclan Sayılgan ile Erol Güngör'ün yazdıkları ciddi metinlerdir. Sol, sosyalist çevrelerde ise Sovyet Sosyalist deneyimine değil dışarıda onlarla ilişkili parti yöneticilerine yönelik tepkiler vardır. Bu tepkiler de 1980'li yıllardan sonra şekillenmiştir. Bu tepkileri yaygınlaştıran metin Vartan İhmalyan'ın anılarıdır. Daha önce parti içinden Mihri Belli ve daha net olarak Hikmet Kıvılcımlı'nın tepkileri vardır. Ancak bu tepkiler Sovyet Sosyalist deneyimine yönelik olarak değil Sovyetlerin önemsediği TKP'ye eleştiri şeklinde tezahür etmiştir. Daha sonra Türkiye'de Maoculuk boy vermeye başladığında Sovyet Sosyalist deneyimine yönelik eleştiri belirmiş ve bu eleştirinin Stalinizmle hiçbir problemi olmamıştır.1956 Kongresi ve sonraki gelişmeler Türk sosyalistlerini 1953 yılı öncesindeki dönem üzerinde eleştiri yapmaya yöneltmemiştir. Sadece Türk sosyalistlerinin değil, demokrat Türk yazarlarının da Sovyetler Birliğine yaptıkları gezilerin izlenimleri bir Sovyet cennetini resmetmektedir. Antikomünistlerin

yazdıkları ise bir Sovyet cehennemini. Türkiye'de ne Batılı sosyalistlerin, Andre Gide ve Arthur Koestler gibi entelektüellerin yaşadıkları trajediyi yaşayan sosyalist vardır, ne de biz vaktiyle Sovyetlere Amerikan gözlüğüyle bakmışız diye eleştiri getiren milliyetçi. Aşikâr olarak sosyalistlerin 1960'lı yıllardaki milliyetçiliğiyle Sovyetler Birliğine bağlılıkları arasında bir çelişki vardır. Türkiye'nin sosyalistleri arasında "Türkiye sosyalizmini Türkiye İşçi Partililer a'dan z'ye biz yazacağız" diyen Mehmet Ali Aybar'ın durumu farklıdır. Aybar Çekoslovakya işgaline tepki duyarak hem dönemin Sovyetler Birliği yöneticilerini hem de Stalinizmi eleştirmiştir. Stalinizm eleştirisi de bir noktada durmamış, bir süre sonra bir tarz Leninizm eleştirisine evrilmiştir. Mehmet Ali Aybar dönem itibariyle 1960'lı ve 1970'li yılların mevcut Marksizm anlayışına eleştiri getirmiştir. Ayrıca Türkiye'deki sosyalist aydınların Batı marksizmine yönelmelerinin de yolunu açmıştır.

KARAÇAY-MALKARLILARININ DİL VE KÜLTÜRLERİNİN GELİŞMESİNDE DEVRİM KAZANIMLARININ ROLÜ

Makhti ULAKOV - Aysurat ULBASHEVA

1917 yılının Ekim ayı Rusya'da yaşayan milletlerin kaderinde dönüm noktası olup onların gelişmeleri üzerinde hissedilir bir tesir olmuştur. Bu çalışmada Karaçay-Malkarlıların dilinin ve onun taşıyıcılarının kültürlerinin gelişmesinde devrim kazanımlarının rolü araştırılmıştır. Karaçay-Malkarlıların devrimden önce ve sonraki dönemlerinde eğitim seviyesi araştırılıp, asıl Karaçay-Malkar yazı tarihinin karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. Miras bırakılan Eski Türk gelenekleri esasında kendi yazı dillerinin ortaya çıkması ile birlikte önce Arap ve Latin daha sonra Kiril alfabeleri esasında ilk alfabeleri hazırlanmıştı. Bu bağlamda ilk Rusça-Malkarca ve Malkarca-Rusça sözlükler, gramer kitapları, konuşma kılavuzlar ve Karaçay-Malkar dili ile ilgili makaleler çıkmıştır. Halka kütle eğitim veren etnolinguistik politikanın gerçekleştirilmesi Karaçay ve Malkarlıların dil hayatlarında çok önemli bir olay olmuştur.

Devrim kazanımlarının ilk yıllarında bile Karaçay ve Malkarlılarının kültür hayatlarının başlangıç aşamasında dramaturjinin (sanatsal toplulukar ve amatör sanatçılık) ve "cinefication"ın ilkeleri oluşturuluyor. Bu alanlar uzmanlara öğretilmek amacıyla 1926'dan 1930'a kadar yetenekli genç grup Moskova'ya, Petersburg'a ve Rostov'a gönderilmiştir. Bu senelerde doğan gelenekler iyi sonuçlar vermiştir. Bugün Karaçay ve Malkarlıların Kaysın Kuliev ve Şaharbiy Aliev adına tiyatroları var. Bugün o tiyatro sahnesinde klasik ve milli temsiller Karaçay-Malkar dilinde "konuşmaya başlamışlardır". Böylelikle Karaçay-Malkar artistleri meşhur Rus ve yurtdışı filmlerinin kahramanları olmuşlardır.

Anahtar Sözcükler: Ekim devrimi, Karaçay-Malkar dili, yerli kelime dağarcığı, Karaçay-Malkar kültürü, dramaturji

DOĞU TÜRKİSTAN'DA SOVYET İHTİLALİ ÖNCESİ VE SONRASI CEDİTÇİLİK VE KOMÜNİZM

Marcel ERDAL

Rusya'nın Doğu Türkistan üzerindeki ticari, siyasi ve kültürel etkisi 19. yy.ın ortalarında başlar, İli bölgesini 1871'de işgal etmesiyle güçlenir ve 1960'a kadar devam eder. Bu arada Rusya Müslümanlarının Ceditçilik adlı yenileşme ve aydınlanma hareketinin etkisiyle 19. yy. sonlarında Uygurlar arasında da ilk din dışı eğitim kurumları açılır, 20. yy. başlarında Uygurca gazeteler yayınlanmaya başlanır. Bildiride bir yandan Rus ve Çin istibdadına karşı, öte yandan Kadimcilere karşı Ceditçi ve Marksist-Leninist entellektüeller ve eylemciler arasında gerçekleşen işbirliği ve rekabet ele alınacaktır. Rus Komünist etkisiyle gelişen Uygur edebiyatı en parlak ürünlerini 1920 ve 1930'larda verir.

Anahtar Sözcükler: Ceditçilik, komünizm, Doğu Türkistan, Ekim Devrimi

BOLŞEVİKLİK VE AMERİKANCILIK: 20. YÜZYILDA İKİ KAVRAMIN İNSANİ MALİYETİ

Mehmet Derviş KILINÇKAYA

1917 yılının sonlarında başlangıçta birbiriyle alakasızmış gibi görünen iki önemli "ideolojik" gelişme ortaya çıktı: Bunlardan birincisi Bolşevik Devrimi idi ve bu devrim, 1848'den beri bazı insanların tahayyül ederek peşinden koştukları "ezilenlerin kurtuluşunu" vaad ediyordu: "*Milletlere istiklal, halklara hürriyet!*" Bunun bilhassa ülkeleri işgal altına alınmış, kaynakları "*büyük güçler*" tarafından sömürülen milletler üzerinde etkisi büyük oldu: çeşitli biçimlerde direnmeye çalışan bu toplumlarda yeni bir umut, yeni bir silkiniş ortaya çıktı. İkincisi ise Wilson Prensipleri olarak sunulan ve I. Dünya savaşında yenilen milletlere umut veren Amerikan Dış Politika ilkeleri idi ve Wilson da yenilen ve başka milletlerin idaresi altında ezilen milletlere ve topluluklara kendi kendilerini serbestçe geliştirme ve kaderini serbestçe tayin etme hakkını veren "self determination" ilkesini ABD'nin barış prensipleri olarak ilân etmesi idi. Toprak ilhakını ve hak ihlalini reddeden, milletlerarası işbirliğini hakkaniyet üzerine kurmak çağrısı ile şekillenecek, milletlerin işbirliği temelinde yükselecek yeni bir dünya düzeni çağrısı… Bunlardan birincisi, bütün vaadleri ve yarattıklarıyla 20. yüzyılın üççeyreğine damgasını vurarak tarihin çöplüğüne yuvarlanıp gitti. İkincisi ise, başlangıçta ve birincisi sona erinceye kadar insanların "hürriyet, eşitlik, demokrasi ve refah" umutlarını körükleyerek ve canlı tutarak karşı saflar tutmuş "öteki taraf"ın söylemini oluşturmaya devam etti. Ancak biz ikincisinden beslenenler olarak bulunduğumuz tarafın gerçek yüzünü birincinin vaadlerini dile getiren bir devlet kalmadığı zaman daha iyi görmeye başladık. Açıktır ki, Bolşevik Devrimi ve Wilson Prensipleri geçtiğimiz yüzyılın Doğu ve Batı dünyalarının bilhassa 1948'den sonraki ideolojik söylemlerinin temellerini atmış oluyorlardı.

İnsanların asla vazgeçemeyecekleri değerlere: Hürriyet, eşitlik, refah ve güvenlik beklentilerine atıfta bulunarak, bunu en iyi kendilerinin gerçekleştireceklerini, kendi yöntemlerinin en insani yöntemler olduğunu iddia ederek bunu yaptılar.

Birincinin yanında olanlar, ikincinin fenalıklarını ondan; ikincinin yanında olanlar birincinin fenalıklarını diğerinden öğrendiler. İki tarafın da doğru yanları olduğu gibi yanlış yanları olduğunu da zaman zaman zayıf çığlıklar atarak dile getirenler olduysa da bu çığlıklar; ya tank paletlerinin ve silahların gürültüsünde yahut rekabet imkânlarının kısıtlılığı sebebi ile kitlelere ulaşamadan kaybolup gitti. 20 yüzyıl, çok öğretici bir yüzyıl olarak tamamlanırken insanlığın öteden beri tutsağı olduğu "*güç tutkusu*"nun bütün ideal değerleri silip ortadan kaldırdığı bir dersle bize veda etti : "ideolojilerin çöküş çağı" çığlıklarıyla sonlanan 20. yüzyıl'ın bıraktığı yıkıntılar, bütün iyimserlik çağrı ve çabalarına karşın bize hâlâ "ders vermeye devam etmektedir".

Bolşeviklik, yaratmayı vaad ettiği dünya cennetinde Rus Milliyetçiliğinin en ağır bedellerini Çarlığın boyunduruğundan kurtulmayı umut eden milletlere bahusus Türklere açlık-kıtlık, yarım asırlık büyük gayretler sonucunda ortaya çıkan eğitimli milliyetçi aydınların kırımları, kimliklerini çift-kişilik arkasında saklayan karakterlerin hâkim olduğu sahte toplumlar ve inanılmaz bir bencilliğin yarattığı polis-devletlerini arkasında bırakarak gitti. Varisleri toparlanmaya çalışıyor ve eski alışkanlıklarını yeniden hatırlatmaya başladılar.

Batılı mirasın ürünü olarak Amerikan zorbalığı henüz kesintiye bile uğramadı. Bakalım, "mazlum milletler" hiç bitmeyen "hak arayışı" için nihilizm, anarşizm gibi eski türküleri bestekâr ve orkestra şeflerinin kendileri olmadığı terör, asimetrik savaş, vekâlet savaşları gibi yeni notalarla icra etmeye devam mı edecekler? Yahut insanlık yeni bir sentez oluşturmayı başarıp bencillikten uzaklaşarak "daha yaşanılabilir" bir dünyayı inşa edebilecek mi? Biz ilmiye olarak bekleyip görecek, izleyip anlamaya ve açıklamaya çalışacağız! Asıl önemli olan siyasetin neyi seçeceğidir.

Bu tebliğ, 1917'den beri sürgit tekrarlanan bu söylemlerin gerçek toplumsal maliyetlerini Türk coğrafyası temelinde tartışmaya çalışacaktır.

SOVYET DÖNEMİNDE TÜRK HALKLARINDA LATİN YAZISININ KULLANIMI VE TUVACA ÖRNEĞİ

Mehmet ÖLMEZ

Eldeki bildiride Sovyet dönemindeki Latin yazısına geçiş süreçleri, bunların ilgili Türk topluluklarına etkileri Tuvaca örneğinde tartışılacaktır. Bilindiği Tuvalar da diğer Türk halklarında olduğu gibi latin yazısını kullanmışlardır. Bu dönem 1930-1940 yılları arasındadır. Öncesinde %90'a yakını okuma yazma bilmeyen Tuvalar kısmen Moğol yazısını kullanmışlardır. 1940'tan sonra günümüzdeki alfabe temelinde yazı dili şekillenmiştir. Bu bildiride bu tecrübe ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tuva, Tuvalar, Tuvaca, Latin alfabesi, Sovyet Dönemi

RUSYA'DA DEVRİMCİ HAREKETLER VE TÜRK EFKÂR-I UMUMİYESİ

Mehmet ÖZDEN

Rusya'da çarlık otokrasisini yıkmaya yönelik ihtilalci faaliyetler 1825-26 Dekabrist ayaklanmasına kadar gitse de ve 1870'lerdeki Narodnik kampanya bir yana bırakılırsa esas eşik 1905 devrimi ve bilhassa 1917 ihtilalidir. Diğer yandan Osmanlı ülkesinde bulunan Tatar ve Azeri Münevver ve partizanlar Rusya'nın dâhili ihtilalcilik hareketlerinin bilgi ve yöntemlerini Türkiye'ye taşıyan unsurlar oldular. Bu tebliğ Türk Münevverlerinin Rusya ihtilalci hareketlerine dair telif ve tercüme eserlerini tartışmaya açmak muradındadır.

Anahtar Sözcükler: SSCB, Ekim Devrimi, Dekabrist Ayaklanması, Narodnik, Türk aydınları

SİYASAL ANTROPOLOJİ AÇISINDAN KIRGIZ YAZILI ve SÖZLÜ EDEBİYATINA SOVYET İDEOLOJİSİNİN YANSIMASI

Mehmet YILMAZ

Siyasal antropolojinin esas olarak "modern" olarak tanımlanmayan toplumlardaki toplumun tümünü ya da geniş kesimlerini ilgilendiren kararları alma ve bunları yürürlüğe koyma süreçleriyle ilgili olduğunu söylenebilir. Bu tip toplumları yalıtılmış biçimde bulmanın mümkün olmadığı günümüzde, ilgi daha çok, küçük ölçekli toplumların modern toplumlara eklemlenme biçimleri, sömürgecilik ve sömürgeciliğin tasfiye süreçleri, eski sömürgelerin "Dünya 'Sistemi"ne katılım tarzları, ulus-devlet içerisindeki soy grupları ve/veya dinsel cemaatlerin ulusal siyaset mekanizmalarına katılım tarzları gibi geniş bir alam kapsamaktadır. Siyasal antropoloji, sosyal-kültürel antropolojinin belli başlı kuramsal yönelişleri çerçevesinde iktidar, otorite, hegemonya, direniş, statü, prestij gibi konuları karşılaştırmalı bir yöntemle ele alır. Sovyetler Birliği kendi sınırlarına ya da hegamonyasına aldığı toplulukları/devletleri "kardeşlik/halkların kardeşliği, barış/dünya barışı, eşitlik/özgürlük" kavramlarıyla birleştirmeye, en azından bir arada tutmaya çalışmıştır. Bunlara ek olarak dinin köhnemişliği de eklenir. Gerek edebi gerekse bilimsel çalışmaların hemen girişinde K. Marks, V. Lenin ve F. Engels'in konuyla ilgili düşüncelerine yer verilir, konu Marksist bir düşünce ile ele alınır. Oysa tahakküm altına alınan halk/ların durumu hiç de göründüğü gibi değildir. Görünüşte itaat altına alınmış, sindirilmiş, susturulmuş olabilir. Direnişe gücün yetmediği zamanlarda da aslında "ötekinin orada olduğunu" gösteren birçok motifin varlığını sözlü ve yazılı kültürde görebiliyoruz. Bu çalışmada, bilhassa Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında uyguladığı baskıcı politikaların görünüşte "kardeşlik, dostluk, barış" gibi kavramlarla nasıl perdelendiği, buna karşılık Kırgız edebiyatının yine de kendine – sembolik anlatımlarla da olsa – milli bir tutum takındığı yazılı ve sözlü edebi örneklerden hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde disiplinlerarası çalışmaların

faydasına ve halkbilimi metinlerinin de siyasal antropolojinin imkânlarından yararlanılarak çözümlenebileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sovyetler Birliği, Siyasal Antropoloji, Kırgız Yazılı ve Sözlü Edebiyatı, Otorite, Millî Kültür.

ROMANYA'DAKİ KIRIM TATARLARINDA İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA SOVYET KARŞITI FAALİYETLER

Metin ÖMER

1917 yılının sonunda, Sovyet İhtilâli sırasında kurulan Kırım Halk Cumhuriyeti, Kırım Tatar Millî Mücadelesinin tarihteki zirve noktasını teşkil etmektedir. Kısa ömürlü olan Cumhuriyet'in yeniden kurulması için verilen mücadelenin merkezi, Birinci Dünya Savaşından sonra İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Romanya olmuştur. Bükreş'teki siyasetçilerin SSCB'ye karşı tutumlarından faydalanarak, Romanya'da yaşayan Kırım Tatarları Sovyet karşıtı çeşitli faaliyetler yürütmüşlerdir. Bu faaliyetler İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ivme kazanmıştır. Romanya'nın Almanya'yla SSCB'ye savaş ilan edilmesinden yararlanarak Kırım Tatarların önderleri Kırım Yarımadasını Kırım Tatarların kontrolü altına alınması için çeşitli girişimlerde bulundular.

23 Ağustos 1944 tarihinde Romanya'nın cephe değiştirmesi ve daha sonra, 1947'de Sovyet destekli Komünizm rejiminin iktidara gelmesi Kırım Tatarların faaliyetlerinin amaçlarını değiştirmiştir. Bu tarihten itibaren kömünist liderler Kırım'a yönelik faaliyetleri yasaklayıp eski Kırım Tatar millî kadrosunu tutuklamıştır. Bu yeni konjöktürde Romanya'da yaşayan Kırım Tatarların başlıca amaçları Kırım Yarımadasından sığınanları Sovyet ve Romen yetkililerden gizlemek olmuştur. Bunu yapabilmek için gizli bir örgüt kurdular. Bütün bu faaliyetleri önlemek için Komünist idareciler, yeni rejime yakın olan yeni dernekler kurdu ve milliyetçi Kırım Tatarlar üzerine baskılar uyguladı. Neticede Komünist Romanya'da Kırım Tatar milliyetçiliği yok oldu ve yeni, Moskova'nın siyasetine uygun bir "Tatar" kimliği oluşturuldu.

Konuyu aydınlatmak için yayımlanmış eserlerin yanısıra, Romanya Devlet Arşivleri ve Securitate Arşivleri İncelenmesi için Ulusal Konseyi Arşivleri'nde tespit ettiğimiz belgeleri kullandık.

Anahtar Sözcükler: Kırım Tatarları, Dobruca, Romanya, Kırım, Kömünizm, SSCB

KAZAKİSTAN'DA LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ ÇALIŞMALARI: TOPLUMDİLBİLİMSEL BİR DEĞERLENDİRME

Mevlüt ERDEM - Anar MUSTAFAYEVA

Müslüman Türk halklarının Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş süreci 20. yy'ın başlarında (1925-1930'lu yıllar) Çarlık Rusya'sının yıkılmasından sonra politik ve siyasi nedenlere bağlı olarak başlamış ve SSCB içinde tek alfabeye, Kiril alfabesine geçişe kadar (1940'lı yıllar) devam etmiştir. 1940'lı yıllarda Kiril alfabesini kullanmaya başlayan Türk toplulukları 1990'lı yılların başında siyasi şartların değişmesiyle tekrar Latin alfabesine dönmek için yoğun çaba sarf etmişlerdir. 1991'de Azerbaycan, 1993'te Türkmenistan ve Özbekistan Latin alfabesine geçme kararı almıştır. Bağımsız Türk cumhuriyetlerinden Kırgızistan şu ana kadar Latin harflerine geçme konusunda ciddi bir adım atmamıştır.

Kazakistan'da 2000'li yıllarda başlayan alfabe tartışmaları 2017'de canlanmıştır. Ülkede alfabe değişikliği konusunda ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Bugünlerde dilbilimsel bir seçim sonucu gerçekleşen alfabe değişikliği, politik amaçları gerçekleştirmenin bir parçası olarak büyük tartışmalara neden olmaktadır.

Kazakistan'daki alfabe değişikliği çalışmaları bizzat devlet desteğiyle, özellikle Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in teşvikiyle gelişmektedir. Ülkede Latin alfabesine geçişin olumlu olacağını düşünenlerin sayısı oldukça fazladır. Latin alfabesine geçiş; bilgi teknolojilerinin sağladığı avantajlar, Türk dünyası ile birlikteliğin güçlenmesi, başka ülkelerde yaşayan Kazaklarla iletişimin kolaylaşması, Rus kültüründen uzaklaşmak, yeni nesilleri geçmişin etkisinden kurtarmak vb. gibi nedenlerden dolayı olumlu görülür. Diğer taraftan Kiril alfabesinde kalmanın daha akılcı olacağını düşünenler de vardır. Kiril alfabesinde devam edilmesini isteyenlerin sıraladıkları önemli gerekçeler şunlardır: Kiril alfabesinin Latin alfabesinden daha üstün olduğunun düşünülmesi, kuşaklar arası iletişimin kopması, Kazak kimliğinin kaybı, alfabe değişikliğinin getireceği maliyet, reformun dilbilimsel olmaması, Kazakistan'ın birliğine zarar verecek olması vb.

Bu bildiride ilk olarak Kazakistan'daki sosyal değişikliğin bir parçası olarak görülen alfabe tartışmalarına yoğunlaşılacak, bu konuda basın yayın organlarında yer alan ve yukarıda konu başlıklarına kısaca değinilen alfabe değişikliği tartışmalarının dilbilimsel, siyasi ve kültürel boyutları incelenecek ve tartışılacaktır. Son olarak Kazak alfabe reformu 'genel alfabe reform modeli' açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Kazakça, Kazak alfabe reformu, Latin alfabesi, Kiril alfabesi

RESHAPING REGIONAL AND WORLD ORDER: THE BOLSHEVIK REVOLUTION AND THE OTTOMAN-RUSSIAN BORDERLANDS

Michael A. REYNOLDS

The Bolshevik Revolution exerted a profound effect on the future of political order in Anatolia and the Caucasus by both altering the regional balance of power and reshaping the norms of global order. By plunging a faltering Russian empire deeper into chaos and civil war, the revolution eliminated Russian power in the Caucasus. At the same time, the rise of the Bolsheviks alienated elites of the North and South Caucasus and drove them to break from Russia. Finally, the Bolsheviks' instantaneous endorsement of the principle of national self-determination accelerated the formal adoption of that principle as a fundamental rule of global order. Exploiting Russia's weakness, Ottoman military intervention catalyzed the emergence of three independent buffer states in the South Caucasus in 1918. Critically, Mustafa Kemal was able to exploit the radical geopolitical reconfiguration of the region by conceding the Caucasus in exchange for Bolshevik financial and military aid. He thereby managed to prevail first de facto in the War of Independence and then de jure at Lausanne and to secure the foundation of the Turkish Republic. Given that Ottoman participation in WWI was essential in pushing Russia into revolution, the Bolshevik Revolution ultimately redeemed Enver Pasha's decision to enter WWI.

Key Words: Geopolitics, Self-determination, Caucaus, Enver, global order

STALİN DÖNEMİ SOVYET YAZIŞMALARINDA İSLAMİYET VE TÜRKLÜK SORUNLARI

Mihály DOBROVITS

Bildirimizde yeniden açılıp neşredilen NKVD arşivleriyle başka yerlerde bulunan Stalin dönemindeki SSCB'de İslamiyet ve Türklük sorunlarını inceleyen belgelerle birlikte siyasal veya bilimsel bağlamda bu konu ile ilgilenen bazı şahsiyetlerin kişisel hayatlarını incelemek niyetindeyiz. Bu belgeler ışığında SSCB'deki bu sorunların tartışılması hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: SSCB, NKVD, arşiv belgeleri, yazışmalar

TURKISH EAST IN THE RUSSIAN POLITICAL VIEW, 1917: AN SOCIAL-LIBERAL ASPECT

Modest KOLEROV

In the Russian political thougt circa 1917 the East includes all territory of former Osman Empire at the moments of it maximal wide limits. At this time Russian national-iberals expressed his idealistic support to young turks and bolsheviks realized the practical support to Ataturk as part of Red East project, turkish par excellence.

Key Words: Turkish East, Russian Political Thougt. Russian Revolution 1917.

SOVYET İHTİLALİNDE YAHUDİ POGROMLARI VE RUSYALI YAHUDİLERİN FİLİSTİN'E YERLEŞME ÇABALARI

Muhittin ELİAÇIK

Rusyalı Yahudiler çarların kötü uygulamaları karşısında çareler aramış, sonun da göçü tercih edip Filistin'e yerleşmek istemişlerdir. Rusya'da Yahudilere karşı 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren askeri kamp kararnameleri çıkarılıp yahudi erkek çocukları zorla Rus ordusuna kaydedilmiş, 25 yıl hizmet etmek ve Hristiyanlığı seçmek gibi ağır tekliflere cevap vermek zorunda bırakılmışlardır. Ayrıca Yahudilere karşı pogromlar düzenlenip, şehir ve kasabaların dışına yerleşmeleri yasaklanmış, adlarına mülk ve ipotek kaydı durdurulmuş, pazar günleri ve Hristiyan bayramlarında ticaret yapmaları yasaklanmıştır. Bu baskıların olduğu dönemde Rusya'da büyük bir kıtlık baş gösterip dörtyüz bin köylü ölmüş, sonunda oluşan öfke seliyle 1917 Bolşevik devrimi meydana gelmiş ve çarlık dönemi sona ermiştir. Rus yahudileri bu ağır baskı ve şiddet karşısında daha fazla dayanamayarak Rusya'dan kitleler hâlinde göç etmişler ve 1881-1914 yılları arasında 2,5 milyon Yahudi, Rusya'yı terketmiştir. Büyük kısmı Amerika'ya göç eden Yahudilerin, bir kısmı da Osmanlı yönetimi altındaki Filistin'e göç etmek istemiş; ancak, Osmanlı yönetimi buna asla izin vermemiştir. Osmanlı arşiv belgeleri arasında Rusyalı Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine izin verilmemesine dair birçok belge vardır. Bu belgelerin bazılarında Rusya'da karşılaştıkları kötü muameleye dair de imaları okumak mümkündür. Arşiv belgeleri genellikle: Filistin'e Yahudi göçünün engellenmesi için kararname çıkarılması; yasağa rağmen bir yolunu bulup Romanya üzerinden Hayfa'ya gelip Osmanlı tebeasına geçen Museviler göz önüne alınarak bundan sonra gelenlere engel olunması; Filistin'de yerleşmeleri yasak olan ecnebî Musevilerin sınırlı ziyaret sürelerini aşarak dönmemeleri hâlinde iade edilmeleri; Filistin'de yerleşmeleri yasaklanan Musevi muhacirlerin tebdîl-i kıyafetle veya müstear adlarla emlâk ve arazi sahibi olduklarından bahisle buna karşı tapu yoklama memurlarının tapu varakası vermelerinin men'i gibi konulara dairdir.

Bu bildiride, Bolşevik devrimini hazırlayan sebeplerin en önemlilerinden birisi olan, Rusya'da Yahudilere karşı uygulanan pogromlar merkez alınacak ve Yahudilerin bu baskıya karşılık göç çareleri aramaları ve Filistin'e göç çabaları incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Rusya, pogrom, Rus Yahudileri, göç, Filistin, Osmanlı arşiv belgeleri

SOVYET DÖNEMİ AZERBAYCAN MATBUATINDAN KOMÜNİST GAZETESİNİN DİLİ

Mustafa KARATAŞ

Yöneticilerin ve aydınların, yaşadıkları toplumla ilgili düşüncelerini, eleştirilerini, yeni fikirlerini geniş kitlelere ulaştırabilmelerinin ve onları etkileyerek harekete geçirebilmelerinin en önemli yolu gazete ve dergiler olmuştur. Fransız İhtilali sonrasında önem kazanan geniş halk kitlelerinin eğitiminde ve yönlendirilmesinde basının ne kadar etkili olduğunu, Rus hâkimiyeti altında yaşayan Türk

topluluklarının 19. yüzyıldan itibaren başlayan yenileşme hareketlerinde ve Sovyet Döneminde görmek mümkündür.

Azerbaycan matbuatı, Ekinçi ile başlayan ilk dönemin ardından en verimli dönemini 1905-1920 yılları arasında yaşamıştır. 1917 Sovyet Devrimi sonrasındaki "Bolşevik Matbuat" döneminde çıkan yayınların en önemlisi *Komünist* gazetesidir. 29 Ağustos 1919'da yayın hayatına başlayan Komünist gazetesinin Türk dili tarihi için de ayrı bir önemi bulunmaktadır. "Türkçe" (Azerbaycan Türkçesi) yayımlanan bu gazete, dönemin "publisist üslubu"nu yansıtan, halk tarafından anlaşılabilir ve yalın olmakla birlikte siyasi ve toplumsal terimlerin de kullanıldığı gelişmiş bir yazı diline sahiptir. Komünist Partisi'nin "Sovyetleştirme" idealini yerine getirmekle görevli *Komünist* gazetesinin dilinin en dikkat çekici özelliği ise Türkiye Türkçesine çok benzer ses, yazım ve biçim özelliklerine sahip olmasıdır.

Bu çalışmada, *Komünist* gazetesinin 1920-1925 yılları arasındaki sayılarının dili ses, biçim, söz dizimi ve söz varlığı açısından incelenmiş ve bu dilin, dönemin Türkiye Türkçesi ile ortaklıkları tespit edilmiştir. Bu tespitler, Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin yazı dili olarak gelişimi açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkçe *Komünist* Gazetesi, Sovyet Dönemi Azerbaycan Matbuatı, Türkçe.

RUSYA'DA İHTİLAL HAREKETLERİ VE BAŞBAKAN STOLIPİN'İN POLİTİKALARI (1906-1911)

Mustafa TANRIVERDİ

1905 İhtilalinin hemen ardından sosyal ve siyasi hayatta ortaya çıkan özgür ortam, bir süre sonra yerini iktidarın sıkı kontrolüne bıraktı. İmparatorluğun dağılmasını önlemek isteyen Rus bürokrasisi, ardı sıra önlemler almaya başladı. Alınan önlemlerde, Rus bürokrasinin başına geçen Başbakan Pyötr Arkad'yeviç Stolıpin'in yönlendirmeleri kendini hissettiriyordu. Stolıpin, ülke birliğini tehlikeye sokacak her türlü faaliyete karşı alınacak tedbirleri sıralıyor ve İmparatorluğun yerel idarecilerini bu konuda sık sık bilgilendiriyordu.

Stolıpin, sıkıyönetim uygulamalarının ihtilalcilerin taraftar kazanmasına engel olamayacağının farkındaydı. Bu nedenle, onların iktidarı eleştirdikleri konulardaki argümanlarını ellerinden almak için bir dizi reform hareketine öncülük etti. Temmuz 1906'da Çar II. Nikola tarafından başbakanlık makamına getirilmesinden dört ay sonra 9 (22) Kasım 1906'da, *"köylülerin mir-i arazi kabul edilen topraklardaki kendi hisselerini küçük çiftlikler haline getirebilmeleri"* hakkında bir öneriyi Duma'ya sundu. Bu öneri Stolıpin'i Rusya köylülerinin tarihinde ayrı bir yere taşıdı. Duma tarafından onaylanmamasına rağmen kararlaştırılan bu öneri ile köylülerin *"vatandaşlık"* hukukundan faydalanmasının önü açılıyordu.

Stolıpin'in arazi reformunu, bazı tarihçiler devlet idealinin olgunlaştığı nokta olarak kabul etmekle birlikte, reform pek çok bakımdan yetersiz bulundu. Reformun, İmparatorluk genelindeki uygulanışında, bilhassa guberniyalar (vilayet) özelinde eşitsizler görülüyordu. Arazilerin el değiştirmesi sürecinde gubernatörlerin (vali) keyfi uygulamalarına rastlanabiliyordu. Moskova ve Yaroslov guberniyalarında arazi reformu düzenli bir şekilde uygulanırken; Voronej, Harkov, Saratov, Kazan ve Perm guberniyalarında keyfi uygulamalar görülüyordu.

Stolıpin, gerçekleştirmek istediği reformlar ile Duma'ya hükümet adına işbirliği teklifinde bulunarak, onun bağımsız hareket etmesini önlemeyi ve kontrolü altında tutmayı amaçladı. Stolıpin'in bu teklifine Duma'daki sosyal-demokratları temsilen Tsereteli; sosyal-demokratların hükümet ve monarşi bürokrasisinden bir beklentisinin olmadığını ve ancak özgürlüklerin genişlemesi neticesinde, halkın yönetime katılımı ile reformların nihayete erdirilebilir olduğunu bildirdi. Tsereteli'nin bu sözleri, Çar Hükümeti tarafından büyük bir meydan okuma olarak algılandı. Rusya'daki muhafazakâr basın bu

sözleri, "*Şimdiye kadar bu sözleri kullanmaya cesaret edilemedi. Sert ve hakaret dolu sözler söylenmişti, ancak böylesine keskin ve iddialı sözler dile getirilmemişti"* şeklinde yorumladı.

Bu bildiride, tüm bu gelişmeler değerlendirilerek, Başbakan Stolıpin ve ihtilalcilerin anlaşmazlıkları ve karşılıklı hamleleri incelenecektir. Alınan önlemler ve sıkıyönetim halinin İmparatorluk coğrafyasında nasıl karşılık bulduğu, etnik farklılıkların nasıl bir rol oynadığı Rusça arşiv verileri ve Rusça literatür dikkate alınarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Stolıpin, Rusya, Kafkasya, tarım reformu, ihtilal

SOVYET SİSTEMİNE UYGUN BİR KARAKTER: "KIZIL ŞAMAN"

Muvaffak DURANLI

Çağdaş Saha Türk edebiyatının kurucu adlarından biri olan Platon Alekseyeviç Oyunskiy (1883- 1939), 1918- 1922 yılları arasında Sovyet İktidarının Saha Cumhuriyeti'nde kurulması yönünde faaliyet gösteren Sibirya Merkez Komitesi'nin başkanlığını yürütmüş ve pek çok bürokratik görev üstlenmiştir. P. Oyunskiy, 1929 yılından itibaren daha çok edebiyat ve bilimsel çalışmalara yönelmiş, 1935- 1937 yılları arasında Saha Cumhuriyeti (o günkü adıyla Yakut Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapmıştır. Platon Oyunskiy, bu tür çalışmalarının yanı sıra pek çok olonho/destan metni derlemiş, Saha Türklerinin kökeni ve inanç yapıları üzerine bilimsel makaleler kaleme almıştır.

Edebiyat alanındaki çalışmalarına politik şiir ile başlayan Oyunskiy nesir türünde de eserler vermiştir. Onun eserleri arasında yaklaşık sekiz yıllık (1917- 1925) bir çalışmanın ürünü olan "Kızıl Şaman" adlı anlatı- şiiri farklı bir yer almaktadır. Farklı yıllarda tiyatro eseri olarak da sergilenen bu anlatı- şiirin yazılması ve bu şekilde adlandırılmasının ardında pek çok neden yer almaktadır.

Sovyet sisteminin ülkesinin kurtuluşu için gerekli olduğuna inanan Platon Oyunskiy, "Kızıl Şaman" adlı anlatı- şiirinde sistemi savunan "yeni" bir şaman tipi yaratmayı amaçlamıştır. Her şeyin " kızıl"/ "beyaz" olarak tanımlandığı bu dönemde "kızıl şaman" halkın yanında, despot yöneticilerin, zenginlerin, dini sömürü amaçlı kullananların karşısında, Sovyet taraftarı bir karakterdir.

Şair, bu eserle Sovyet sisteminin şamanlara dokunmaması ve düşman bir güç olarak görmemesini sağlamaya çalışmıştır. Ne yazık ki, "Kızıl Şaman" anlatı- şiiri gerek şamanların gerekse şairin kendisinin sistemin kurbanı olmasını engellememiştir.

3 Şubat 1938 tarihinde karşı devrimci olmakla suçlanıp tutuklanan Platon Oyunskiy, 31 Ekim 1939'da Yakutsk şehir hapishanesi hastanesinde ölmüştür. Günümüzde mezar yeri bile bilinmeyen Platon Oyunskiy'in itibarı ancak 15 Ekim 1955 tarihinde iade edilmiştir.

Bildiride Platon Alekseyeviç Oyunskiy'in Sovyet sistemine uygun bir edebiyat oluşturma çabaları ve onun "Kızıl Şaman" adlı anlatı- şiirinin analizi yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Oyunskiy, kızıl, şaman, Saha Türkleri, şiir

EKİM DEVRİMİ SONRASI SOVYET DOĞU STRATEJİSİNİN DEĞİŞİM SÜRECİNDE UYGURLAR

Nabijan TURSUN

1917 yılında Rusya'da meydana gelen Ekim Devrimi, insanlık tarihinde dönem ayırıcı bir sayfa oluşturmuştur. İşte bu Ekim Devrimi'nden sonra Türkiye, Orta Asya ve Çin'in siyasi durumu yeni bir mücadele aşamasına girmiştir. Sovyet Rusyası bu topraklardaki halklar ve hükümetler ile her türlü ilişkileri güçlendirmiş, bazılarının millî bağımsızlık hareketi ve kurtuluşuna yardım ederken,

Uygurların Çin militaristlerine karşı mücadele yapma yolundaki çabalarını ise kendi Doğu stratejisi için bir koz hâline getirmeye çalışmıştır.

1917 yılında gerçekleşen Rusya Ekim Devrimi'nden önce ve sonra Uygurların anavatanı olan Doğu Türkistan'ın (Sincan bölgesi) sınırları dışında bulunan ve aslında Rusya kontrolünde bulunduran Fergana vadisi ve Yedisu vadisi dâhil Orta Asya'nın bazı bölgelerinde yaşayan Uygurlar çoğunluk olarak yaşamışlardır.

Fergana vadisi topraklarındaki bu Uygurlar Kaşgarya'dan göç edip geldikleri için onlar genelde yerli halklar tarafından Kaşgarlılar olarak adlandırılmışlar, İli taraflarından gelip Yedisu vadisine yerleşmiş olan Uygurlar ise kendilerine Tarançılar adını vermişler ve başka halklar tarafından da öyle adlandırılmışlardır.

Ekim Devrimi'nden sonra Yedisu ve Fergana Uygurları arasında, kendi çıkarlarını korumak amacıyla şekillenmiş çeşitli örgüt ve gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle, bu örgütler ve gruplar arasında, kendi vatanında kendi bağımsız cumhuriyetini kurmak amacıyla millî bağımsızlık hareketini yürüten örgütlerin sayısı daha çok ağır basmıştır.

Sovyet Rusyası'nın Orta Asya'daki Türkistan Komisyonu lideri, Letonlar asıllı Yan Rudzutak, Orta Asya'nın komşusu olan Sincan bölgesinde, yanı Doğu Türkistan'da Kaşgarya ve Jungarya gibi iki Sovyet Cumhuriyeti kurma planını ortaya koymuştur. Bu aslında Rusya bolşeviklerin Büyük Birtanya gibi Antanta ülkelerine karşı ''Dunyan Devrimi'' stratejisinin bir kısımıdır.

Yan Rudzutak gibi Sovyet liderleri ve Komünist Enternasyonalinin destek vermesiyle Uygur aktivistler 3- 9 Haziran 1921 yılında, Taşkent'te kurultay çağırmışlardır.

Kurultayda, altı günlük görüşme ve tartışmalardan sonra Uygur adının, Kaşgarlı ve Tarançı olarak adlandırılmakta olan halkların ortak adı olduğu tarihî kaynakla dayanarak kanıtlandığı sonuca varılmıştır. İlk adım olarak, Kaşgar-Cungarya İşçi ve Yoksullar Devrim Birliği şeklindeki örgüt adının Altışeher-Cungar İşçileri Uygur Devrim Birliği'ne değiştirilerek resmîleştirilmesine karar verilmiştir.

1918-1924 yıllarına kadar olan Lenin dönemi Sovyet doğu dış politika stratejisinde Uygurlar ve Uygur ülkesi-Doğu Türkistan veya Çinliler'nin sözüyle Sincan'da belirli bir ağırlığa sahip olduğu için Uygur ülkesinin siyasi kaderinin nasıl halledileceği meselesi çoğu zaman Moskova ve Taşkent'teki üst Sovyet iktidar ve parti kuruluşlarında ve Komünist Enternasyonal'inde tartışma konusu olmuştur. İlk zamanlardaki Sovyet yöneticilerinden V.I. Lenin, Y.V. Stalin, L.D. Trotskiy, G.V. Çiçerin, L.M. Karahan, G.E. Zinovyev, Y.E. Rudzutak, A.A. Yoffe ve diğer önemli adamların hemen hemen hepsi bu mesele ile ilgilenmiştir.

Ama Altışehir-Cungar İşçileri Uygur Devrim Birliği ve Yedisu Bölgesi Uygur Komünistleri Bürosu sonuçta Sovyet hükümeti tarafından yasaklanıp kapatılmıştır. Özelikle Altışehir-Cungar İşçileri Uygur Devrim Birliği yasaklamasının nedeni birkaç türlü olmuş, bunlardan önemlisi ise Altışehir-Cungar İşçileri Uygur Devrim Birliği 'nin kendi içinden kaynaklanan meseleler, mesela onun bazı liderlerinin Buhara'da Rus bolşeviklerine karşı isyan eden Enver Paşa'yı desteklemesi, Enver Paşa tarafında durmasıdır. Ama esas nedeni ise Sovyet hükümetinin dış politika stratejisinde, özellikle doğu stratejisinde olan değişiklikler ile ilişkili olmuştur.

Genel olarak söyleyebiliriz ki, Uygur Altışeher-Cungar İşçileri Uygur Devrim Birliği ve ondan sonraki Yedisu Bölgesi Uygur Komünistleri Bürosu'nun kapatılması, Uygurlar'ın Çin kontrolü altındaki Şincang bölgesinde yürüttüğü millî bağımsızlık mücadelesi ile bağımsız bir cumhuriyet kurulmasını desteklemek içim Kremlin'in tarafından alınmış kararın sonucu olup, bu karar Kremlin'in 1922-1924-yıllarındaki Çin ve Batı politikasının değişmesi temelinde ortaya çıkmıştır.

SOVYET DÖNEMİNDE GAGAVUZ YAZI DİLİNİN OLUŞMASINDA VE GELİŞMESİNDE YAŞANAN SORUNLAR

Nadejda ÖZAKDAĞ

Gagavuz Türkçesi Sovyetler Birliği'ndeki 130 dilden yazı diline en geç kavuşan ve 1940'lı yıllara kadar diğer Türk yazı dilleri arasında en az bilinen lehçelerden biridir.

Gagavuzlar 1957 yılına gelinceye kadar yazıları olmayan ve yazı dilini büyük zorluklarla oluşturmaya çalışan bir halktır. Alfabenin kabul edilmesi ve yazı dilinin oluşması Gagavuz halkı için büyük önem taşımaktaydı. Konuşma dili olarak 1957 yılına kadar kullanılan Gagavuz dili, Kiril alfabesinin kabul edilmesiyle birlikte gelişmeye başlamıştır.

Gerek V.A. Moşkov'un derlediği metinler, gerekse M. Çakir'in dinî içerikli çevirileri, eserleri Sovyet dönemi öncesine, Gagavuz konuşma dilinin yazı diline dönüşmesinden önceki döneme aittir, dolayısıyla Gagavuzcanın yazı dili olarak gelişimine yönelik çalışmalarda önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Gagavuz yazı dilinin oluşması için Rus Türkologlarından N.K. Dmitriyev'in de büyük çabaları olmuştur. N.K. Dmitriyev, Gagavuzların en çok hayal ettikleri şeyin, yazı dillerinin olması ve ana dilde okulların açılması olduğunu dile getirmişti. Gagavuzların bu hayallerini gerçeğe kavuşturabilmek için N.K. Dmitriyev önce 1947 yılında Moskova'da SSSR Bilimler Akademisinde Dil ve Edebiyat Bölümünde Gagavuz yazı dilini oluşturma ve Gagavuzların dilini, tarihini ve kültürünü araştırma amacıyla bir komisyon oluşturur. Dmitriyev ilk Gagavuz alfabesini Kiril alfabesi temelinde ä, ö, ü ve c harflerini ekleyerek bir taslak hazırlar ve 1948 yılında bu taslağı Kişinev'e Moldova SSR Yüksek Sovyeti'ne gönderir. Ancak, Moldova yönetimi "Gagavuz sorununu" çözmekte pek acele etmiyordu. Aksine Moskova'daki yetkilileri yanlış karar aldıklarına dair ikna etmeye çalışıyordu. Gerek Moldova gerekse Moskova'daki yetkililer izledikleri politikayla Gagavuz halkının kültürel hayatında olumsuz rol oynamışlardır. Gagavuz yazı dilinin oluşmasını 10 yıl geciktirmiştiler.

Bu bildiride, Sovyet döneminde 1946-1947 yıllarından itibaren Moskova ve Moldova'nın Gagavuz yazı dilinin oluşmasında ve gelişmesinde olan etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Gagavuz yazı dili, Gagavuz Türkçesi, Sovyet dönemi, alfabe, yazım.

SOVYETLER DÖNEMİNDE MÜZİK FOLKLORU ve MÜZİK FOLKLORŞÜNASLIĞIN YENİ DEVRİ

Naile RAHİMBEYLİ

Müzik folkloru Azerbaycan müziğinin en mühim ve önemli alanlarından birini oluşturmaktadır. İçeriğinin derinliğine, sanat geleneklerinin zenginliği, tür renkliliğine ve çeşitli karakterlere sahip olan müzik folkloru Azerbaycan müziğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yirminci yüzyılın başlarında Azerbaycan müziği bir yandan halk yaratıcılığında, şarkılarda ve danslarda, diğer yandan ise profesyonel sanatlarda - orijinal âşık sanatında ve zengin muğam sanatında sözlü şekilde gelişmiştir. Azerbaycan'da profesyonel folklorşinaslığının esası ise XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Yüzyılın başlarında çeşitli folklor örnekleri Rus aydınları tarafından Rus dilli basında, daha sonra ise Azerbaycan dilinde neşr edilir. Bu dönemde H. Zerdabi, M.F. Axundov, M.Ş. Vazeh, Mirza Kazım Bey, M. Mahmudbeyov gibi öncü edebiyat ve maarif adamları folklorşünaslıq alanında karşılıksız hizmetler göstermiştir. H. Zerdabi halk şarkılarının halkın bilincine, maneviyatına gösterdiği derin etkisi defalarca söylüyordu: "Bizim Kafkasya Müslümanlarına hiçbir yazı ve dil ile söylenen söz o kadar eser etmez, nasıl ki, şiir ve müzik ile söylenen söz". Bu yüzden de o okullarda şarkı ve müzik derslerini tebliğ ediyordu. H. Zerdabi bu amaçla da şarkılar toplayıp, baskı eder ve öğretim için okullara gönderiyordu. Yirminci yüzyılda öncü ziyalılarımızın folklorşünaslıq alanında yaptıkları faaliyetlerinde yeni, mühim

dönem başlıyor. Onlar folklor örneklerinin toplanmasını ve yayını işini daha sistemli ve amaçlı şekilde götürüyor, bununla ilgili mühim fikir ve mülahazalarla çıkış ediyorlardı.

Anahtar Sözcükler: Müzik folkloru, folklorşünaslık, halk şarkıları, halk reqsleri.

SOVYET İHTİLALİNİN KIRIM KARAY TÜRKLERİNİN DİLİ VE KÜLTÜRÜNE ETKİSİ VE SONUÇLARI

Natalia KROPOTOVA

Kırım Karayları, Karay Türkleri, Karayların kaderi Kırım'a kopmaz biçimde bağlı olan Kırım'ın yerli halklarından biridir. Birleşik etnogenez tarihi olan halk, 20. yüzyılın zorluklarını atlatana kadar, maalesef yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Halkla birlikte Karay dili ve kültürü de yok olma tehlikesine maruz kalmıştır.

Sovyet İhtilalinden sonra 20. yüzyılın 20'li yıllarında Sovyet hükümeti millî eğitim sisteminin problemleriyle uğraşmaya başlamıştır. Başlangıçta, millî eğitim, belli bir gelişme göstermişti. Hükümet, ana dilinde eğitim kursları, ilköğretim ve ortaöğretim okulları ve meslek okulları açmaya başlamıştır.

1930 yıllından sonra, ülkenin siyasi çizgisi değişmiş oldu. Kırım'da millî kurumlar ve kenasalar, millî kütüphane ve müze kapatılmıştır. Karayların okullarda ana dili, kültürü, tarihi öğrenme imkânı yok olmuştur. Cemaatte hayat durmuş, Karay ailelerde daha az Karayca konuşulmaya başlanmıştır.

Savaşlarda ve yaşanan çeşitli felaketlerde millî elitin (eğitimli üst sınıfın) kaybolması, 1917'de devrimle birlikte Karayların Rusya'nın dışına göç etmesi, yeni elitin oluşturulması için şartların elverişli olmaması, okulların kapanması, şiddetli asimilasyon süreci, kenasaların kapanması ve halkı birleştiren önemli dinî yasaklar – bunların hepsi millî bilincin zayıflamasına ve ana dilin kaybolma problemine neden olmuştur. Bu zamana kadar Kırım Karay Türkleri 1920 yıllarında ortaya çıkan problemlerin sonuçlarıyla mücadele etmek zorundalar. Bu faaliyetlerin asıl amacı, kültürel ve tarihi mirasın korunması ve canlandırılmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Kırım Karay Türkleri, Karay Dili, Karay Kültürü

ORTA ASYA'DA YÜRÜTÜLEN RUS DİL POLİTİKASI FİKRİNİN AMAÇLARI VE TÜRK CUMHURİYETLERİNİN MÜCADELE SİYASETİ

Nergis BİRAY - Ezgi ERDEM

Şüphesiz ki dil, kimlik üzerinde büyük önem arz etmektedir. Bir milletin varoluş mücadelesi, kusursuz işleyen bir dil politikasıyla sağlanabilirken, yanlış bir politikayla tamamen yok da olabilir. Bu açıdan ele alındığında Rusya, Orta Asya topraklarındaki yayılma siyaseti sonucu sadece dilde değil din ve kültürel alanlarda da bir takım yenileşme hareketleri içine girme ihtiyacı hissetmiştir. Bu hareketler içinde, toplumların kültür ve dinini de nesilden nesle aktaran dile ve dil politikasına özel bir önem verilmiştir. Sovyetler Birliği adını alan devletin karakteri ve Rusya toplumunun tarihi süreçte oluşan çokuluslu mozaiği, birbirinden farklı yönlendirilmiş ancak kendi içlerinde tutarlı uygulamaların tatbik edilmesini zorunlu kılmıştır.

Bildiride hem Rusya'nın dil politikası ele alınmakta ve bu politikanın uygulanması konusundaki çalışmalar tanıtılmakta hem de Orta Asya Türk cumhuriyetleri ve toplulukları açısından durum değerlendirilip her iki tarafın araştırmacılarının görüşlerine de yer verilerek konu incelenmektedir. Bildiride, Rusya'nın bu dil politikasının uygulanma sebepleri yanında Türk cumhuriyet ve topluluklarının kendi dillerini koruma konusundaki çabaları ve bugün gelinen durum irdelenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dil politikaları, Rusya, Türk cumhuriyet ve toplulukları, Orta Asya.

SOVYET REJİMİ VE ESKİ MİRASI YENİDEN DEĞERLENDİRME

Nesib NESİBLİ

Eski Sovyet mekânındaki Türkler günümüzde hızlı millet-devlet inşası sürecini yaşamaktadırlar. Bu süreçte doğru ve gerçek tarih bilincinin oluşması çok önemlidir. Sovyetlerden miras kalan resmî tarihçilik Sovyet dönemini Türkler için zafer yılları olarak niteliyor. Türklerin sosyal-kültürel hayatında büyük gelişmelerin olduğu da vurgulanan bir gerçekliktir. Bunun yanı sıra 1920-30'ların siyasi muhacereti ve şimdiki millî-demokratik muhalefet Sovyet dönemini eski Çarlık rejiminin devamı, yeni sömürgecilik olarak değerlendirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sovyet, tarihçilik, Türkler, zafer, sömürgecilik

BOLŞEVİK İDEOLOJİSİNİN VE EDEBİYATININ ARACI VE KAYNAĞI OLARAK FOLKLOR ÜRÜNLERİ

Nezir TEMUR

On dokuzuncu yüzyılda hızla yayılan romantik milliyetçilik ideolojisi, yirminci yüzyılın başlarından itibaren yeni ulus devletlerin inşasında ve yeni toplum kurgulamalarında sosyal bilimlerin birer temel ideolojik araç olarak kullanılmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu alanlardan biri *dil* bir diğeri ise *folklorik ürünler*dir. Biz'i tanımlayan önemli argüman olan bu iki disiplin yirminci yüzyılın ortalarına kadar yeni toplumsal yapıların kültürel temellerinin oluşturulmasında çıkış noktaları olmuştur. Bu çerçevede siyasi olarak başarıya ulaşan Bolşevik Harekâtı yeni *Sovyet İnsanı* ve *Sovyet Toplum*'u yaratmak amacıyla bu iki temel alanı kendine önemli birer araç olarak seçmiştir. İlk adım olarak Rusçayı yeni toplum modelinin linguafranca'sı olarak belirleyen Sovyet yönetiminin ikinci adımı ise modern bir Sovyet edebiyatı teşkil etmek olmuştur. Sokolov ve Gorki bu çerçevede *Sovyet edebiyatı nasıl olmalıdır*? sorusunun ayrıntılı cevaplarını içinde barındıran "Sovyet Yazarlar Birliği"nin manifestosunu kaleme almıştır. Bu metnin temel çıkış noktası folklor ürünleridir. Modern bir Sovyet edebiyatının kaynağı olarak folklor ürünleri ele alınmalıdır ana fikrini taşıyan söz konusu metin *Şekil olarak millî içerik olarak Sosyalist* bir edebiyatın yaratılması gerektiğini birliğe bağlı bütün toplulukların şair ve yazarlarına tavsiye etmiştir. Sözlü edebiyata ait nazım şekilleri ve türlerinin içeriğini Sovyet değerleri ve ideolojisi oluşturmuştur. Harmonizasyon ve adaptasyon teknikleri ile geniş halk kitleleri arasında şifahi yolla yayılan eserler Sovyet karşıtı içerikten arındırılarak Sovyet değerlerini anlatan birer metin olarak yeniden sunulmuştur. *Manas Destanı'nın Kurama Varyantı* bu tür çalışmalara örnek teşkil edebilecek metinlerden biri olarak gösterilebilir. Bildirimizde folklor ürünlerinin, Sovyet ideolojisini yaymak için bir araç ve modern Bolşevik edebiyatının oluşturulmasında kaynak olarak kullanımıyla ilgili çeşitli bakış açıları örneklerle dikkatlere sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: İdeoloji, Folklor, Edebiyat, Sovyetler Birliği, Türk Dünyası

SOVYET İHTİLALİ VE REFAH DEVLETİNDEN KÜRESEL REFAH DEVLETİNE

Nilgün KÜÇÜKKARACA

Sanayi Devrimi sürecinde ekonomik gelişmelere bağlı ortaya çıkan aile ve toplumsal yapılardaki değişiklikler, yeni toplumsal sorunlara ve ilgili yaptırımlara ve uygulamalara yol açmıştır.

Kilise, mahalle birlikleri, yasal uygulamalar vd. ile başlayan paternalist uygulamalar sosyal politika uygulamalarının tarihsel gelişiminde önemli rol oynamıştır. Aslında bu uygulamaların, yoksulu korumak adına göründüğü ancak öyle olmadığı bilinmekle birlikte yine de dünyadaki sosyal

politikaların, paternalist uygulamaların, sosyal devlet olmanın temelinde yer aldıkları da kabul görmektedir.

İnsan emeği sömürülüp, "vahşi kapitalizm" hız kesmeden ilerlerken, işçilerin sendikalaşması; hak talepleri; örgütlenmeler; Beveridge Raporunun hazırlanması, Sovyet İhtilalinin ortaya çıkması yeni bir devlet anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Refah Devleti. 1940 ile 1980'ler arasında en çok kullanılan devlet anlayışı oluyor. Refah Devleti, Briggs'e göre; minimum gelir garantisi sağlayan, insanların hayatını güvence altına alan ve herkese en iyi koşulları sağlayan devlet şeklidir.

1980'lerden hızlı bir şekilde yaşanan küreselleşme ile birlikte refah devleti ve ulusal devlet anlayışı değişikliğe uğrayarak, refah hizmetlerinde ve refah hizmeti kaynaklarının yeniden dağıtılmasında kısıntıya gidilmeye başlanmıştır. 2000'li yıllardan sonra ise refah devletinin sorumlulukları yerine küresel sosyal politikalara ve küresel refah devletlerine ve hizmetlerinin nasıl olacağına yönelik tartışmalar başlamıştır.

Bu bildiride; refah devletinin içinde bulunduğu sorunlar ve küresel sosyal refah anlayışının refah hizmeti sunan meslekler açısından tartışılması hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Refah Devleti, Refah Hizmetleri, Küresel Refah Devleti

SOVYET İDEOLOJİSİNİN KİŞİ ADLARI

Oğuzhan DURMUŞ

İnsanoğluna verilen adların ortaya çıkması, verilme sebepleri, anlam özellikleri gibi pek çok husus kişi adları biliminin (antroponomi) kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir. Bir toplumun kişi adlarının stoğunun oluşmasında o topluluğun, dinî, millî, tarihî, folklorik ve dilsel özellikleri temel belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Diller kişi adlarını oluştururken ya kendi kaynaklarını kullanır ya da komşu ya da irtibatta olduğu kavimlerin dillerinden yararlanırlar. Diller kendi kaynaklarından kişi adı oluştururken cins isimleri özelleştirebilir ya da kendi kelime yapma yolları çerçevesinde yeni özel adlar ortaya çıkarabilmektedir.

Sovyet ideolojisinin bünyesinde yaşayan insanlara dönük toplum mühendisliği uygulamalarının önemli bir ayağının da kişi adları alanında olduğunu görmekteyiz. Bünyesinde yaşayan farklı farklı etnisite, din ve dile sahip milletlere mensup olan bireyleri bütün bu farklılıklarından soyutlama çabasında kişi adlarının da kullanılmış olması oldukça dikkat çekicidir. Üstelik bu yolda yapılan uygulamaların kişi adları biliminin pek de alışık olmadığı yöntemlerle ortaya çıktığını görmekteyiz.

Bu yolda kimi zaman akronim yoluyla Lenin'in tam adının ilk harfleri alınarak Vil; kimi zaman da soyadının ters şekli olan Ninel gibi oldukça ilginç kişi adlarına rastlayabilmekteyiz. Bu bildiride Sovyet düşüncesi içerisinde ortaya çıkan kişi adları ele alınarak örneklerle ve ana hatlarıyla incelenmeye çalışacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kişi adları, kişi adları bilimi, Sovyet düşüncesi

İNGİLİZ BELGELERİNDE TÜRK-BOLŞEVİK RUSYA İLİŞKİLERİNE KESİTSEL BİR BAKIŞ (1917-1921)

Orhan TURAN

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya karşı taraflarda savaşa dâhil olmuşlardır. Ancak büyük savaş iki ülkeyi de derinden etkilemiş ve parçalanma noktasına getirmiştir. Savaş sonrasında Osmanlı İmparatorluğu parçalanmış; Rusya ise yapısal bir iç savaşa sürüklenmiştir. Savaşın bitmesiyle birlikte Anadolu'da başlayan Milli Mücadele ve Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi neticesinde

iki "hareket" birbirine yaklaşmıştır. Bu yakınlaşmanın nedeni ise iki tarafın da tarihsel açıdan kritik bir evreden geçiyor olması ve ortak düşman olarak görülen Batı emperyalizminin varlığı idi.

Bu çalışmada adı geçen dönem içerisinde İngiliz belgeleri özelinde ve diğer arşiv kaynakları doğrultusunda Bolşevik Devrimi'nden sonra Transkafkasya'da meydana gelen askeri, siyasi ve sosyal gelişmelerin Türk-Bolşevik Rusya ilişkilerine etkileri irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Bolşevik Rusya, Türk Milli Mücadelesi, İngiltere, Transkafkasya, Moskova Antlaşması

SOVYET DEVRİMİ'NİN 100. YILINDA TÜRK-RUS KÜLTÜREL İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Osman HORATA

Avrasya coğrafyasının tarihsel diyalektiği zıt güçlerin zorunlu etkileşimi/çatışması üzerine kuruludur. Bölgenin ana omurgasını oluşturan Türkler ve Ruslar arısındaki tarihî ilişkiler de daha çok karşılıklı tehdit kavramı üzerinde şekillenmiş, buna karşılık iki kültür arasındaki etkileşim kesintisiz olarak devam etmiştir. Çalışmanın konusu, iki halk arasındaki köklü kültürel ilişkilerin ana çizgileriyle değerlendirilmesidir. 17. asrın başlarında büyük devletler arasındaki yerlerini alan Osmanlı İmparatorluğu ve Rus Çarlığı, Kafkasya, Karadeniz ve Balkanlara dönük hâkimiyet mücadelesinde sık sık karşı karşıya gelir. I. Dünya Savaşı iki ülkeyi ortak düşmana karşı birleştirir. II. Dünya Savaşı ise iki ülkeyi yeniden zıt kutuplarda yer almaya zorlar. Sovyetlerin dağılmasından sonra ise ikili ilişkilerde yepyeni bir sayfa açılır.

Türkler ve Ruslar arasındaki tarihî ve coğrafi yakınlık, iki toplum arasında dilden yaşam ve inanç tarzına kadar derin kültürel etkileşimlere sebep olur. Bunun ilk izleri 6. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinde görülür. Bu etkileşim, I. Petro'nun 18. asırda Türkleri tanımaya yönelmesi ve Türkçe öğrenmeleri için birçok genci İstanbul'a göndermesiyle artmaya başlar. Soğuk Savaş Döneminde ise, kültürel ilişkiler iki kutup arasındaki ideolojik savaş kapsamında bilinçli müdahalelerle daha da gelişir. Bu süreçte, edebiyat, sanat ve kültürden de bir propaganda aracı olarak yoğun bir şekilde yararlanılır. Rusya'daki Türkoloji çalışmaları da en verimli dönemini bu süreçte yaşar. Sovyetlerin dağılmasından sonra ise, her iki ülke için Batı medeniyetiyle yüzleşme ve her alanda kültürel bir şokun yaşandığı bir geçiş dönemi olur. Bu dönemde Türk-Rus ilişkileri rasyonel politikalar çerçevesinde gelişme fırsatı bulur. İki ülke arasındaki ticari, ekonomik ve turistik hareketlilik kültürel ilişkilerde de yeni bir süreç başlatır.

Anahtar Sözcükler: Türk-Rus ilişkileri, Kültür tarihi, Türk kültürü, Rus kültürü, Kültürel etkileşim.

TEK PARTİ DÖNEMİNDE SOL HAREKETLERİN TESPİTİ VE MÜCADELE YÖNTEMİNE DAİR

Ömer ÖZCAN

Cumhuriyetin tek parti döneminde sol hareketlerin oluşumu ve gelişimi, Osmanlı döneminden başlıyor. Ameleperver Cemiyeti'nin kuruluşu 1871, solun geçmişte tarihlenebilen ilk faaliyetidir. 1908'de II. Meşrutiyet ile Rumeli, İstanbul, İzmir'de ilk grevler yapılmıştır. Anadolu'da millî mücadeleyi yönlen diren ekip Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmadan önce Sovyetlerle teması sağlamak üzere girişimde bulunmuştur.

Millî mücadelenin kazanılmasında Sovyet desteği önemlidir. Sovyetler, Milletler Cemiyeti'ne üye kabul edilmemiştir. Atatürk döneminde Sovyetlerle iyi komşuluk ilişkisi sürdürülmüştür. Komünizme serbestlik tanınmamakla birlikte katı bir antikomünizm propagandasına gerek görülmemiş, güvenlik birimleri komünizm faaliyetlerini izlemişlerdir.

Bildirimize temel olan vesika, T.C. MAH Reisi Şükrü Ali Ögel imzasıyla 11.4.1932 tarihli yazıyla MEB'e gönderilen komünizme dair rapor, 1931 senesinde elde edilen malumata göre memleket dâhilindeki komünizm faaliyetine ve buna karşı alınması düşünülen tedbirlere dair tanzim edilmiştir. Komünist hareket gençlik, öğrenci, öğretmen, asker ve işçi kesiminde etkinlik sağlamaya çalıştığı için raporun muhatabı olan kurumlar, kamu bürokrasinde henüz yaygın bir örgütlenme gelişmediğinden sınırlı kalmıştır. Raporun muhtevasına göre açıklamalar yapılmış, tespitlerin hangi ölçüde etkisiz hâle getirilmeye çalışıldığı gösterilmiştir. Şimdiye kadar literatürde varlığına işaret edildiğine rastlamadığımız raporun metni ilk defa gün yüzüne çıkmış olacaktır. Bildiride raporun muhtevası hakkında açıklamalar yapılmış, raporda işaret edilen hususların yansımaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tek Parti Dönemi, Sol hareketler, komünizm.

MÜTAREKE DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA BEYAZ RUSLAR VE YEMEK KÜLTÜRÜNE OLAN ETKİLERİ

Özge SAMANCI - Marie Helene SAUNER-LEROY

Osmanlı devletinin siyasi bir çıkmazın içine sürüklendiği 1918 ve 1922 yılları arasındaki Mütareke dönemi, özellikle İstanbul için toplumsal bir dönüşümün yaşandığı önemli bir zaman dilimidir. İtilaf devletlerinin işgali altında İstanbul, bu dönemde işgal güçlerinin yarattığı yoğun nüfus hareketi dışında çok sayıda göçmeni barındırmıştır. Balkanlar ve Rumeli'den savaşlar sebebiyle İstanbul'a göç edenlere ilave olarak, Rusya'da 1917 devriminden sonra, Bolşevik rejiminden kaçarak İstanbul'a sığınan Çar yandaşları "Beyaz Ruslar" önemli bir göç dalgasını oluşturmuştur. Sayıları yaklaşık 150.000-200.000'i bulan Beyaz Ruslar İstanbul'da kaldıkları 15-20 yıl boyunca transit bir göç dalgası oluşturmuş fakat aynı zamanda bu kısa sürede İstanbul'un toplumsal ve sosyal yaşantısında kalıcı izler bırakmışlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geleneksel ve modern yaşam kalıpları ve tüketim örüntüleri içinde gidip gelen İstanbul, Mütareke ve İşgal döneminin getirdiği her türlü imkânsızlıkla rağmen değişmeye devam etmiştir. Sosyal ve kültürel anlamda gündelik yaşam pratiklerinin bu gelgitleri İstanbul'un mutfak kültüründe de kendini göstermiş ve Rusya'dan İstanbul'a sığınan Beyaz Ruslar İstanbul'un eğlence hayatı ve mutfak kültüründe kalıcı izler bırakmıştır. Beyaz Ruslar İstanbul'da özellikle Pera bölgesinde, tohumları önceden atılan alafranga tüketim kalıpları ve yeme-içme pratiklerinin genişlemesini sağlamışlardır. Bu noktada aslında Beyaz Rusların yarattığı dalganın İstanbul'da var olan kültürel değişimi tamamladığı söylenebilir. Zaten girdikleri toplumsal sınıf eğer alafranga yeme-içme pratiklerini ödünç almaya veya adapte etmeye hazır olmasaydı, aslında 15-20 yıl gibi kısa bir süre İstanbul'da ikamet eden Beyaz Rusların İstanbul mutfağına etkisi bu kadar kalıcı olmayabilirdi.

Genel olarak göç çalışmalarında araştırmalar, genellikle göçün göç edenlerin yemek alışkanlıkları üzerindeki etkisi üzerinde dururlar (Antebi, 2006; Calvo, 1987; Crenn & Hassoun & Medina, 2010; Régnier & Lhuissier & Gojard, 2006; Raulin 2000; Sauner-Leroy 2012). Son yıllarda bazı araştırmacılar ise daha çok etkileşimler açısından baktıkları için özellikle Akdeniz'le ilgili araştırmalarda kültürler arasındaki alış-verişler üzerinde durmuş (Aubaille) veya küreselleşmenin getirdiği etkileri incelemişlerdir. (Cinotto) Bu çalışmada biz, elimizdeki verilere bakarak, göçün genel okumalarının dışında, göçün etkilerine tersten bakmayı istedik. Araştırmak istediğimiz konu göç etmiş insanların geldikleri toplumu nasıl etkilemiş olduğudur. Bu yönden Beyaz Rusların İstanbul mutfak kültürüne etkisi çok sıra dışı bir örnek oluşturmaktadır. Çünkü sayıları az ve kalış süreleri sınırlı da olsa Beyaz Rusların Türk mutfak kültündeki etkisi günümüze kadar, somut ve soyut bir anlamda toplumsal hafızada önemli bir yer edinmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mütareke Dönemi, Beyaz Ruslar, Yemek Kültürü

SİYASÎ FİRARİLERDEN İHTİLÂL AJANLARINA: RUSYA'DAN OSMANLI İMPARATORLUĞUNA GELEN ANARŞİSTLER, NİHİLİSTLER, SOSYALİSTLER ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Özhan KAPICI

19. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'daki siyasî hareketlerden gittikçe daha fazla etkilenmeye başlamıştı. II. Abdülhamid döneminden itibaren Balkanlar, Kafkasya ve Karadeniz üzerinden Osmanlı topraklarına kaçan münferit siyasî firariler arasında anarşistler, nihilistler ve sosyalistlere rastlanmaktaydı. Osmanlı yönetimi bunları imparatorluğun bütünlüğü karşısında tehlikeli siyasî kaçaklar kategorisinde değerlendirip, Rusya ile mücrimlerin iadesine ilişkin yaptığı ikili ve/veya uluslararası antlaşmalar çerçevesinde iade etme yoluna gitti. Bununla birlikte 20.Yüzyıl başlarında bu siyasî firariler, Osmanlı İmparatorluğu'nun anarşizm, nihilizm ve sosyalizm gibi fikirlerle tanışmasında rol oynayan faktörlerden biri hâline geldi. Her ne kadar kökleşip kitlesel veya etkin siyasî hareketlere dönüşmemiş olsa da bu fikirlerin kısa zamanda yalnızca imparatorluğun gayri müslim tebaasına değil, Müslüman tebaasına da sirayet ettiğini varsaymak için arşiv belgelerinin izini sürmek gerekmektedir. Dolayısıyla Rusya kaynaklı siyasî firarilerin zamanla bir bakıma ihtilâl ajanlarına dönüşeceklerini varsaymak mümkündür. 1860'lardan itibaren Osmanlı Balkanlarına Rusya'dan kaçan anarşistlerin, nihilistlerine ve sosyalistlerin takibatı, Rusya'nın olduğu kadar Osmanlı kamu otoritelerinin de hassasiyetle ilgilendiği bir konu hâline gelmiştir. Yüzyılın ilerleyen yıllarında Anadolu'nun bazı bölgelerinde Rusya tebaasından bazı nihilistlerin dahi tespit edilmesi, Osmanlı-Rus sınır bölgelerinde siyasî firarilerle birlikte ideolojik hareketlerin dolaşımda olduğuna işaret etmektedir. Bu tebliğde öncelikle 19.yüzyılın sonu ve 20.yüzyılın başında Osmanlı topraklarında yakalanan ve/veya Osmanlı bürokratik ve diplomatik evrâkına yansıyan Rusya kökenli anarşist, nihilist ve sosyalist figürlerden bazılarının izi sürülecektir.

Diğer yandan Bolşevik ihtilâlinden sonra Osmanlı kamuoyunda başlayan tartışmalara müteakip kısa zaman içinde bir propaganda mahiyetini de alan Bolşeviklik meselesi, Mütareke Döneminde Osmanlı idaresinin gündemini işgal edecek meselelerden biri hâline geldi. Mütareke döneminde işgal kuvvetleri, Anadolu ve İstanbul'daki Bolşevik propagandasını engellemek için hükûmetle işbirliği hâlinde çeşitli teşebbüslerde bulundular. Bu amaçla İstanbul'da Bolşevik propagandası yaptığı düşünülen mahfillere yönelik takibat başlatıldı. Hatta Ukrayna konsolosluğuna dahi Bolşeviklik propagandası şüphesiyle İngiliz işgal kuvvetleri tarafından baskın yapılıp, bazı çalışanları gözaltına alındılar. İstanbul'da bunlar yaşanırken Anadolu'nun çeşitli şehirlerine, Rusya kaynaklı Bolşeviklik propagandasının engellenmesi hususunda Dâhiliye Nezareti tarafından bazı emirler gönderildi. Dolayısıyla 19.yüzyılın sonundan itibaren Rusya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik ideolojik sızmanın, zaman içerisinde çok boyutlu olduğu görülecektir.

Bu bildiride, imparatorluğun son döneminde Osmanlı topraklarında Rusya kaynaklı anarşist, nihilist ve sosyalist firariler ve bunlar marifetiyle yapılan ihtilâl propagandası karşısında Osmanlı yönetiminin aldığı tedbirler üzerine, arşiv kaynaklarına istinaden bazı önbilgiler ve tespitlere yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Rusya, Osmanlı İmparatorluğu, Anarşizm, Nihilizm, Sosyalizm, Firariler, İhtilâl Ajanları

SOVYET İDEOLOJİSİ VE HALKBİLİMİ UYGULAMALARI

Özkul ÇOBANOĞLU

Sovyetler Birliği'nin ideolojik amaçlarla Halkbilimi üzerindeki uygulamaları ve bu amaçla ideolojik olarak yapılan manipulasyonlar bildirimizin konusunu oluşturmaktadır. Nerdeyse eş zamanlı olarak Almanya'daki Faşist uygulamalara benzer amaçlarla ortaya çıkan bu paradigma Halkbiliminin günlük

politikaya ve ideolojik amaçlara yönelik adeta kitlesel propagandaya dönüşmesine yol açmıştır. Çalışmamızda bu uygulamalar ve bunların Halkbilimi çalışmalarına yansımaları örneklerle ele alınarak anlatılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türk, Rus, Sovyet İdeolojisi, Halkbilimi Uygulamaları.

ALİMCAN İBRAHİMOV VE SOVYET İDEOLOJİSİ

Ramilya YARULLİNA YILDIRIM

Yazar, bilim ve devlet adamı Alimcan İbrahimov (1887-1938), Sovyet ihtilalinin ana kavramlarını çeşitli yollarla Tatar toplumuna ileten, bu ideolojinin milleti bağımsız ve mutlu bir hayata götürecek tek yol olduğuna inanan, bu yolda fedakârca hizmet eden ve sonunda kendisi de bu ideolojinin kurbanı olan şahıslardan en ünlüsüdür. Ülke genelindeki tarihi olaylar etkisinde değişim geçiren İbrahimov'un edebi hayatı iki döneme ayrılmaktadır: XX. yy. başı (1907-1917) ve Sovyet dönemi (1917-1938). Sunumda; 1- 1917 yılına kadarki çalışmalarına dayanarak, İbrahimov'un o dönemdeki dünya (millilik) görüşü ve sanat anlayışı kısaca özetlenecektir. 2- Ekim İhtilali sonrası siyasi görüşlerindeki (sınıfçılık) değişim, siyasi makaleleri ve iç savaşı konu olarak alan Yeni İnsanlar (1918) dramı, Kırmızı Çiçekler (1922) uzun hikâyesi örneğinde açıklanacaktır. 3- 1920 yılların ortasına doğru kırsal kesimde başlatılan kolhozlaşma siyaseti ile ilgili çetrefilli olayları ele alan ve sosyalist gerçekçilik metodunun en iyi örneği sayılan Derin Kökler romanı (1927) aracılığıyla, yeni toplumda iki ideoloji çatışması, din, komsomol, eğitim, eşitlik, özgürlük, üretim gibi o dönemin güncel konularına değinilecektir. Bunların yanında romanın gizli, ikincil içeriği yani Sovyet ideolojisinin yanlışlarını gösteren içeriği iletmede yazarın kullandığı edebi yöntemler üzerinde durulacaktır. Sonuçta; Son yıllarda "Kızıl" yazar olarak tanımlanan İbrahimov çalışmalarının yeniden değerlendirilmesi, onun Tatar milletinin bilim, sanat ve edebiyat alanlarına katkıları hakkında bahsedilecektir.

Anahtar Sözcükler: Alimcan İbrahimov, Sovyet ideolojisi, Sosyalist gerçekçilik

SOVYET DÖNEMİNİN POLİTİKASI VE KIRIM TATAR TÜRK AYDINLARININ FACİASI (1917-1938)

Ranetta GAFAROVA

Sovyet Birliğinin tarihinde çok trajik dönemler bulunmaktadır. Ülke olarak binlerce suçsuz insan ölüme mahkûm edilmiştir. Sovyet rejimin Türk halklarına baskıcı politikalarının ele alınması gerekmektedir.

Kırımlı Türk aydınları için Sovyet esareti altında ulusal kimliği korumak, her şeyin başında gelmekteydi. Onca baskıya rağmen, politik hayattan çekilmediler. Sovyet sisteminin kurallarına göre oynamayı, bütünüyle mahvolmamak için de Kırım'ın yönetiminde ağırlıklarını koymayı yeğlediler.

Bolşevik sisteminin kuruluşun başından 1917 yılından itibaren artık istiklâl yoluna giren Kırım Tatarları, kendi Millî Parlamentosunu da teşkil etmelerinin ardından, kurdukları Millî Hükümetin başına İlk Kırım Tatar Cumhurbaşkanı, Kırımın Müftüsü Numan Çelebi Cihan'ı getirdiler. Fakat 1918 yılın başında Kırım Tatar mücahitleriyle beraber zindana atılan Çelebi Cihan, insanlık dışı bir muameleye ve vahşete maruz bırakıldı. Kurşuna dizilmek suretiyle şehit edilen Çelebi Cihan ve dava arkadaşlarının naaşları kimse bulamasın diye Karadeniz'e atıldı.

1922 yılından itibaren Kırım Türklerinin açlık konusu başta olmak üzere eğitim ve diğer sorunlarını dile getirenler arasında Dr. Ahmed Özenbaşlı, Bekir Odabaş, Osman Akçokraklı, Halim Baliç, Osman Derenayırlı gibi millî bilince sahip, "Millî Fırka" üyesi Türk aydınlarının isimleri dikkat çekiyor. Türk aydınlarını idama, sürgüne ya da hapis cezasına mahkûm eden yargı kararları, hep aynı basmakalıp suçlamalara dayanmaktaydı: "Burjuva Milliyetçisi", "Kulak-Toprak Ağası", "Karşı Devrimci-Troçkist", "Anti-Sovyet Unsur" vb. Örneğin, Yalta'daki Şark Müzesi Müdürü olan Yakub Kemal, müzede teşhir

edilen tarihsel kıymetteki sanat eserleri dolayısıyla "Hanlık dönemine özenmek ve halkı da özendirmekle" suçlanıyordu. Sovyet yöneticileri, 1937-38 yılları arasında Kırımlı Türk aydınlarına karşı büyük bir tutuklama kampanyası başlattılar. Bu dönemde idam ya da başka yollarla öldürülen, sürgün yerlerinde çeşitli nedenlerle hayatlarını kaybeden Kırımlı Türk aydınları arasında, Osman Derenayırlı, Hamdi Giraybay, Ömer İpçi, Abdullah Lâtifzade, Hasan Şumin, Eşref Şemizade, Kerim Cemalettin, Abdülhakim Hilmi, Ali Hasan, Yahya Şerafeddin, Raşit Bağçivan, Mahmut Aziz, Kerim Cemalettin, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Çobanzade, Yahya ve İbrahim Bayraşevskiy, Eşref Şemizade, Seyit Ömer Turpçu ve daha pek çokları bulunmaktaydı.

Bu çalışmada Kırım Tatar Türklere karşı yapılan baskılarının tekâmülünü ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Sovyet Birliği, baskı, Kırım Tatar Türk, eğitim, Milli dava, aydın.

THE POLICY OF THE SOVIET ERA AND THE TRAGEDY OF CRIMEAN TATAR TURKISH INTELLECTUALS FACED (1917-1938)

There are many tragic chapters in the history of the Soviet Union. Thousants of innocent people have been sentenced to death in nation wide. The deppressive Soviet State policy against the Turkic people needs very serious deep evaluations.

Keeping Cremian Tatar Turkish National Identity under the Soviet captivity was getting very first priority. They faced very harsh politic pressure but never stepped back from their politic activities. They have chosen to get great role in the rulling ranks in Cremian governments and acting according to the Soviet rules.

Beginning 1917, the establishment of Bolshevik system, The Crimean Tatar Turks aimed to get their own freedom established their own National Parliament first then they have chosen Numan Chelebiy Cihan as very first Crimean Turkish President. But in 1918 Chelebiy Cihan has been prisoned with the other Crimean Tatar Turkish Freedom Fighters faced by state organised tortures in prison and put to death by firing squad. The Death bodies of the Freedom Fighters and Chelebiy Cihan have been thrown into the deep waters of Black Sea.

Beginnin in 1922 a group of Crimean tatar Turkish intellectuals started a movement to have solutions for he Nationwide femine, educationband other common problems that Tatar Turks faced. Among them we have the famous names that we write it down as in the following; Dr. Ahmet Ozenbashli, Bkir Odabash, Osman Akçokrakli, Halim Balich, Osman Derenayirli, were the members of "Milli Fırka", the National Party. The blame sof the soviet court against the Crimean Tatar Turkish intellsctuals were the same; "Bourjuva Nationalist, Qulaq Land Owners, Anti Revolutionist-Trochkist, Anti Soviet Individual, etc. For example, Yakup Kemal, the director of the Eastern Museum in Yalta blamed by exhibiting old historical artifacts and documents propogating old Hanlik Era ruling and giving courages the people.

There have been a strong political repressions against Crimen Tatar Turkish Intellectuals Between 1937-1938. The names given as in the following have been executed by various ways Osman Derenayırli, hamdi Giraybay, Ömer Ipchi, Abdullah Latifzade, Hasan Shumin, Eshrefshemizade, Kerim Cemalettin, Abdulhakim Hilmi, Ali Hasan, Yahya Sherafettin, Rashit Bahchivan, Mahmut Aziz, Prof.Dr. Bekir Sıtkı Chobanzade, Yahya and Ibrahim Bayrashevskiy, Eshref Shemizadeh, Seyit Ömer Turpchu.

We will try to evaluate the Soviet repressions against Crimean tatar Turkish intellectuals.

Key Words: The Sovet Union, Repression, Crimean Tatar Turk, Education, National Idea, Intellectual

MUHACERETİN İLK YILLARINDA ZEKİ VELİDİ TOGAN'IN SOSYALİST KİMLİĞİ: ERK PARTİSİ, YENİ TÜRKİSTAN DERGİSİ VE ELEŞTİRİ

Ryosuke ONO

Sovyet İhtilali ve sonraki karışıklıklar sebebiyle Rusya'nın dışlarına sığınmak zorunda kalmış Türk muhacirleri, sadece Türkiye değil, Avrupa, Uzak Doğu gibi öteki topluluklarla siyasi, sosyal vb. ilişkiler

açısından Türk dünyasının modern tarihinde önemli yeri oluşturmaktadır. Çalışmamızın konusu olan Zeki Velidi Togan'ı, özellikle muhaceretinin ilk yıllarını değerlendirirken, muhacir - milliyetçi kimliğinin yanı sıra onun ciddi bir sosyalist olduğu da açıklanacak öğelerden biridir. Bu bakış açısından bildirimiz, onun önce 1920-1921'de Rusya ve Türkistan'da örgütlediği, sonra muhaceret döneminde de yönettiği sosyalist Erk Partisi ekseninde olacaktır. Konu ile ilgili Togan'ın bildirisi ve parti programı çerçevesinde, Erk'in proletarya da dâhil olmak üzere tüm Rusları ezici emperyalist olarak tanıdığını, öte yandan Türkistanlı milli ilericilerin (ceditçilerin) yeteneksizliklerini de eleştirdiğini, Erk Partisi'nin ise yerli, sosyalist parti sıfatıyla bağımsız Türkistan'ı savunduğunu vb. görebiliriz. Ayrıca her ikisinde gösterilmiş ilkelerin çoğu, Türkistanlı muhacirlerin siyasi örgütü Türkistan Milli Birliği'nin (TMB) yayın organı olan ve editörlüğünü Togan'ın yaptığı Yeni Türkistan Dergisi'nde yansımıştır. Bunlarla birlikte, Togan'ın Erk Partisi temsilcisi olarak faaliyet sürdürmesi TMB'nin diğer lideri Mustafa Çokay ile tartışmalarına yol açmış ve bu tartışmalar Togan'ın Türkiye'deki siyasi muhacir hayatını zorlaştırıcı önemli etmenlerden biri olmuştur. Bu anlamda Zeki Velidi Togan'ın sosyalistliğini, kendisinin muhaceretteki siyasi mücadelesini hem canlandıran hem de bitiren kimlik olarak değerlendirebiliriz.

Anahtar Sözcükler: Zeki Velidi Togan, Erk Partisi, Yeni Türkistan Dergisi, Mustafa Çokay

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYESİNİN ZİRAİ POLİTİKALARINDA SOVYET ETKİSİ: MEHMET SABRİ TOPRAK DÖNEMİ

Serhat KÜÇÜK

Aslen telgraf eğitimi almış olup Milli Mücadeleye telgrafçı olarak yaptığı hizmetlerle Kurtuluş Savaşı madalyası sahibi olmuş Mehmet Sabri Toprak, 1925-1927 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekili olarak görev almış ve genç cumhuriyetin ziraat politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynamış bir şahsiyettir. Dönemin Sovyet Hükümeti Ziraat Komiserliği tarafından Sovyet Rusya'ya davet edilen Ziraat Vekili Toprak, yaklaşık bir buçuk ay süren ziyaretinde Moskova'dan başlayarak Sovyet coğrafyasını adım adım gezmiş ve gezdiği tüm yerleşim birimlerinde tarım, hayvancılık ve ormancılık alanında ne kadar önemli tesis, işletme, eğitim birimi ve uygulama alanı varsa hemen hepsinde incelemelerde bulunmuştur. Gezideki izlenimlerini ise yurda döner dönmez dönemin basını aracılığıyla tüm halkla paylaştığı gibi gezi sırasında tanışıp çalışmalarından etkilendiği Sovyet uzmanları da Türkiye'ye davet edip onların bilgi birikiminden faydalanma yoluna gitmiştir.

Bu çalışmanın amacı da Sovyetler Birliği ile zirai konularda bilimsel bilgi alışverişinin başlangıcı niteliği taşıyan bu temasların Türkiye'nin tarım ve hayvancılık gibi alanlardaki gelişim sürecine olan etkilerini incelemektir. Mehmet Sabri Bey'in bir yandan madalyalı telgrafçılığının önüne geçerek "Toprak" soyadı almasına diğer yandan ise yurtdışında "Sovyet Yanlısı" olarak etiketlenmesine vesile olacak icraatlarındaki Sovyet etkisinin tespitine dair bu inceleme, şüphesiz Cumhuriyetin zirai alandaki yol haritası oluşturulurken Sovyet Rusya'dan ne ölçüde etkilendiğinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Sabri Toprak, Türk-Sovyet İlişkileri, Ziraat, Tarım, Hayvancılık.

SOVYET İHTİLALİ KARŞISINDA TÜRKİSTAN ULEMASININ TUTUMU

Seyfettin ERŞAHİN

Türkistan'da en güçlü örgütlü kesimlerden biri ulema idi. Çarlık Rusya'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında Türkistan'ı işgaliyle birlikte İslama karşı izlediği siyasetin bir parçasını da ulema ile ilişkileri oluşturuyordu. Bu çerçevede ulemanın bir kısmını resmi satatü verip (ukazlı mollalar) yanına alırken bir kısmını da etkisiz kılmayı yeğledi. Buhara, Hive gibi yarı bağımsız devletlerde de ulema aşağı yukarı aynı durumdaydı. Bunun yanında ulema zihniyet bakımından da cedidci ve kadimci olarak ikiye bölünmüştü. Dolayısıyla Sovyet ihtilali ile karşılaştığında siyasi ve fikri bakımdan parçalı hâlde olan

Türkistan uleması ihtilale karşı siyasi veya fikri düzeyde birleşik bir tavır sergileyememişlerdir. Bir kısımı en azından siyaseten ihtilalin ve rejimin yanında yer alırken kadimci ve cedidcilerden bir kısmı da önce muhtariyet çalışmalarına katıldılar, sonra da istiklal mücadelelerini (Basmacılık) desteklediler.

Biz bildirimizde Türkistan ulemasının, imkânları çerçevesinde siyaseten, diyaneten ve fikren Sovyet ihtilali karşısında aldıkları tavrı ortaya koymaya çalışacağız. Bu yolla genelde dine özelde İslamiyete karşı önemli bir meydan okumalardan biri olarak bilinen Sovyet rejiminin ulemaya yönelik izlediği sisyasi, askeri, sosyal, ekonomik ve fikri mücadelesine de ışık tutacağız. Aynı zamanda İslam ulemasının 20. yüzyılda Batı'dan gelen rejimler karşısında aldığı tavrın Türkistan sayfası ve safhasının da aydınlatılmasına mutevazi de olsa katkı sunacağımızı düşünüyoruz.

Anahtar Sözcükler: Sovyet ihtilali, ulema, İslam, Türk, Türkistan, Buhara, Hive

SOVYET İHTİLALİNİN BUHARA'DAKİ SİYASİ SÜREÇLERE ETKİSİ: ISLAHAT MI YA DA İNKILAP MI?

Sharifa TOSHOVA

Makalede Buhara cedidlerinin 1910-1920 yılları aralığındaki siyasi faaliyetleri, teşkilat üyeleri içerisinde Ekim İnkılabı öncesi ve sonrası mevcut olan tartışmalar, İnkılabın cedidlerin fikir ve gelecek planları, dolayısıyla Buhara'daki siyasi süreçler ve tarihin akışına etkileri ele alınacaktır. Rus Ekim İnkılabı Buhara'daki genç cedidlerin devlet yönetimi yönündeki fikirlerini değiştirmiş, gözleri önünde örnek rolünü oynamış ve onları Buhara'da da inkılap yapmaya itmiştir. Bunun sonucunda cedidler arasında bölünüş ortaya çıkmıştır, çünkü cedidlerin yaşça büyük vekilleri devlet sistemini siyasi darbe vasıtasıyla değiştirmek değil, tersine, medeni inkılap taraftarı idiler. Onlara göre, siyasi ve sosyal inkılap tedrici şekilde, ıslahatlar aracılığıyla gerçekleşmesi gerektir. Ama 1914-1915 yıllarında yurtdışından eğitimden dönen genç Buhara'lı Cedidler İran ve Türkiye inkılaplarının etkisiyle kendi siyasi taleplerini gündeme getirmeye başladılar. Özellikle, 1917 Rus İnkılabı etkisiyle hem de Bolşeviklerin askeri yardımına dayanarak, aynı Rus hükümeti gibi Buhara hükümeti de inkılapla bitirilebilir fikrini öne sürdüler ve bunu başardılar. 1920 yılı Eylül ayında yaşlı cedidlerin karşı olduğu, daha olgunluğa kavuşmamış olan, dış güçler yardımıyla yapılan İnkılap gerçekleşti. Ama bağmsızlıklarını elde etmek yerine onu tamamen kaybettiler, halkların kendi kaderlerini kendileri belirlemesi prensipleri rüya olarak kaldı. Çalışmada bütün bu tartışmalar ve süreçler Buhara İnkılabı katılımcı ve önderleri olan Sadriddin Aynî ve Feyzullah Hocayevler tarafından yazılan eserler örneğinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Rus İnkılabı, Buhara İnkılabı, Buharalı Cedidler, Tartışmalar

SOVYET İDEOLOJİSİNİN ÇUVAŞ HALK KÜLTÜRÜNE ETKİSİNE BİR ÖRNEK: PROPAGANDA İÇERİKLİ ÇUVAŞ ATASÖZLERİ

Sinan GÜZEL

Sovyet İhtilali'nin gerçekleşmesinin ardından, eski Çarlık toprakları üzerinde yaşayan geniş halk kitlelerini hedef alan yeni bir insan modelinin inşasına da başlanılmıştır. Homo-sovieticus [Sovyet İnsanı] adı verilen bu model, Sovyet düşüncesine ve değerlerine mükemmel şekilde adapte olmuş yeni bir kimliği ifade etmekteydi. Bilhassa, 1920'li yılların ardından, ilgili toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeyi amaçlayan Sovyet yöneticileri, son derece hızlı ilerletilen bir programı uygulamaya koymuşlar, eğitim, basın, edebiyat gibi alanlardaki faaliyetleri yeniden yapılandırma yoluna gitmişlerdir. Komünist Parti yöneticileri özellikle edebiyat faaliyetlerini sıkı bir denetim altına almış, onu toplumun politik zihniyetini istenilen doğrultuda biçimlendiren bir araç olarak görmüşlerdir. Sosyalist gerçekliğinin ölçütlerine göre şekillenen bu yeni yazın faaliyetinin Komünist Parti'nin

ideolojisini geniş halk kitlelerine başarıyla ulaştırması, folklor ürünlerinin de sosyal bir fonksiyon üstlenebileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Böylelikle Rus folkloristler ve folklor ürünlerinin icracıları tarafından yapay folklor ürünleri üretilmeye başlanmış, Sovyetler Birliği topraklarında yaşayan diğer halkların da nasibini aldığı bu gelişme neticesinde halk edebiyatının pek çok türünde ideolojik metinler oluşturulmuştur.

Sovyet ideolojisinin Çuvaş halk kültürü üzerindeki etkilerinin kısaca tanıtılacağı bildirimizde, Çuvaş folklorunun bir örneği olarak seçtiğimiz atasözlerinin birer yapay folklor üretimi olup olmadıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çuvaş halk kültürüne ilişkin çalışmalarda atasözü olarak kaydedilen söz konusu dil ürünlerinin bir kısmının, içerikleri ve ideolojik boyutları göz önüne alındığında atasözü türünün özelliklerini yansıtmayan, propaganda içerikli yapay folklor ürünleri oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sosyalist Gerçeklik, Yapay Folklor (Fakelore), Çuvaş Atasözleri, Sovyet İhtilali

EKİM DEVRİMİ'NİN İRAN'A ETKİLERİ

Seriyye TAMER

Ekim devrimiyle Bolşevik Rus Yönetimi bölgesel otoritesini genişletmek ve eski Çarlık Rusya'sından farklılıklarını göstermek için, bu rejim tarafından İran'a karşı uygulanan politik ve ekonomik anlaşmaları kaldırdığını bildirdi. 5 Aralık 1917 tarihinde V.İ. Lenin başkanlığında Sovyet Yönetimi'nin Doğu Müslümanlarına Sesleniş'inin bir bölümünde İran'ın bölünmesi ile ilgili anlaşmanın kaldırıldığı ve savaşın sona ermesiyle Rus Ordularının İran'dan çıkarılacağı, böylece İranlılara kendi geleceğini özgürce tayin etme hakkı verileceği ilan edildi. Bu bildiriyle İran konusunda Sovyet Halk Komiserliği tarafından atılan bu ilk adım İranlılar için bir umut oldu. İran'la dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla Sovyet Yönetimi, İran'ın bağımsızlığını ihlal eden Çarlık Rusya'sına tanınan imtiyazları iptal ettiğini bildirdi. Sovyet yönetimi aynı zamanda İran Halkı'na ülkeden İngiliz ve Osmanlı işgal güçlerinin çıkarılmasına yardım edeceği ve askeri tazminat konusunda İran'ı destekleyeceği sözünü verdi. Sovyetler, İran ve İran Halkı'na yönelik politikasında devrimci duruşunu göstermek için, 1907 İngiltere Antlaşması'nın taraflarınca iptal edildiğini resmen ilan etti.

İran Yönetimi'nin, Sovyet Rusya'sının ülkede emperyalizme karşı ulusal bağımsızlık mücadelesinin etkisini azaltmak için İngiltere ile yakınlaşması ve verdiği tavizler halk içerisinde yeni dalgalanmalara neden oldu. Gilan ve Güney (İran) Azerbaycan'da başlayan partizan hareketi yaygınlaştı. Halkın birçok kesimlerini kapsayan ulusal bağımsızlık mücadelesi Bolşevik Devrimi'ne duyulan sempatiyle genişledi.

Anahtar Sözcükler: İran, Rusya, Ekim Devrimi, Sovyetler

SOVYET YÖNETİMİ YILLARINDAKİ KAZAKİSTAN'DAKİ DİL SİYASETİ

Şınar KURMANBAYEVA

Kazak Türkçesi, Kazakistan toprağında yaşayan Kazak halkının oluşumu ve gelişiminde büyük rolü olan, tarihî açıdan eskilere kadar uzanan eski ve mukaddes bir dildir. Kazak Türkçesine dünyaca tanınmış dillerden birisi diyebiliriz. Kazak Türkçesi, tarihi vatanı Kazakistan olan ve bu dilde konuşan milleti, bu dilde araştırılacak kültürü, tarihi gelişmiş dillerin biridir.

1920 yıllarında, ünlü Kazak şairi S. Seyfullin Kazak Türkçesiyle ilgili şu görüşleri ortaya koymuştur: "Devlet dairelerinde çalışan görevliler resmî dil olarak Kazak Türkçesini kullanmayız dememektedirler, fakat Kazak Türkçesini sadece Kazaklar kullanmaktadırlar. Bazı yerlerde Kazak Türkçesini devlet dairelerinde kullanmak bir yana, "Kazak" kelimesini bile kullanmak mümkün değildir. Ancak; bu günlerde Kazakistan'ın devlet dairelerinde çalışanlarıyla beraber halkımız bu işi

yapmaya niyet ederlerse, Çarlık döneminden beri ağza alınmayan Kazak Türkçesi Sovyet dairesine girecektir. Buna gayret ve arzu gerekir".

Bu S. Seyfullin'in bahsettiği Sovyetler birliğinin ilk yıllarındaki durum günümüzde de az değişmiştir. Geçen asrın başında yürütülen dil siyasetinin kötü sonuçları bugüne kadar devam ediyor.

Sovyet yönetimi yıllarındaki Komünist Partisinin tek bir amacı ayrı ulusların özelliklerini yok etmek olmuştu. Kazak Türkçesinin Anayasa tarafından desteklenmiş olmasına rağmen gerçek anlamda; yani devlet dili olarak kullanılmamasının nedenini çözüp, şu anki durumunu iyileştirme yollarını bulabilmek için Sovyetler dönemindeki dil siyaseti tarihini incelemenin önemi büyüktür.

Anahtar Sözcükler: Kazak Türkçesi, Sovyetler birliği, dil siyaseti.

BOLŞEVİK İHTİLALİNİN MİLLİ AZINLIKLARA ETKİSİ EKSENİNDE GÜRCİSTAN'DAKİ BORÇALI TÜRKLERİ

ŞUREDDİN MEMMEDLİ

1917 Bolşevik ihtilaline müteakip Güney Kafkasya bölgesindeki üç millî devlet Güney Kafkasya Halk Komiserliği'nde bir araya gelmiş, Mayıs 1918'de kendi millî cumhuriyetlerini kurmuşlar. Bu dönemde Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nde Borçalı-Karapapak Türkleri de kendi dil, kültür, edebiyat geleneklerini korumak, geliştirmek girişimlerinde bulunmuşlar. Bu açıdan söz konusu dönemde Gürcistan Türklerinin siyasal-toplumsal girişimleri, Tiflis'te Türkçe basın yayın faaliyetleri konusu bilimsel ve güncel önem arz etmektedir.

Bildiride 1917–1921 yıllarında Tiflis'te Türkçe kitap, dergi, gazete yayın faaliyetlerine ait bilgiler sunmak amaçlanmaktadır. Buradan hareketle, Tiflis'teki "Şark" matbaasının yayınladığı kitaplar, "Al Bayrak", "Gelecek" gazeteleri, "Vatan" dergisi üzerinde daha çok odaklanılmaktadır.

Bildirinin öncelikli literatür kaynaklarını öncelikli olarak Gürcistan Milli Arşivi'ndeki, Gürcistan Milli Kütüphanesi Arşivi'ndeki ilgili materyaller oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Gürcistan Türkleri, siyasal faaliyetler, kitap, basın-yayın

SOVYET İHTİLALİNİN TÜRK DÜNYASI SÖZLÜKÇÜLÜĞÜNE YANSIYAN BOYUTU

Şükrü Halûk AKALIN

Sovyet İhtilali, Türk soylu halkların tarihinde çok büyük felaketlere, etkisi kuşaklar boyu süren aydın ve kültür kırımına yol açan, yüzbinlerce cana mal olan bir insanlık trajedisi olarak tarihteki yerini almıştır. Başlangıçta "halkların kendi kaderini tayin etme hakkı" gibi kulağa çok hoş gelen bir ilkeyle yola çıkan, Çarlık Rusyası uygulamalarından bıkan Türk dünyası aydınlarına kurtuluş umudu olarak görülen Ekim Devrimi Sovyetler Birliği'nde zamanla özgür düşüncenin yok edildiği, insan haklarının hiçe sayıldığı, demokrasinin adının bile anılamadığı baskıcı ve insanlık dışı bir rejime dönüşmüştür. Zamanla kültür kırımına da dönüşen Sovyet İhtilali'nden en büyük zararı Türk soylu halklar görmüştür. Ermenilerin, Gürcülerin alfabelerinde bir değişiklik yapılmazken Türk soylu halkların alfabesi birkaç kez değiştirilmiştir. 1937'den sonra kabul ettirilen Kiril temelindeki alfabede ise harfler aynı olmasına karşın Türk yazı dillerinde belirli sesler için değişik harfler kullandırılarak yazım birliği engellenmiştir. Bu olumsuzluklardan ansiklopediler ve sözlükler de etkilenmiştir. Ansiklopedilerin ve sözlüklerin söz varlığına, tanımlarına ve anlamlarına müdahaleler sürekli yaşanmıştır. Örneğin kitaplığında Büyük Sovyet Ansiklopedisi (*Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya*) bulunanlara gönderilen mektuplarda bir ciltteki belirli bir sayfanın çıkarılarak aynı zarfla geri gönderilmesi yerine zarftaki sayfanın yapıştırılması isteği birkaç kez yaşanmıştır. Başlangıçta birer kahraman olarak ansiklopediye alınan düşünürlerin, yazarların, şairlerin rejimle ters düşmesi sonucunda ansiklopediden bu yolla

tamamen çıkarılması sağlanmış, âdeta bu kişiler hiç yaşamamış gibi ansiklopedilerden ve tarihten silinmeye çalışılmıştır. Üç kez basılan bu ansiklopedinin sonraki baskılarında ise sakıncalı görülen bu isimlere hiç yer verilmemiştir. Bu yüzden, 65 ciltlik bu büyük ansiklopedinin saygınlığı her geçen gün azalmıştır. Sözlüklerde ise kimi sözcükler tamamen çıkarılmış kimileri de Sovyet bakış açısıyla yeniden tanımlanmıştır. Sovyet ideolojisince önemli görülen kimi sözcükler ise en küçük bir kullanım sıklığına ulaşamamış olsalar bile 'neolojizm' nitelemesiyle sözlüklere dâhil edilmiştir.

Bildiride Sovyet dönemi Türk yazı dillerinin sözlüklerine yapılan müdahaleler, Azerbaycan Türkçesi sözlüklerinden örneklerle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sözlükçülük, Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati, Rusça Azerbaycanca lügatlar, dilde değişim, yeni öge (neolojizm)

SOVYET İHTİLALİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR: GARAŞ HAN OĞLU YOMUTSKİY ÖRNEĞİ

Tahir AŞİROV

"Ekim İhtilal" (Oktyabr Revolyusiyası) olarak ifade edilen Sovyet İhtilali, Türkmen düşünce yapısı başta olmak üzere dil, tarih, kültür vs. açısından önemli dönemeçlerden biridir. Sovyetler Birliği zamanında Sovyet İhtilali üzerine kaleme alınan yazıları tarihi süreç bağlamında ikiye ayrılabilir. İlk olarak ihtilalden sonra, en fazla yirmi sene içine alacak biçimde birinci dönem. Bu, bildirinin konusu olan Türkmen Garaş Han oğlu Yomutskiy'in Sovyet İhtilali ile ilgili yazılarını yazdığı zaman dilimidir. İkinci dönem ise ihtilalin yirmi yıl sonrasında başlayan periyottur. Buna "Türkmenistan Komünisti" adlı dergide "Oktyabr Revolyusiyası" adı altında ihtilalinin fikri, ekonomik, toplumsal ve siyasal temelleri başta olmak üzere dil ve kültür bakımından Türkmenlere etkileri bağlamında ele alınan çıkan makaleleri örnek olarak verilebilir. Söz konusu dergide çıkan makalelerin taraflı yaklaşımı veya tarihten gelen objektif değerlendirmelerin eksen kaybetmesini açıklamak, Sovyetler Birliğinin kültür politikasının çerçevesini belirlemekle olanaklıdır. Ancak birinci dönemin yazarlarından Garaş Han oğlu Yomutskiy'in 1927 yılında "*Туркменоведение*" (Türkmen araştırmaları) dergisinde yayınladığı "Türkmenler ve Devrim: on yıl önce Türkmenistan" (Туркмены и Революция (десть лет тому назад в Туркмении) adlı makalesi Sovyet İhtilali açısından özgün ve bağımsız bir çalışmadır. Bu makale "Türkmenlerin devrimi kabul etmeye hazırlığı", "Şubat devriminin Türkmenistan'daki etkisi" gibi 5 bölümden oluşmaktadır. Bildirimizde, Milli Burjuva Yomutskiy'in genel olarak tüm yapıtları irdelenerek Sovyet İhtilali yaklaşımı belirlenmeye ve bu bağlamda verdiği bilgiler değerlendirmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türkmen, İhtilal, Yomutskiy, Tarih

SOVYET İHTİLALİ VE SONRASINDA AZERBAYCAN'DA SOSYAL REFAH HİZMETLERİ

Tarık TUNCAY - Vedat IŞIKHAN

Bu bildirinin amacı Sovyet ihtilali ve sonrası dönemlerde Azerbaycan'da sosyal refah hizmetlerini gözden geçirmektir. Sovyet ihtilali öncesinde Azerbaycan'da sosyal hizmetler ve özellikle sosyal yardımlar, İslami örgütlenmeler, petrol zenginlerinin bireysel çabaları ve "Jemiyyeti-Xeyriyye" adlı hayırsever yapılanma tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, evsizler ve yoksul insanlar için barınaklar kurulmuş, yetimlere, terkedilmiş veya sokakta yaşayan çocuklara çocuk bakım kurumları açılmıştır. Ortalama yetmiş yıl süren Sovyet döneminde ise sosyal hizmetler, hem herhangi bir mesleki örgütlenme ve üniversite düzeyinde eğitime gerek olmaksızın yürütülebilecek, hem de bireysel veya – fitre, zekât, sadaka gibi– dini inanç temelli girişimlerin tamamen "uygunsuz" görüldüğü salt kamusal bir hizmet alanı olarak tasarlanmıştır. Zira Sovyet sistemi vatandaşlarına tam istihdam ve refah

destekleri garantisi veren bir sistem olarak inşa edilmiştir. Böylelikle, doğruluğu bugün son derece tartışmalı olan, "Sovyetler Birliği'nde sosyal sorun yoktur" söylemi üretilmiştir. Sovyet dönemi sonrası Azerbaycan'da sosyal sorunların hükümet dışındaki tek çözüm alanı olarak aile kalmıştı. Bu nedenle yeni cumhuriyet hızlı bir şekilde sosyal hizmetlerin örgütsel yapısını güçlendirmeye girişti. Hem kurumsal örgütlenmelerin yaygınlaştırılmasına hem de sosyal hizmetler alanında çalışacak olan sosyal hizmet uzmanlarının ve ilgili diğer meslek elemanlarının üniversite düzeyinde yetiştirilmesine odaklanıldı. Bugün Azerbaycan, –diğer açık pazar ekonomisine dayalı gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi– birçok sosyal sorunla karşı karşıyadır. Sorunların büyük çoğunluğu yüksek orandaki işsizlik ve yoksullukla (nüfusun yarıya yakını göreli yoksulluk sınırı altındadır, diğer kesimin ise refah düzeyi oldukça yüksektir) ilişkilidir. Bildiride Sovyet ihtilalinin, –Türk Dünyası içinde öncü rolü olan– Azerbaycan'ın sosyal refah hizmetlerinin işleyişine yaptığı çok yönlü etkiler ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sovyet ihtilali, Azerbaycan, sosyal refah, sosyal hizmetler, sosyal yardımlar, yoksulluk

BİR DÜŞÜNCE DERGİSİ OLAN KADRO'DA SOVYET DEVRİMİ

Temuçin Faik ERTAN

Kadro, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge önderliğinde Türkiye'de iktisadi politika arayışlarının ve devrim ideolojisi üretme çabalarının ön planda olduğu bir dönemde yayın hayatına başlamıştır. 1932 yılının ilk ayında yayınladıkları, "Kadro" adı verilen yayın organı ile 1935 yılının başına kadar geçen sürede, üç yıl boyunca düşüncelerini sergileme fırsatı bulan Kadrocular, iç politikada önerdikleri devletçilik, planlı kalkınma ve sınıfsız-ayrıcalıksız toplum çözümleriyle ve dış politikada öne sürdükleri merkez-çevre kuramıyla özgün bir akımın temsilcileri olmuşlardır.

Kadrocu düşünce, kapitalizmin adaletsizliği ve eşitsizliği ile Marksizm'in bu adaletsizliği ve eşitsizliği ortadan kaldırma konusundaki yetersizliği üzerine kurulmuş ve geliştirilmiştir. Kadrocular, 1929 yılında ortaya çıkan ekonomik bunalımın da etkisiyle, kapitalist sistemle ilgili her türlü siyasal, sosyal ve ekonomik değere tepki göstermişlerdir. Marksizm'e ise proletarya diktatörlüğünü hedeflemesi ve milli kurtuluş hareketlerine yeterince önem vermemesi nedeniyle soğuk bakmışlar ve kapitalizmden kaynaklanan sorunları çözmekte yetersiz olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Kadro Dergisi'nde Sovyet Devrimine dair hem ayrı hem de karşılaştırmalı olarak çeşitli yazılar yayınlanmıştır. Bu çalışmada Kadro Dergisi'nde Sovyet Devrimi'ne dair çıkan yazılar ile Kadrocu yazarların başka yayın organlarında yazmış oldukları yazılar ele alınıp, analitik bir yöntemle incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Kadro Dergisi, Sovyet Devrimi, Sosyalizm, Marksizm, Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir

HANE-İ DAYİ YUSUF: BİR İRAN DEVRİMCİSİNİN GÖZÜYLE SOVYETLER BİRLİĞİ

Tufan GÜNDÜZ

Soğuk Savaş dönemi İran'ın en önemli sol partisi olan TUDE'nin Azerbaycan bölgesi aktivistlerinden Atabek Fethullahzade için devrim sonrası iran bir cehennem, Yusuf Dayı'nın (Stalin) Evi (SSCB) ise cennet olarak görünüyordu. Çünkü yeni rejimin sol gruplar üzerindeki baskısı artmış, tutuklamalar, cezaevlerine göndermeler ve hatta faili meçhuller arasında sıkışmışlardı. Ona göre, enternasyonal bir ideal için mücadele etmiş olmak, muhakkak takdir görecek ve hiç olmazsa korunabilecekti. "Yabancı bir ülkeye gitmiyorum, Dayı Yusuf'un evine gidiyorum ve bir müddet sonra döneceğim." diye düşünüyordu. Kendisinden önce gidip geri dönmeyenlere dair duyduklarını ise "onlar muhakkak

gittikleri yerlerde daha mutlu oldular ve dönmediler" diye tevil ediyordu. Ne var ki, Sovyet sınırını geçer geçmez yaşadıkları ve tanıklıkları onda hayal kırıklıklarının, isyanın, pişmanlıkların ve yeni bir hayatın kapısını araladı. Atabek Fethullahzade'nin uzun mültecilik dönemi Sovyetlerin dağılma sürecine girmesiyle son buldu. Sovyet dönemine dair hatıralarını ise *Hane-i Dayi Yusuf* adlı eserinde kaleme aldı. Bu bildiride onun Sovyetlerin son dönemine dair tanıklıkları konu edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Atabek Fethullahzade, İra, SSCB, Sibirya, Stalin, Dayi Yusuf

SİNEMADAN SOVYET İŞGALİNDEKİ TÜRK DÜNYASI'NA BİR TARİH DEĞERLENDİRMESİ

Turan AKKOYUN

Sosyalist düşüncenin emperyalist emellerle, Rus politikalarını sahiplenmesi, Türklüğü zorlu bir esarete düşürmüştür. Günümüzden yüz yıl önce Rusya'da, ardından Çin'de fırsat yakalayan Marksist ideoloji, Türk Dünyasında bağımsızlığın yitirilmesi anlamına gelmiştir.

Türk Dünyası, Sovyetlerden çok önce sinema ile tanıştı. On beş yıl içinde yaygınlık kazandı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Kırgızistan, Türkmenistan, Kazakistan'da sinema ilerledi. Ancak Özbekistan daha fazla ilgi gösterdi. Sovyetler, Türk Dünyası üzerinde sinemayı, Togan'ın işaret ettiği gibi "propaganda" aracı olarak gündeminde tuttu.

Sovyetlerde sinema, merkezi yönetimin ürünü olarak gelişmiştir. Sovyetler döneminde Türklüğün tek bağımsız ülkesi Türkiye Cumhuriyeti'nin sinema sektörü de uzun dönem Türk Dünyasına uzak kalmıştır.

Buna karşılık, Sovyet sineması yakından izlenmiştir. Cumhuriyet'in onuncu yılında çekilen Türkiye'nin Kalbi Ankara filmi, yedinci sanat dalında yeni Türk devleti ile Sovyet işbirliğinin önemli bir belgesi olmuştur. Değişken ve kaygan zeminde seyreden işbirliği tarihi gerçeklerin gölgesinde sürdürülme imkânı bulamamıştır.

1960'lı yılların sonunda hayat bulabilen "Milli Sinema" milliyetçi bir anlayıştan hareket etmese de Türklük, İslamiyet ve Allah inancını ön plana aldığından çok geçmeden Türk Dünyası konusunu beyazperdeye taşımıştır. Bunun en önemli ürünü Güneş Ne Zaman Doğacak? filmi olmuştur.

Tebliğimiz, zıt söylemlere rağmen görmezlikten gelinen, Sovyet işgaline maruz kalan Türk Dünyasına, iletişimin bir unsuru kabul edilen sinemadan tarihî bir bakış ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türk Dünyası, Sovyetler, Sinema, Propaganda, Türkçülük.

TÜRKİSTAN MİLLİ-SİYASİ HAREKET TARİHİ'NDE İLK ADIM: TÜRKİSTAN (HOKAND) MUHTARİYETİ (1917-1918)

Tülay KÖSEOĞLU

1917 Şubatı'nda Çar II. Nikola tahtından indirildi. Bu şekilde Rusya'da devrim başlamış oldu. Çarlığın yıkılması haksız hukuksuz olduğuna inanan Rus olmayan halkların ufkunda aydınlık günlerin görünmeye başlaması olarak algılandı. Onların ümit ve sevinçlerini başlatan bu devrim başladığı noktada kalmadı. Bu dönemde göreve devrimci sosyalistler geldi. Taşkent'teki Rus İşçi ve Askerleri Şûrâları, Türkistan halkının hiçbir şekilde katılımı olmayan Türkistan Sovyet Hükümeti'ni ilan etti. Diğer yandan Hokand'da IV. Türkistan Fevkalâde Kurultay'ı Türkistan Muhtariyeti'ni ilan etti. Kurultay, ülkeyi idare etmek ve halkın güvenliğini sağlayacak bir Geçici Hükümet seçti. Hokand'da kurulan hükümetin davası, sadece iç yönetimde bağımsızlıktı. Genel meselede Demokratik ve Federatif Rusya ile beraber çalışmaya karşı olmadıklarını açıkça beyan etmişlerdi. Hatta kendi memleketlerinde kendi halklarının toplumsal ve medeni gelişimine bakarak bir idare kurduktan sonra kendi milli taleplerine uyduğu takdirde Sovyet hükümeti ile birlikte çalışmayı da kabul ediyorlardı. Artık iş,

merkezdeki Sovyet hükümetinin alacağı tavrın ne olacağına kalmıştı. Ancak, milli hükümetleri görünürde destekleyen Moskova hükümeti, arkadan Rus İşçi ve Askerleri Şûrâları'na milli hükümetleri dağıtmaları yönünde emirler vermeye başladı. 20 Şubat 1918'de Hokand şehri kızıl ordu tarafından tamamen kuşatıldı ve Hokand Muhtariyeti'ne son verildi. Devrimin getirdiği imkânlar milli menfaatler bakımından yetersiz kaldı. Böylece Rusya'daki devrimlerden umduğunu bulamayan Türkistanlılar için Rus sömürgeciliğinin yeni bir dönemi başladı. Bu dönem 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar sürdü. Yıkılan Hokand hükümeti üyelerinin birçoğu muhacerette yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldılar. Bulundukları ülkelerde Türkistan milli mücadelesini basın üzerinden yürütmeyi tercih eden Türkistanlı aydınlar, Türkistan siyasi hareketi üzerinde birtakım fikir ayrılıklarına düştülerse de "bağımsız Türkistan" ortak gaye olarak kaldı.

Anahtar Sözcükler: Bolşevik Devrimi, Türkistan (Hokand) Muhtariyeti, Türkistanlı aydınlar.

РАСКОЛОТОЕ ЗАКАВКАЗЬЕ, ИЛИ ГРУЗИНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В 1917-1920 ГГ.

Vadim MUKHANOV

В докладе рассматривается ситуация в Закавказье после революции 1917 г., взаимоотношения между основными национальными группами, путь от единого Закавказья до появления трех самостоятельных республик, и дальнейшие двухсторонние отношения между Грузинской и Азербайджанской республиками вплоть до советизации последней в 1920 г.

Ключевые слова: Грузия, Азербайджан, Советская Россия, Турция

SEMASHKO SAĞLIK MODELİNİN TÜRK DÜNYASINA ETKİSİ

Vedat IŞIKHAN - Tarık TUNCAY

1990'lı yıllara kadar sağlık göstergelerine göre dünyanın en iyi ülkelerinden biri olan Sovyetler Birliği çok köklü bir sağlık sistemine sahiptir. Sosyalist ve merkezi planlama esasına göre sağlık sistemini düzenlemiş olan SSCB'de sağlık hizmetlerinde en önemli ilke, toplumun ihtiyaç ve önceliklerine göre oluşturulan sağlık hizmetlerinin; eşit, ihtiyaç kadar, ücretsiz, toplumsal mülkiyet, kolektif sağlık hizmeti güvencesi ve tekeli olarak sunulmasını içerir. Sosyalist sağlık sistemi SSCB sağlık sisteminde geliştirilmiş dünya çapında örnek teşkil etmiş, başka ülkelerce de tamamen veya kısmen uygulanmıştır. Bunda en önemli etki dönemin Sağlık Bakanı olan Nikolai Alexandrovich Semashko olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin sağlık sistemi, Semashko Modeli olarak tanımlanan sistem; kollektivist ekonominin sağlığa uyarlanmasıdır. Bu modelde, tamamen kamu kontrolünde- mülkiyetinde (doktor, hastane vs.) ve denetiminde sağlık hizmetlerinin vatandaşlara tamamen ücretsiz sağlık hizmetinin sunulması hedeflenmektedir. Semashko Modeli 1920'den 1970'lere kadar kollektivist ekonominin dışında kalan ülkelere nazaran özellikle bulaşıcı hastalıklarla mücadelede bir takım ilerlemeler sağlamıştır. Semashko sistemi, yaygın hastalıkları tedavi etmek için gerekli kabul edilebilir bir tıbbi bakım düzeyi sağlamış ve nüfus için kapsamlı bir sağlık sigortası temin etmiştir. Yeni tıbbi teknolojilerin ortaya çıktığı ve insanlar daha iyi bakım talep etmeye başlamış olan 1970'li yıllara kıyasla oldukça iyi çalışmıştır. Bu çalışmada Semanshko'nun sağlık modelinin Türk dünyasına olan etkileri tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sovyetler Birliği, Semanshko Sağlık Modeli, Sağlık Sistemi, Türk Dünyası, Reform

BULGARİSTAN'DA YERLİ ULUSAL TÜRK AZINLIĞI ÜZERİNDEKİ "SOVYET (RUS)" ETKİSİ

Vildane DİNÇ

Eski Sovyet Bloku ülkelerinde genellikle "Sovyet, Bolşevizm, Sosyalizm" demek "Rus" demektir ve Lenin hakkındaki gündelik sohbetlerde "eli kanlı bir diktatördü", "biz onun adını duyduğumuzda korkuyorduk" vs. dendiğini duyabilirsiniz. Bulgaristan'da farklı bir durum da söz konusudur. AB ve NATO üyeliğine rağmen Bulgaristan, eski Sovyet Bloku ülkeleri arasında en fazla Rusya yanlısı ülke olmayı sürdürmektedir. Birkaç yıl önce bir Rus general, Rusya dışında en fazla Rus kültürüne ait heykelin bulunduğu ülke olması dolayısıyla Bulgaristan'a teşekkür etmişti. Todor Jivkov, Bulgaristan'ın SSCB'nin 16. Cumhuriyeti olması için başvuruda bulunacaktı. Bugün mecliste Jivkov'un komünist partisinin temel mirasçısı sosyalist parti BSP, ırkçı parti ATAKA ve Türk partisi olarak bilinen HÖH, eşzamanlı olarak Moskova tarafından desteklenebilmektedir. "Türk partisi" olarak bilinen HÖH, birçokları tarafından neden "Rus partisi" olarak anılmaktadır? Bugün Sofya'nın merkezinde bulunan ayı heykeli (bölgede "ayı" Rusya'yı temsil eder) saldırıya uğrarken, Kırcaali'nin merkezindeki ayı heykeli neden saldırıya uğramaz?

1877-78 Türk-Rus Savaşı'ndan sonra Rus entelijensiyası tarafından kurumsallaştırılan "Büyük Bulgaristan" ideali ve "Türk düşmanlığı", Bulgaristan'da gündelik yaşamı ve politik söylemleri kuşatmış durumdadır. 1917 Sovyet Devrimi'nin etkisi Bulgaristan'da sosyalistlerin 1944'te iktidara gelmesiyle yoğunlaştı. Sosyalist ideoloji Bulgaristan'daki Türklere ilk başta Türk kültürü aracılığıyla aktarılmıştır, sosyalist ideoloji kurumsallaştıktan sonra Türk kültürü sistemli bir kırıma uğratılmaya başlanmış ve Türk köylerindeki kütüphanelerden sosyalist Türk yazarların (Sabahattin Ali, Nazım Hikmet) Bulgarca kitapları bile yok edilmiştir.

Bu bildiride, Bulgaristan'da genel olarak 1877-78 Türk-Rus Savaşı'ndan günümüze kadar, özel olarak 1944-1989 yılları arasındaki sosyalist rejim döneminde baskın Rus/Sovyet etkisinin Türk kültürü üzerindeki çeşitli etkileri keşfedilip yorumlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bulgaristan, yerli ulusal Türk azınlığı, sosyalist ideoloji, Rus etkisi, kültürel soykırım

ÇOCUK DERGİLERİ IŞIĞINDA AZERBAYCAN'DA KOMÜNİST PROPOGANDASI

Vüsale MUSALI

1920 yılında Azerbaycan'da millî cumhuriyet yıkıldıktan sonra SSCB içine alınmasıyla insanların dünya görüşü yeniden şekillendirilmiştir. Sovyet düzeninin sürekliliğinin sağlanmasının çocukların eğitiminden geçtiğini öngören Komünist Partisi alınan kararlarla çocuk edebiyatını hızla geliştirmeye başlamış, dergi ve gazeteler aracılığıyla Sovyet ideolojisi Azerbaycan'da çocuklara aktarılmıştır. Sovyet kontrolünde gelişen Azerbaycan çocuk edebiyatı, eserlerde işlenecek konulardan, edebi kahramanlara kadar Sovyet tipi insan yetiştirmek gayesini taşımıştır.

Azerbaycan'da çocukların komünist ruhunda büyütülmesi için 3 aşama düşünülmüştür: Oktyabryat (7-9 yaş), Pioner (10 yaş), Komsomol (14 yaş). Oktyabryat komünistliğe giden yolda verilen ilk unvan idi.

Sovyet hükumeti sosyalizm ideolojisinin zihinlere hâkim olması için en güçlü araç olan basının – gazete ve dergilerin gücünü kullanmıştır. Sovyet ruhunda çocuk yetiştirmek amacıyla 1927 yılından itibaren Bakü'de *Pioner* (1927-1990) isimli çocuk dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Derginin yılda 11 sayı yayımlanıyordu. Bu dergideki makale, hikâye ve şiirlerin yüzde 80'i komünist propagandasına hizmet etmekteydi. Dergideki yazılarda Sovyet dönemi övülmekte, Lenin'in çocukken okuldaki başarılarından hikâyeler anlatılmakta, komünizm büyükleriyle ilgili şiirler yer almaktaydı. Milli kimlik, milli

düşünceyse söz konusu olamazdı. Bu dergiyi takiben 1938 senesinde "*Azerbaycan Pioneri*" isimli gazete yayın hayatına başlamıştır. Bu gazetenin de amacı çocuklar arsında komünizm ideallerini yaymaktı.

Bulgular: Sempozyumda sunmak istediğimiz bildiride 1927 yılından 1990 yılına kadar Azerbaycan'da yayımlanmış Pioner dergisindeki makale, hikâye, bilmece ve şiirlerden yola çıkarak komünist propagandasının nasıl yapıldığını, çocukların beyinlerinin nasıl yıkandığını, olumsuz etkilerini, ateist düşüncesinin öğretildiğini, millî bilincin yok edildiğini ve bütün bunların bugünkü yansımasını belirleyip bilim camiasını sunmaya çalışacağız. Şunun da altını çizmemiz gerekiyor ki günümüze kadar Azerbaycan'da yayımlanan çocuk dergilerinin çocuk eğitimine ve öğretimine etkisiyle ilgili hiçbir araştırma yapılmamıştır. Bildiri hazırlanırken *Pioner*, *Güvercin* dergisinin 1927-1990 yılları arasındaki sayıları ve *Azerbaycan Pioneri* gazetesinin 1938-1990 yıllarıdakı sayıları kaynak olarak seçilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sovyet, İdeoloji, Çocuk, *Pioner*, Dergi, Azerbaycan, Komünist

OSMANLI İMPARATORLUĞU - AZERBAYCAN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLARA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Yalçın MURGUL

19. yüzyılda Rus hâkimiyetinin yerleşmesi sonrasında Kafkasya'da gerçekleşen modernleşme sürecinin bir yansıması olan millî kimlik bilincinin güçlenişi, Kafkasyalı Türk entelektüellerin Osmanlı İmparatorluğu'na özel ilgisini farklı bir boyuta taşımıştı. 1905 Rus Devrimi'nin yarattığı ortam ise Azerbaycan Türk entelijansiyası için Osmanlılar ile siyasal yakınlaşmayı ciddi bir seçeneğe dönüştürmüştü. Hem Enver Paşa gibi milliyetçi devlet adamlarının hem de Azerbaycanlı entelektüellerin gönlünden geçen Türk halklarının birlik içinde hareket etmesiydi. Ancak, demokratik devlet isteyen Azerbaycanlı entelektüel için birlik aynı milletin iki devletinin birbirini koruması ve birbirinin haklarına saygı göstermesiydi; imparatorluğu yeniden güçlendirme hedefindeki Osmanlı Devlet adamları ise emperyal bir siyaseti temel almışlardı. Bu noktada 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında Kafkasya'da yaşanan kısa tufan dönemi, Osmanlıların ve Azerbaycan milli liderliğinin uyumunun sınandığı esas aşamaydı. Özellikle 1918'de Kafkasya'da kendini gösteren siyasal zıtlıkların şiddet yoluyla tasfiyesi süreci gerçekte demokratik devrim yanlısı olan Kafkasyalı Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmasına neden olmuş ve Azerbaycan devleti kurulur kurulmaz bir demokratik cumhuriyetten ziyade Osmanlıların idaresindeki Kafkas-İslam Ordusu'nun 1918'de Bakü'ye yönelik harekâtının bir üssü şeklinde hayat bulmuştu. Bu tebliğin amacı 1917 Şubat Devrimi'nin demokratik ideallerini koruyan, sosyalizan ve milliyetçi eğilimler taşıyan Azerbaycan milli hareketi liderliğinin hedefleri ile Osmanlıların Enver Paşa tarafından yönlendirilen Azerbaycan siyaseti arasındaki uyuşmazlıkları ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı-Azerbaycan İlişkileri, Bolşevik İhtilali, Kafkas İslam Ordusu, Panturanizm, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti

EKİM DEVRİMİ VE FERGANA OVASI'NIN KİMLİK VE COĞRAFİ OLARAK BÖLÜNMESİ

Yaşar SARI

1917 öncesi Rusya Çarlığının egemenliği altında yaşayan Türkistan halkı, her ne kadar devrim ile birlikte Rusya'nın hegemonyasında kurtulamazlarsa da yaşamları büyük ölçüde değişti. Bu değişikliğin iki temel sebebi vardı. Birincisi, Ekim Devrimi sonrası iktidarı ele geçiren Bolşevikler yeni bir siyasal ve sosyal sistem kurdular. Bu sistem ideolojik olarak Marksist-Leninist esaslara dayanıyordu. Temel olarak siyasal, ekonomik ve sosyal hayatın tamamen dönüştürmeyi hedefliyordu. Bu politika daha önce Rus Çarlığın, sadece şehirlere, stratejik gördüğü alanların kontrolü, çoğunluğu Rusya'dan ya da Ukrayna'dan getirilen göçmenlerin verimli topraklara yerleştirilmesi politikasından farklıydı. Rus

Çarlığı itaatkâr olduğu sürece, yönetici elitlere, din adamlarına ve köylülere dokunmuyor, yenilikçi yaklaşım benimseyenlere ise şüphe ile bakıyordu. Oysa Ekim Devrimi sonrası yenilikçiler yani Cedidcilerin bir kısmı devrimi desteklenmiş ve devrim sonrası oluşan yerel hükümetlerde yer almışlardır. Diğer kısmı ise Bolşevik rejimine karşı savaşmıştır. Fakat 1922'den sonra Sovyetler Birliği merkezi hükümeti ve yerel destekçileri, Türkistan coğrafyasının bölünmesine, farklı kimliklere sahip olduğu iddia edilen boylara dayanan sosyalist birlik cumhuriyetlerinin kurulmasına karar vermişlerdir. Buradaki temel amaç ise, Türkistan coğrafyasını bölerek, boylar arasındaki farklılıklar üzerinden siyasal ve sosyal bölünmeyi sağlamak, ortak bir siyasal kimliğin gelişmesine engel olmak, aralarında çıkacak rekabetten yararlanarak merkezi otoriteyi tam olarak sağlamaktı. Nihai amaç ise, sosyalist düzene dayanan yeni tek bir kimliğe (Sovyet insanı- homo Sovetius) dayanan toplum ve sosyalist devlet oluşturmaktı. Bu politikanın Türkistan coğrafyasında, en sık uygulandığı yer ise Fergana Ovası oldu. Fergana Ovası'nın tarihsel, kültürel ve coğrafi olarak önemi ve konumu sebebi ile Türkistan'ın kalbi kabul ediliyordu. Bu çalışma da, Fergana Ovasının siyasi ve kimlik olarak nasıl parçalandığını, Bolşevik devrim sonrası yaşananların yüzyıl sonraki yansımalarını neler olduğu tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Devrim, Fergana, Türkistan, Kimlik, Coğrafya, Sosyalizm, Mikro Milliyetçilik, Sınırlar

MEHMET EMİN RESULZADE'NİN YENİ KAFKASYA DERGİSİ ÇERÇEVESİNDE AZERBAYCAN KOMÜNİST PARTİSİNE ELEŞTİRİLERİ

Yılmaz ÖZKAYA

Mehmet Emin Resulzade, 28 Mayıs 1918'de kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin reisi seçilmiştir. Bu hükûmet iki yıl sonra Bolşeviklerin hâkimiyeti ele almasından sonra yıkılmış 28 Nisan 1920'de Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti yıkıldıktan sonra Mehmet Emin Resulzade bir muhacir aydın olarak geldiği İstanbul'da 1923-1927 yılları arasında *Yeni Kafkasya* dergisini 95 sayı olarak yayımlamış ve Sovyet Rusya'sına karşı olduğunu belirten birçok yazıya imza atmıştır. Resulzade Komünist sisteme tenkitlerde bulunmakla birlikte daha çok Sovyet Rusya'nın önde gelen siyasi liderlerinden, fikir adamlarından Lenin, Stalin, Troçki vs.nin faaliyetlerine karşı sert eleştiriler yöneltmiştir. Özellikle Azerbaycan Komünist Partisinin Azerbaycanlı siyasiler tarafından değil de Ruslar ve Ermeniler tarafından yönetilmesi, alınan kararların Azerbaycanlıların değil de gayrimüslim diğer unsurların menfaatlarine yaradığı yine bu tenkitlerin ilk sırasında yer alır. Bu bildiride Resulzade'nin Azerbaycan Komunist Fırkası'nın müstakil bir memleket ve milletin partisi olmadığını bu partinin Rusya Komünist Partisinin güdümünde olduğunu söylediği düşünceleri tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Emin Resulzade, Yeni Kafkasya Dergisi, Azerbaycan Komünist Partisi, Komünizm, Bolşevik İhtilali

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE TÜRKMENİSTAN'DA DİL VE EDEBİYAT TECRÜBESİ

Yusuf AZMUN

Bu çalışmada Sovyetler Birliği döneminde Türkmenistan'da dil ve edebiyat tecrübesi, Mağtımgulı'nın edebi mirası üzerinden ele alınacaktır. Hodzko ve Vambery'nin Türkmen şairi Mağtımgulı'yı Batı dünyasına tanıtmalarından sonra XX. yüzyılın başında Mağtımgulı divanının Arap alfabesiyle birkaç kez basılmasını izleyen dönemde büyük Türkmen şairinin ünü Orta Asya ve Kafkasya'yı içine alan geniş bir alana yayılmıştır. Şiirler daha çok geneksel koşuk tarzında ve sade olduğu hâlde anlamlı olduğu için halk ozanlarının ilgisini çekmiştir. Bu da şiirlerinin Orta Asya ve Kafkasya halkları arasında yayılmasına yardım etmiştir. Şiirler genellikle yazma divanlardan ya da ozanlardan alınmıştır.

Mağtımgulı'nın yazdığı divan kaybolmuştur. Müstensihlerin yazdığı metinlerde de akıl almaz hatalar vardır; bazı nüshalarda bütün /p/ sesleri f harfi ile yazılmıştır. Müstensihler hataları düzeltmeye çalışırken metinlere yeni hatalar eklemişlerdir. Çok belirgin olan bazı hatalar hâlâ düzeltilmemektedir. Bazı yerlerde sözler Aşgabat aksanına göre değiştirilmiştir: Ādım ādım ādacaḳ sen dizesi ā̆dim ā̆dim ā̆decek sen şeklinde basılmıştır. Gılıç Mülliyev isimli bir felsefe profesörü, Mağtımgulı'ya ait olduğunu iddia ettiği 227 şiiri Türkmenistan İlimler Akademisi'ne satmıştır. Büyük Türkmen şairine ait olmadığı isbat edilen bu şiirler hâlâ divandan çıkarılmamaktadır ve çoğu zaman şairin şiirsel kişiliği bu şiirlerle değerlendirilmektedir. Mağtımgulı'ya ait olmayan şiirlerlerin basımı günümüzde bile devam ederken, şairin en güzel şiirleri sayılan, İngizce çevirleri Batı edebiyat çevresinde çok ilgi çeken dinî temalı şiirleri Sovyet döneminde basılmamıştır. Bu tutum bağımsızlık döneminde de devam etmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mağtımqulı, Sovyetler Birliği, Türkmen edebiyatı, Türkmenistan.

XX. YÜZYILIN BAŞINDA RUSÇANIN MOĞOLCAYA TESİRİ

Zayabaatar DALAI

XX. yüzyılın başındaki Rus Çarlığında vuku bulan siyasi olaylar, komşu ülkeleri gerek kültürel ve gerekse lengüistik açıdan büyük ölçüde etkilemiştir. Rusya'daki siyasi kargaşadan dolayı Moğolistan'a gelen sığınmacılar ve ihtilal misyonları sayısında da ciddi bir artış söz konusudur. Dolayısıyla, Rusçadan Moğolcaya ödünç kelime ve terim sayısı çoğalmıştır. Bildirimizde, bu kelime ve terimler, siyasi, ticaret, kültürel, teknoloji ve eşya işim olmak üzere belli başlıklarda incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Sovyet İhtilali, Ruslar, Moğolistan, Dil özelliği, ödünç kelime.

"*İSLAM GÜRCİSTAN*" GAZETESİ REDAKTÖRÜ MEMED ABAŞİDZE VE BATUM ACARA ÖZERKLİK SORUNU

Zaza TSURTSUMİA

1919-1921 yıllarında Batum'da Gürcüce ve Osmanlıca çıkan " Samuslimano Sakartvelo / İslam Gürcistan" gazetesi redaktörü Memed Bey Abaşidze (1873-1937), 1917 Kasım Sovyet ihtilalinden sonra Rusya'dan bağımsızlığı ilan eden Gürcistan'da Batum Acara müslümanlarının haklarını ve Acara bölge özerkliğini savunan siyasi ve toplamusal lider konumuna gelerek "İslam Gürcistan" gazetesi vasıtasıya Acara müslümanların fikir ve beklentilerini açıklamaktaydı.

Gazetede İngiliz işgali altındaki Batum müslümanların durumları, Beyaz Rusların siyasi entrikaları, Bolşevik ve Osmanlı yanlısı grupların faaliyetleri ve merkezi Gürcistan hükümetinin Batum Acara özerklik statüsü konusunda kararsız tutumu eleştirmeleri ile ilgili yazıları yayımlayan Memed Abaşidze, 1921'de Gürcistan'da Sovyet rejimi kurulduktan sonra Bolşeviklerle işbirliği yolunu seçmişti.

Bildiride, ayrıca, Sovyet lideri Yosif Stalin ile ihtilal öncesi tanışıklığı ve mektuplaşmalarına rağmen Gürcistan Sovyet hükümeti tarafından gözaltılar ve sürgüne göndermelerinden sonra 1937'de Tiflis'te tutuklanarak halk düşmanı suçlamasıyla kurşuna dizilen Memed Abaşidze'nin siyasi ve dinî görüşlerini de değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Memed Abaşidze, Batum, Acara, Gürcü Müslümanlar, *İslam Gürcistan*

PROGRAM

25 EKİM 2017 ÇARŞAMBA MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE AÇILIŞ TÖRENİ

10.00 AÇIŞ KONUŞMALARI

PROF.DR. YUNUS KOÇ
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ

PROF.DR. REFİK TURAN
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI

DR. SERDAR ÇAM
TİKA BAŞKANI

PROF.DR. A. HALUK ÖZEN
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ

10.30 – 12.00 AÇILIŞ KONFERANSLARI

NORMAN STONE, Prof.Dr. / İNGİLTERE-MACARİSTAN
İLBER ORTAYLI, Prof.Dr. / TÜRKİYE

25 EKİM 2017 ÇARŞAMBA (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 1. OTURUM

BAŞKAN: NORMAN STONE (PROF.DR.)

14.00-14.15 CELALEDDİN SENCER İMER (PROF.DR.)
Sovyetler Birliği'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin Sanayileşmesindeki Katkıları

14.15-14.30 KURTULUŞ KAYALI (PROF.DR.)
Ekim Devrimi ve Sovyet Sosyalist Deneyiminin Türkiye'de Algılanması Üzerine Bazı Düşünceler

14.30-14.45 HASAN ALİ KARASAR (PROF.DR.)
Sovyet İhtilali'ne Müslümanların Sempatisi: Self Determinasyon ve Milli Sınırların Belirlenmesi

14.45-15.00 ÖMER ÖZCAN (ARAŞTIRMACI)
Tek Parti Döneminde Sol Hareketlerin Tespiti ve Mücadele Yöntemine Dair

15.00-15.15 **TARTIŞMA**

15.15-15.30 **ARA**

25 EKİM 2017 ÇARŞAMBA (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 2. OTURUM

BAŞKAN: İLBER ORTAYLI (PROF.DR.)

15.30-15.45 MEHMET ÖZDEN (PROF.DR.)
Rusya'da Devrimci Hareketler ve Türk Efkâr-ı Umumiyesi

15.45-16.00 TEMUÇİN FAİK ERTAN (PROF.DR.)
Bir Düşünce Dergisi Olan *Kadro'*da Sovyet Devrimi

16.00-16.15 ERCAN GEÇGİN (YRD.DOÇ.DR.)
Mehmet Ali Aybar'ın Penceresinden Sovyet Sosyalizmine Bakış

16.15-16.30 VİLDANE DİNÇ (DR.)
Bulgaristan'da Yerli Ulusal Türk Azınlığı Üzerindeki "Sovyet (Rus)" Etkisi

16.30-16.45 **TARTIŞMA**

16.45-17.00 **ARA**

25 EKİM 2017 ÇARŞAMBA (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 3. OTURUM

BAŞKAN: MEHMET ÖZDEN (PROF.DR.)

17.00-17.15 CEMİL HASANLI (PROF.DR.)
Russian Revolution of the 1917 and Azerbaijan

17.15-17.30 CILDIZ URMANBETOVA (PROF.DR.)
Cultural Identity of the Kyrgyz in the Context of the Soviet Period of Development

17.30-17.45 DONO ZİAYEVA (PROF.DR.)
The Soviet Policy of "Nationalization" and "Deprivation" in Uzbekistan

17.45-18.00 ALİ MURAT ÖZDEMİR (PROF.DR.)
Sovyet Devrimi Egemenlik ve Egemenin Hukuku Hakkında Ne Söyler?

18.00-18.15 YALÇIN MURGUL (DR.)
Osmanlı İmparatorluğu-Azerbaycan Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Ortaya Çıkan Sorunlara Dair Bir Değerlendirme

18.15-18.30 **TARTIŞMA**

25 EKİM 2017 ÇARŞAMBA (K SALONU / BEYTEPE) 1. OTURUM

BAŞKAN: DURSUN YILDIRIM (PROF.DR.)

14.00-14.15 FUZULİ BAYAT (PROF.DR.)
Sovyet Dönemi Teşfik Olunanla Yasaklanan Kaçak (Eşkiya) Hikâyeleri

14.15-14.30 BÜLENT BAYRAM (DOÇ.DR.)
Sovyetler Birliği'nde II. Dünya Savaşına Kadarki Dönem Çuvaş Folklor Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme

14.30-14.45 OĞUZHAN DURMUŞ (DOÇ.DR.)
Sovyet İdeolojisinin Kişi Adları

14.45-15.00 SİNAN GÜZEL (YRD.DOÇ.DR.)
Sovyet İdeolojisinin Çuvaş Halk Kültürüne Etkisine Bir Örnek: Propaganda İçerikli Çuvaş Atasözleri

15.00-15.15 **TARTIŞMA**

15.15-15.30 **ARA**

25 EKİM 2017 ÇARŞAMBA (K SALONU / BEYTEPE) 2. OTURUM

BAŞKAN: FUZULİ BAYAT (PROF.DR.)

15.30-15.45 ÖZKUL ÇOBANOĞLU (PROF.DR.)
Sovyet İdeolojisi ve Halkbilimi Uygulamaları

15.45-16.00 NAİLE RAHİMBEYLİ (PROF.DR.)
Sovyetler Döneminde Müzik Folkloru ve Müzik Folklorşünaslığın Yeni Devri

16.00-16.15 NEZİR TEMUR (DOÇ.DR.)
Bolşevik İdeolojisinin ve Edebiyatının Aracı ve Kaynağı Olarak Folklor Ürünleri

16.15-16.30 MUVAFFAK DURANLI (DOÇ.DR.)
Sovyet Sistemine Uygun Bir Karakter: "Kızıl Şaman"

16.30-16.45 **TARTIŞMA**

16.45-17.00 **ARA**

25 EKİM 2017 ÇARŞAMBA (K SALONU / BEYTEPE) 3. OTURUM

BAŞKAN: AHMET BİCAN ERCİLASUN (PROF.DR.)

17.00-17.15 DURSUN YILDIRIM (PROF.DR.)
1981 Sonrası Sovyetler Birliği ve Türk Cumhuriyetleri

17.15-17.30 OSMAN HORATA (PROF.DR.)
Sovyet Devrimi'nin 100. Yılında Türk-Rus Kültürel İlişkilerine Genel Bir Bakış

17.30-17.45 BAYRAM BAYRAKDAR (PROF.DR.)
Alman Dışişleri Bakanlığı Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Sovyetler Coğrafyasında Ukrayna Kafkasya ve Türkistan'a Yönelik Pantürkizm ve Panislamizm Hareketleri ve Türkiye

17.45-18.00 MUSTAFA TANRIVERDİ (YRD.DOÇ.DR.)
Rusya'da İhtilal Hareketleri ve Başbakan Stolıpin'in Politikaları (1906-1911)

18.00-18.15 GAFAR ÇAKMAKLİ MEHDİYEV (PROF.DR.)
Ermenistan'ın Sovyetleşmesinden Önce ve Sonra Burada Yaşayan Türk-Müslüman Ahalinin Akıbeti

18.15-18.30 **TARTIŞMA**

26 EKİM 2017 PERŞEMBE (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 1. OTURUM

BAŞKAN: CEMİL HASANLI (PROF.DR.)

09.30-09.45 ALİ ASKER (DOÇ.DR.)
Bolşevik Devrimi, Kızıl Ordu ve Rusya'daki Türk Esirlerinin Kaderi

09.45-10.00 EBUBEKİR GÜNGÖR (YRD.DOÇ.DR.)
Sovyet İktidarının Kırgız Bozkır Ekonomisine Komünizm Çerçevesinde Yaklaşımı

10.00-10.15 GULİM SHADİYEVA (DR.)
Ekim Devrimi ve Türkistan'ın Nüfus Yapısındaki Değişimler

10.15-10.30 SERHAT KÜÇÜK (YRD.DOÇ.DR.)
Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiyesinin Zirai Politikalarında Sovyet Etkisi: Mehmet Sabri Toprak Dönemi

10.30-10.45 **TARTIŞMA**

10.45-11.00 **ARA**

26 EKİM 2017 PERŞEMBE (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 2. OTURUM

BAŞKAN: ABDULLAH GÜNDOĞDU (PROF.DR.)

11.00-11.15 KAAN KUTLU ATAÇ (DR.)
Sovyet Güvenlik Tehdidi ve Erken Dönem Türk Soğuk Savaşı 1945-1957

11.15-11.30 ÖZHAN KAPICI (YRD.DOÇ.DR.)
Siyasi Firarilerden İhtilâl Ajanlarına: Rusya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Gelen Anarşistler, Nihilistler, Sosyalistler Üzerine Bazı Tespitler

11.30-11.45 METİN ÖMER
Romanya'daki Kırım Tatarlarında İkinci Dünya Savaşı Sırasında Sovyet Karşıtı Faaliyetler

11.45-12.00 YILMAZ ÖZKAYA (YRD.DOÇ.DR.)
Mehmet Emin Resulzade'nin Yeni Kafkasya Dergisi Çerçevesinde Azerbaycan Komünist Partisine Eleştirileri

12.00-12.15 GÜNEL SEYİDƏHMƏDLİ (DR.)
Sovyet Döneminde Azerbaycan Heykelciliği

12.15-12.30 **TARTIŞMA**

12.30-14.00 **ÖĞLE YEMEĞİ**

26 EKİM 2017 PERŞEMBE (K SALONU / BEYTEPE) 1. OTURUM

BAŞKAN: BÜLENT GÜL (DOÇ.DR.)

09.30-09.45 ZAYABAATAR DALAI (PROF.DR.)
XX. Yüzyılın Başında Rusçanın Moğolcaya Tesiri

09.45-10.00 BATKHİSHİG BADAMDORJ (PROF.DR.)
Sovyet İhtilalinin Moğolistan'a Etkisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme

10.00-10.15 ANKHBAYAR DANUU (YRD.DOÇ.DR.)
Sovyet İhtilalinin Kurbanı: Buryatlar

10.15-10.30 İBRAHİM AHMET AYDEMİR (DOÇ.DR.)
Batı Moğolistan'da Rus Türkoloji Geleneği: Tuvaca Ders Kitapları Temelinde Yapılan Bir Değerlendirme

10.30-10.45 **TARTIŞMA**

10.45-11.00 **ARA**

26 EKİM 2017 PERŞEMBE (K SALONU / BEYTEPE) 2. OTURUM

BAŞKAN: ŞÜKRÜ HALÛK AKALIN (PROF.DR.)

11.00-11.15 MEHMET ÖLMEZ (PROF.DR.)
Sovyet Döneminde Türk Halklarında Latin Yazısının Kullanımı ve Tuvaca Örneği

11.15-11.30 ŞINAR KURMANBAYEVA (PROF.DR.)
Sovyet Yönetimi Yıllarındaki Kazakistan'daki Dil Siyaseti

11.30-11.45 MEVLÜT ERDEM (DOÇ.DR.) - ANAR MUSTAFAYEVA (DOÇ.DR.)
Kazakistan'da Latin Alfabesine Geçiş Çalışmaları: Toplumdilbilimsel Bir Değerlendirme

11.45-12.00 KURALAY MUKHAMADİ (DOÇ.DR.)
Sovyet Hükümeti ve Alaş Aydınlarının Dilbilimle İlgili Mirası

12.00-12.15 İBRAHİM ATABEY (YRD.DOÇ.DR.)
Kırgız Aydını Kasım Tınıstanov'un Sovyet İhtilalinin İlk Yıllarındaki Dil ve Alfabe Çalışmaları

12.15-12.30 **ARA**

12.30-14.00 **ÖĞLE YEMEĞİ**

26 EKİM 2017 PERŞEMBE (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 3. OTURUM

BAŞKAN: MEHMET ÖZ (PROF.DR.)

14.00-14.15 ALİ BİRİNCİ (PROF.DR.)
İhtilal Arifesinde Mustafa Suphi

14.15-14.30 ABDULLAH GÜNDOĞDU (PROF.DR.)
Türklerin Tanıklığında Rusya'da Devrim Süreci

14.30-14.45 ALİ MERTHAN DÜNDAR (PROF.DR.)
Zeki Velidi Togan'ın Millî Kütüphane'deki Şahsi Not Defterine Göre Türkistan, Basmacılar ve Enver Paşa

14.45-15.00 RYOSUKE ONO (ARAŞ.GÖR.)
Muhaceretin İlk Yıllarında Zeki Velidi Togan'ın Sosyalist Kimliği: Erk Partisi, Yeni Türkistan Dergisi ve Eleştiri

15.00-15.15 **TARTIŞMA**

15.15-15.30 **ARA**

26 EKİM 2017 PERŞEMBE (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 4. OTURUM

BAŞKAN: ALİ MERTHAN DÜNDAR (PROF.DR.)

15.30-15.45 YAŞAR SARI (DOÇ.DR.)
Ekim Devrimi ve Fergana Ovası'nın Kimlik ve Coğrafi Olarak Bölünmesi

15.45-16.00 ZAZA TSURTSUMİA (PROF.DR.)
"İslam Gürcistan" Gazetesi Redaktörü Memed Abaşidze ve Batum Acara Özerklik Sorunu

16.00-16.15 ŞUREDDİN MEMMEDLİ (PROF.DR.)
Bolşevik İhtilalinin Milli Azınlıklara Etkisi Ekseninde Gürcistan'daki Borçalı Türkleri

16.15-16.30 GÜLNARA GOCAEVA (DOÇ.DR.)
Gürcistan'daki Borçalı Türklerinin 1917–1921 Yılları Okullaşma Faaliyetleri

16.30-16.45 **TARTIŞMA**

16.45-17.00 **ARA**

26 EKİM 2017 PERŞEMBE (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 5. OTURUM

BAŞKAN: ZAZA TSURTSUMİA (PROF.DR.)

17.00-17.15 KAYA TUNCER ÇAĞLAYAN (PROF.DR.)
Bolşevik Rejimi (İşgali) Öncesinde Kafkas Cumhuriyetlerinin Durumu

17.15-17.30 MAKHTI ULAKOV (PROF.DR.) AYSURAT ULBASHEVA (ARAŞTIRMACI)
Karaçay-Malkarlılarının Dil ve Kültürlerinin Gelişmesinde Devrim Kazanımlarının Rolü

17.30-17.45 RANETTA GAFAROVA (DOÇ.DR.)
Sovyet Döneminin Politikası ve Kırım Tatar Türk Aydınlarının Faciası (1917-1938)

17.45-18.00 AKHMET YARLYKAPOV (DR.)
Ислам у Ногайцев в 20 Столетии: Роль Революции, Советские и Постсоветские Изменения

18.00-18.15 VADİM MUKHANOV (DR.)
Расколотое Закавказье, или Грузино-Азербайджанские Отношения в 1917-1920 Гг.

18.15-18.30 **TARTIŞMA**

26 EKİM 2017 PERŞEMBE (K SALONU / BEYTEPE) 3. OTURUM

BAŞKAN: MARCEL ERDAL (PROF.DR.)

14.00-14.15 FERRUH AĞCA (PROF.DR.)
Uyguristik Çalışmalar Bağlamında Sovyetler Dönemi

14.15-14.30 FATMA AÇIK (PROF.DR.)
Sabık Özbekistan SSC'i için Yazılmış Milli Marş ve Ekim İhtilali Sonrası Özbekistan'da Şiir

14.30-14.45 FAHRİ TÜRK (DOÇ.DR.)
Ekim Devrimi'nden Günümüze Orta Asya'da Rus Azınlığı ve Rusça: Kazakistan ve Tacikistan Örnekleri

14.45-15.00 TURAN AKKOYUN (DOÇ.DR.)
Sinemadan Sovyet İşgalindeki Türk Dünyası'na Bir Tarih Değerlendirmesi

15.00-15.15 **TARTIŞMA**

15.15-15.30 **ARA**

26 EKİM 2017 PERŞEMBE (K SALONU / BEYTEPE) 4. OTURUM

BAŞKAN: FATMA AÇIK (PROF.DR.)

15.30-15.45 MEHMET DERVİŞ KILINÇKAYA (PROF.DR.)
Bolşeviklik ve Amerikancılık: 20. Yüzyılda İki Kavramın İnsani Maliyeti

15.45-16.00 NESİB NESİBLİ (PROF.DR.)
Sovyet Rejimi ve Eski Mirası Yeniden Değerlendirme

16.00-16.15 TARIK TUNCAY (DOÇ.DR.) - VEDAT IŞIKHAN (PROF.DR.)
Sovyet İhtilali ve Sonrasında Azerbaycan'da Sosyal Refah Hizmetleri

16.15-16.30 NİLGÜN KÜÇÜKKARACA (DOÇ.DR.)
Sovyet İhtilali ve Refah Devletinden Küresel Refah Devletine

16.30-16.45 **TARTIŞMA**

16.45-17.00 **ARA**

26 EKİM 2017 PERŞEMBE (K SALONU / BEYTEPE) 5. OTURUM

BAŞKAN: NESİB NESİBLİ (PROF.DR.)

17.00-17.15 AYTÜL TAMER TORUN (DOÇ.DR.)
Kızıl Şark Dergisi: Moskova'dan Türkiye'ye Komünizm Eğitimi ve Propagandası

17.15-17.30 VÜSALE MUSALI (DOÇ.DR.)
Çocuk Dergileri Işığında Azerbaycan'da Komünist Propogandası

17.30-17.45 HİDAYET KARA (YRD.DOÇ.DR.)
Bolşevik İhtilalinin Osmanlı Basınına Yansıması: Sabah Gazetesi Örneği

17.45-18.00 ERKAN HİRİK (YRD.DOÇ.DR.)
"Şərq Qadını" Dergisinde Türk Adı

18.00-18.15 ÖZGE SAMANCI (DOÇ. DR.) - MARİE HELENE SAUNER-LEROY (DOÇ. DR.)
Mütareke Döneminde İstanbul'da Beyaz Ruslar ve Yemek Kültürüne Olan Etkileri

18.15-18.30 **TARTIŞMA**

27 EKİM 2017 CUMA (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 1. OTURUM

BAŞKAN: YUSUF AZMUN (DR.)

09.30-09.45 ABLET KAMALOV (PROF.DR.)
Impact of the Russian Revolution on the Uyghur Society

09.45-10.00 MARCEL ERDAL (PROF.DR.)
Doğu Türkistan'da Sovyet İhtilali Öncesi ve Sonrası Ceditçilik ve Komünizm

10.00-10.15 ERKİN EKREM (DOÇ.DR.)
Bolşevik İhtilalinin Çin'e Etkisi: Dönüşümler ve Çıkarlar

10.15-10.30 NABİJAN TURSUN (DR.)
Ekim Devrimi Sonrası Sovyet Doğu Stratejisinin Değişim Sürecinde Uygurlar

10.30-10.45 **TARTIŞMA**

10.45-11.00 **ARA**

27 EKİM 2017 CUMA (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 2. OTURUM

BAŞKAN: EMİNE İNANIR (PROF.DR.)

11.00-11.15 TUFAN GÜNDÜZ (PROF.DR.)
Hane-i Dayi Yusuf: Bir İran Devrimcisinin Gözüyle Sovyetler Birliği

11.15-11.30 ŞERİYYE TAMER (DR.)
Ekim Devrimi'nin İran'a Etkileri

11.30-11.45 TAHİR AŞİROV (YRD.DOÇ.DR.)
Sovyet İhtilali Üzerine Çalışmalar: Garaş Han Oğlu Yomutskiy Örneği

11.45-12.00 TÜLAY KÖSEOĞLU (DR.)
Türkistan Milli-Siyasi Hareket Tarihi'nde İlk Adım: Türkistan (Hokand) Muhtariyeti (1917-1918)

12.00-12.30 **TARTIŞMA**

12.30-14.00 **ÖĞLE YEMEĞİ**

27 EKİM 2017 CUMA (TAE 3 SALONU / BEYTEPE) 1. OTURUM

BAŞKAN: KAMİL VELİ NERİMANOĞLU (PROF.DR.)

09.30-09.45 EMİNE İNANIR (PROF.DR.)

Türkiye Sovyet Rusyası Kültürel İlişkileri Bağlamında Evgeni Lansere'nin ''Ankara'da Bir Yaz 1922'' Adlı Çalışması

09.45-10.00 ALİ EROL (PROF.DR.)

İhtilal-Edebiyat İlişkisi ve Romantik Tavır (Azerbaycan Edebiyatı)

10.00-10.15 MEHMET YILMAZ (DOÇ.DR.)

Siyasal Antropoloji Açısından Kırgız Yazılı ve Sözlü Edebiyatına Sovyet İdeolojisinin Yansıması

10.15-10.30 AHMET DEMİR (YRD.DOÇ.DR.)

Devam Ettirme ve Uyarlama Düzleminde Sovyet Rusya'dan Türk Edebiyatına Toplumcu Gerçekçilik: Türk Toplumcu Gerçekçiliğinin Felsefî Temelleri

10.30-10.45 **TARTIŞMA**

10.45-11.00 **ARA**

27 EKİM 2017 CUMA (TAE 3 SALONU / BEYTEPE) 2. OTURUM

BAŞKAN: ALİ EROL (PROF.DR.)

11.00-11.15 KAMİL VELİ NERİMANOĞLU (PROF.DR.)

Sovyet Edebiyatı Sosyo-Politik ve Edebi-Estetik Özellikler

11.15-11.30 YUSUF AZMUN (DR.)

Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Dil ve Edebiyat Tecrübesi

11.30-11.45 GENÇ OSMAN GEÇER (YRD. DOÇ.DR.)

1917 Sovyet İhtilali ve B. E. Ağaoğlu'nun Hatıralarında Solovki Menfasında Türkistan Mücahitleri

11.45-12.00 AYABEK BAINIYAZOV (PROF.DR.)

XX. Yüzyılın 20.-30. Yıllarında Kazak Edebiyatında Sansür

12.00-12.15 CEMİLE KINACI (DR.)

Kazak Sovyet Edebiyatında Kimlik

12.15-12.30 **ARA**

12.30-14.00 **ÖĞLE YEMEĞİ**

27 EKİM 2017 CUMA (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 3. OTURUM

BAŞKAN: MUSTAFA DURMUŞ (DOÇ.DR.)

14.00-14.15 ADEEB KHALID (PROF.DR.)

"Muslim National Communism" Reconsidered

14.15-14.30 SHARİFA TOSHOVA (DR.)

Sovyet İhtilalinin Buhara'daki Siyasi Süreçlere Etkisi: İslahat mı İnkılap mı?

14.30-14.45 MICHAEL A. REYNOLDS (DOÇ.DR.)

Reshaping Regional and World Order: The Bolshevik Revolution and the Ottoman-Russian Borderlands

14.45-15.00 GÖKHAN EŞEL (YRD.DOÇ.DR.)

Sultan Galiyev ve Müslüman Komünist Partisi

15.00-15.15 İKBAL VURUCU (ÖĞR. GÖR.) - MİKAİL CENGİZ (DR.)

Çarlık'tan Sovyetlere Geçiş Sürecinde Türkistanlı Bir Aydın ve Hareket Adamı: Turar Rıskulov

15.15-15.30 **TARTIŞMA**

15.30-15.45 **ARA**

27 EKİM 2017 CUMA (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE) 4. OTURUM

BAŞKAN: SHARİFA TOSHOVA (DR.)

15.45-16.00 SEYFETTİN ERŞAHİN (PROF.DR.)

Sovyet İhtilali Karşısında Türkistan Ulemasının Tutumu

16.00-16.15 İLYAS TOPSAKAL (DOÇ.DR.)

Rusya Müslümanları: Rus İslamı Kavramı ve Devrimden Günümüze İslam

16.15-16.30 İBRAHİM MARAŞ (PROF.DR.)

Bolşevik Dönemde Millî Komünizm: Alimcan İbrahimov

16.30-16.45 RAMİLYA YARULLİNA YILDIRIM (PROF.DR.)

Alimcan İbrahimov ve Sovyet İdeolojisi

16.45-17.00 **TARTIŞMA**

27 EKİM 2017 CUMA (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE)

DEĞERLENDİRME VE KAPANIŞ OTURUMU

17.00-17.30

27 EKİM 2017 CUMA (TAE 3 SALONU / BEYTEPE) 3. OTURUM

BAŞKAN: FERRUH AĞCA (PROF.DR.)

14.00-14.15 ŞÜKRÜ HALÛK AKALIN (PROF.DR.)

Sovyet İhtilalinin Türk Dünyası Sözlükçülüğüne Yansıyan Boyutu

14.15-14.30 NADEJDA ÖZAKDAĞ (DOÇ.DR.)

Sovyet Döneminde Gagavuz Yazı Dilinin Oluşmasında ve Gelişmesinde Yaşanan Sorunlar

14.30-14.45 NERGİS BİRAY (DOÇ.DR.) - EZGİ ERDEM (ARAŞ.GÖR.)

Orta Asya'da Yürütülen Rus Dil Politikası Fikrinin Amaçları ve Türk Cumhuriyetlerinin Mücadele Siyaseti

14.45-15.00 MUSTAFA KARATAŞ (YRD.DOÇ.DR.)

Sovyet Dönemi Azerbaycan Matbuatından Komünist Gazetesinin Dili

15.00-15.15 NATALİA KROPOTOVA (DR.)

Sovyet İhtilalinin Kırım Karay Türklerinin Dili ve Kültürüne Etkisi ve Sonuçları

15.15-15.30 **TARTIŞMA**

15.30-15.45 **ARA**

27 EKİM 2017 CUMA (TAE 3 SALONU / BEYTEPE) 4. OTURUM

BAŞKAN: İBRAHİM MARAŞ (PROF.DR.)

15.45-16.00 VEDAT IŞIKHAN (PROF.DR.) - TARIK TUNCAY (DOÇ.DR.)

Semashko Sağlık Modelinin Türk Dünyasına Etkisi

16.00-16.15 MİHÁLY DOBROVİTS (DR.)

Stalin Dönemi Sovyet Yazışmalarında İslamiyet ve Türklük Sorunları

16.15-16.30 MUHİTTİN ELİAÇIK (PROF.DR.)

Sovyet İhtilalinde Yahudi Pogromları ve Rusyalı Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Çabaları

16.30-16.45 **TARTIŞMA**

27 EKİM 2017 CUMA (MEHMET AKİF ERSOY SALONU / BEYTEPE)

DEĞERLENDİRME VE KAPANIŞ OTURUMU

17.30-18.00

Türk Tarih Kurumu

TÜRKSOY
ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ TEŞKİLATI
INTERNATIONAL ORGANIZATION OF TURKIC CULTURE

Yunus Emre Enstitüsü

Hacettepe Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Beytepe Yerleşkesi / Ankara
Tel: + 90 312 297 67 71-72
Belgeç: + 90 312 297 71 71
E-posta: sovyeturk@gmail.com

ISBN: 978-975-491-452-8